

12

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის შრომები

ТРУДЫ ТБИЛИССКОГО ГОС. УНИВЕРСИТЕТА

ИМ. И. ДЖАВАХИШВИЛИ

PROCEEDINGS OF I. JAVAKHISHVILI TBILISI STATE

UNIVERSITY

351

290 / 2
2003

ISSN 1512-1429

ენათმეცნიერება

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

LINGUISTIC

15

საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ლინგვისტიკა

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
ИЗДАТЕЛЬСТВО ТБИЛИССКОГО УНИВЕРСИТЕТА
TBILISI UNIVERSITY PRESS

351

ЯЗЫКОЗНАНИЕ
LINGUISTIC

15

ДИРЕКТОР ДЕКЛАРАЦИИ 07870032789
ИЗДАТЕЛЬСТВО ТБИЛИССКОГО УНИВЕРСИТЕТА
TBILISI UNIVERSITY PRESS

ТБИЛИСИ 2003 TBILISI

ენათმეცნიერება

15

რედკოლეგია:

ე. ბაბუნაშვილი (რედაქტორი), † კ. დანელია, † გ. რამიშვილი, ე. ოსიძე, ნ. საყვარელიძე, მ. ტუსკია (მდივანი), ვ. ფურცელაძე, ნ. ქადეიშვილი, მ. შანიძე, დ. გოცირიძე, † ა. ხიდეშელი (რედაქტორი)

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Е. Бабунашвили (редактор), † К. Дanelia, Н. Кадеишвили, Е. Осидзе, В. Пурцеладзе, † Г. Рамишвили, Н. Сакварелидзе, М. Туския (секретарь), М. Шанидзе, Д. Гоциридзе, † А. Хидешели (редактор)

EDITORIAL BOARD:

E. Babunashvili (editor), † K. Danelia, N. Kadeishvili, E. Osidze, V. Purtseladze, † G. Ramishvili, N. Sakvarelidze, M. Shanidze, M. Tuskia (secretary), D. Gotsiridze, † A. Khidesheli (editor).

3. იმნაიშვილი, თ.უთურბაიკი

უცხოელი გვლევარი ქართული ბუნების ბუნების შესახებ

ჩვენს სახელოვან თანამემამულეებს, მოგვიანებით ცნობილ პოლიტიკურ მოღვაწეს, საქართველოს მენშევიკური მთავრობის თავმჯდომარეს, ნოე ჟორდანიასა (1868–1953) და გამოჩენილ მეცნიერს, თბილისის უნივერსიტეტის ერთ-ერთ დამაარსებელს, პროფესორ ფილიპე გოგიჩაიშვილს (1872–1950), უჩვეულო ამპლუაში მოუხდათ გამოსვლა: მათი ევროპაში განსასწავლად ყოფნის დროს, XIX საუკუნის მიწურულს, ამ ახალგაზრდა ბატონებმა იმ დროის ცნობილ გერმანელ მეცნიერს, ლაიფციგის უნივერსიტეტის პროფესორს, ედუარდ ზივერსს დახმარება გაუწიეს ქართული ბგერების ბუნების კვლევის საქმეში და ერთგვარ ცდის პირებს წარმოადგენდნენ მკვლევრისთვის.

ნოე ჟორდანია 1893–97 წლებში საზღვარგარეთ იმყოფებოდა ცოდნის გასადრმაველად. 1896 წელს იგი ბერლინში ცხოვრობდა. 1896 წლის 3 მარტს არტურ ლაისტი ბათუმიდან სწერდა ჰუგო შუხართს, გრაცის უნივერსიტეტის პროფესორს, ვენის მეცნიერებათა აკადემიისა და მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის აკადემიების უცხოელ წევრს, რომელიც ქართული ენითაც იყო გატაცებული და ორ ათეულამდე ნაშრომიც მიუბღენა მას: „ბერლინში ამჟამად სწავლობს ახალგაზრდა ქართველი ბატონი ნოე ჟორდანია. მისი ადრესია: Linienstrasse №100/II. მას, ალბათ, შეუძლია, დაგეხმაროთ ქართულ ენაში მეცადინეობისას. თუ

თქვენ ამას ისურვებდით, მაშინ ბატონი ნიკოლოზ ლოლობერიძე¹ დაავალებდა მას, სააღდგომო არდადეგების დროს მოენახულენინეთ გრაცში“. როგორც ჩანს, პუგო შუხართი, მართლაც, დაუკავშირდა ნოე ჟორდანიას და დახმარება სთხოვა. ჟორდანია დაუზარებლად აძლევდა წერილობით პასუხებს შუხართის შეკითხვებს და მალე მათ შორის მეტად თბილი დამოკიდებულება დამყარდა... თავის მხრივ, შუხართმა ჟორდანიას რეკომენდაცია გაუწია ლაიფციგელ პროფესორ ედუარდ ზივერსთან (1850–1932), რომელიც იმზანად ქართული ბგერებით იყო დაინტერესებული და მათს თავისებურებებს იკვლევდა. ზივერსი ფართო მასშტაბის ენათმეცნიერი იყო, მუშაობდა ზოგად ფონეტიკაში, ამას გარდა, იკვლევდა გერმანიკული ჯგუფის ენებს, მათს ისტორიას, წერილობითს ძეგლებს, აგრეთვე მეტყველების ფსიქოლოგიის, სტილისტიკის, ტექსტოლოგიის საკითხებს... იგი თავისი დროის თვალსაჩინო მკვლევრად ითვლებოდა. ქართული ბგერების შესწავლაში ზივერსს, ეტყობა, დახმარებას უწევდა ვილაც თბილისელი სომეხი, რომელიც, ჩანს, მის სიახლოვეს იმყოფებოდა. რაც უნდა კარგი მცოდნე ყოფილიყო ქართულისა, ეს პიროვნება მაინც სომეხი იყო მისთვის დამახასიათებელი აქცენტით, იგი, როგორც ცდისპირი, ზივერსს, ეტყობა, არ აკმაყოფილებდა. ბუნებრივია, გერმანელი პროფესორი თავისი მიზნებისათვის ნაღდ ქართველს ეძებდა. სწორედ ამ დროს შესთავაზა მას შუხართმა, ნოე ჟორდანიას შეხმთანებოდა, რომელიც, შუხართის ფიქრით, არ დაიზარებდა დახმარების გაწევას ლაიფციგელი პროფესორისათვის. მართლაც, ზივერსმა არ გაუშვა შესაძლებლობა ხელიდან და, წინასწარი შეთანხმების საფუძველზე, 1886 წლის ზაფხულში ნოე ჟორდანია ზივერსს ლაიფციგში ეწვია. ამ შეხვედრით ზივერსი, ჩანს, მაინცდამაინც კმაყოფილი ვერ დარჩენილა, რაზეც მეტყველებს მისი ვრცელი,

¹ ნიკოლოზ ლოლობერიძე (1839–1911) – საზოგადო მოღვაწე, ქველმოქმედი. სხვა ქართველ მეცენატებთან ერთად სტიპენდიებს უნიშნავდა სახლდვარგარეთ მოსწავლე ქართველ სტუდენტებს. ჩანს, უცხოეთში ნოე ჟორდანიას სწავლის დაფინანსებაშიც იღებდა ერთგვარ მონაწილეობას.

ერთგვარად საანგარიშო, წერილი შუხართისადმი. ვფიქრობთ, ხსენებული წერილი გარკვეულ ყურადღებას იმსახურებს და საჭიროდ მიგვაჩნია მისი გადომზეურება:

„ლაიფციგი, ტურნშტრასე 26
2 აგვისტო, 96

ძვირფასო ბატონო კოლეგავ!

შეხვედრამ ბატონ ჟორდანისთან დანიშნულ დროს პროგრამის შესაბამისად ჩაიარა; სამწუხაროდ, მთლად წარმატებით ვერა, რადგან იგი შეიძლებოდა უკეთეს პირობებში ჩატარებულიყო. მალე გამოირკვა, რომ ბატონი ჟორდანი იმ ტექსტებს, რომლებიც მას მივეცი, ტრანსკრიბირებას კი უკეთებდა, მაგრამ ისე კარგად ვერ კითხულობდა, რომ სიტყვათა შეხვედრისას მათს საზღვარზე მომხდარი ცვლილებანი გაჭირვებით მაინც გამერჩია.

მეორე მხრივ, ხელთ არა მქონდა ორიგინალური ტექსტები (გარდა ცალკეული სიტყვებისა კლასროთის ვოკაბულარიდან), რის შეთავაზებაც შემძლო მისთვის, რადგან ბატონ ჟორდანის ჩამოსვლის წინ ძალიან დაკავებული ვიყავი გამოცდებით და იმის დრო არ მქონდა, სანიმუშო წინადადებების გარკვეული რაოდენობა მომეშაადებინა, რათა, სანამ იგი ორიგინალს კითხულობდა, მე შემიძლებოდა ტრანსკრიბირებისთვის თვალი შედევენებინა. ტრანსკრიბირების გარეშე ორიგინალური ტექსტებით ვერ ვისარგებლებდით, რადგან მხედველობაზე დაყრდნობის გარეშე ენის უცოდინარი კაცისთვის გაძნელებული იქნებოდა [პროცესში] ჩაწვდომა.

ასე რომ, მე შემიძლია მხოლოდ ძველი რეზერვების მარაგით გაგაცნოთ რამდენიმე ცალკეული დაკვირვება ბგერების შესახებ. აქცენტის პრობლემის გადაჭრაც ვერ შევძელი: იზოლირებული სიტყვათფორმების წარმოთქმისას ჟორდანი, ჩვეულებრივ, ცვლიდა მახვილს მარცვლების შესაბამისად, რომელთა ბგერობრივად გახაზვაც სურდა (ჩემი არასწორი მიბაძვის კორექციის მიზნით).

მ. ფ. ქ ნაღდი ასპირატებია, კერძოდ, როგორც თქვენ გახაზავთ, განსაკუთრებული მახვილის გარეშე წარმოქმნილნი, თუმცა მათ მე რბილს ვერ დავარქმევდი: საამისოდ მათი ინტენსივობა, ჩემი შეფასებით, საწინააღმდეგოდ, ძლიერია. შეიძლება, ალბათ, იმის თქმა, რომ ინტენსივობა, ძირითადად, ასპირაციაზე მოდის, რომ წინამავალი ხშვა შედარებით სუსტი იყო: ეს, ალბათ, სინამდვილეს ყველაზე კარგად შეესატყვისებოდა. ასპირაციის შედარებით დიდი ნაწილიდან, სხვათა შორის, შეიძლება აიხსნას აგრეთვე შემთხვევითი თანმხლები მოვლენები.

მაშინ როცა ფ „ფაფარში“ წმინდა ph არის, ისეთ ფორმებში, როგორიცაა ფული phuli, მას გამოკვეთილი ლაბიალური ჩქამი აქვს (რომელიც პირის მომრგვალებულად გაღებისას წარმოითქმის და ɸ-ს წინ ɸ-ს პალატალური ჩქამი უსწრებს). ლაპარაკია ლაფის laphi მსგავს შემთხვევებზე. ამასთან, შეიძლება ჩვენება შემცირდეს, ფ ნაწილობრივ გამოითქვას როგორც f (phuli - დაახლოებით როგორც pɸuli, თუკი ɸ-თი აღვნიშნავ ჩქამს, უჩვეულო phul-თან მიახლოებულს). ბატონი ჟორდანიას ამ გამოთქმას გადაჭრით უარყოფდა და თვლიდა (თუ არ ვცდები), ამას ადგილი მხოლოდ რუსებთან აქვსო.

ერთგვარად უცნაური აღწერაც ბგერისა ერკერტთან² (გვ. 290) ყველაზე უკეთ პოულობს საერთოს ნამდვილ ბგერასთან, როგორიცაა pɸ{u}, ph{i}...

ტ, ჰ, კ ბგერების წარმოთქმისას, ისევე როგორც ɸ და ɸ-ს შემთხვევაში, ხორხის ჩაკეტვა აშკარაა. კერძოდ, ჟორდანიასთან ზუსტად ისეა, როგორც თქვენ თავის დროზე აქ მაჩვენეთ - ხორხის ექსპლოზია გარკვევითაა გამოყოფილი პირის ექსპლოზიისაგან. ის მოსდევს (საპირისპიროდ ორივე ხშვის ერთდროული ექსპლოზიისაგან თბილისურ სომხურში). ასე რომ, p_ʼa, t_ʼa, k_ʼa და მსგავსნი, წინააღმდეგ სომხური pa, ta, ka-

² რიხარდ ფონ ერკერტი (1830-1900) - გერმანელი მეცნიერი, ეთნოგრაფი, ენათმეცნიერი. აქ ივარაუდება მისი ნაშრომი „კავკასიური ძირის ენები“, ეენა, 1895.

საგან (თუკი აქ 'ნიშნით ხორხის ექსპლოზიას აღვნიშნავთ). '-თი გამოხატული ასპირირებული ც, ლ ბგერები საკმარისი სიზუსტით შეესატყვისება ასპირირებულ სომხურ ts, ts' ბგერებს, მხოლოდ მათ, კვლავ, ქართული ასპირატების საერთო ხასიათის შესაბამისად, ერთგვარად მსუბუქი ხშვა ახასიათებს.

სრულიად გაურკვეველ მდგომარეობაში ჩავყარდი ყ(ღ)-ს ბუნებასთან დაკავშირებით. როცა ჟორდანია მას იზოლირებულად წარმოთქვამდა, მაშინ ის ქმნიდა ღრმა გუტურალურ ხშვას ერთდროულად ხორხის ხშვით; პირის ექსპლოზიამ მოგვცა მკაწრავი ღრმა გუტურალური ხახუნის ჩქამი, შემდეგ მას მოსდევდა, ისე როგორც სხვა ჩვეულებრივ ხშულ ბგერებს, ხორხის ექსპლოზია. დაახლოებით q^h-a, თუკი X-ით აღვნიშნავ გუტურალურ მკაწრავ ჩქამს, გამოთქმა ყველა შემთხვევაში სრულიად განსხვავებული იყო იმისგან, რაც ჩემი თბილისელი სომხისგან ქართული ქ-ს წარმოთქმისას მოვისმინე: ბგერას ჟორდანიასთან აკლდა ჩემ მიერ აღწერილი ძლიერი აწევა ხორხისა, მეორე მხრივ, ჩემს თბილისელთან აკლდა ყოველგვარი კვალი კაწერის ჩქამისა. ამის საფუძველზე ყ თეორიულად შეიძლებოდა ტ, ჰ და მსგავსი ბგერების რიგში ჩაგვეყენებინა. მაგრამ საქმე სრულიად იცვლებოდა გაბმული მეტყველებისას. რადგან მე შიგნიდან აქეთკენ ყ-ს ხორხის ხშვას მივაწერდი და მას აგრეთვე ჟორდანიას იზოლირებული დამარცვლით კითხვისას ვისმენდი, მე მათ აღვადგენდი სიტყვების გამეორებისას. შედეგი კი ის იყო, რომ მე ამას კარგად ვერ ვაკეთებდი: მე უნდა „რბილად“ შელაპარაკა (იმ აზრით, რომ ქართული „რბილად“ ჩანს, სხვას არაფერს ნიშნავს, თუ არა „ხახის ხშვის გარეშე“).

ეს არც იყო გასაკვირი, რადგან რასაც მე ჟორდანიასგან ვისმენდი, მისი სწორად მიბაძვა არ შემეძლო, სანამ ხახის ხშვას ვწყვეტდი.

ხანგრძლივი ლაპარაკის შემდეგ ბოლოს დავადგინე, რომ ყ-ს საერთოდ არა აქვს მყარი ნარჩენი ბგერისა, ფაქტობრივად, იგი მერყეობს მჟღერ ხშულსა (ნახე ქვემოთ) და სპირანტს შორის. და დაწოლა ისე მინიმალურია, რომ, როგორც თქვენ ბრძანეთ, ზოგჯერ არც ისმის.

სიტყვა ბაყაყს (baqáqi) ჟორდანია გამოთქვამდა ხან როგორც bagáqi, ხან კი როგორც bayáqi (ანუ ჩქამის მიხედვით ძლიერად რედუცირებული ლ სპირანტი, რომელიც არ ემთხვევა არც ძლიერ ფრიკატივ ღ-ს, არც შესაბამისად — პოზიციას). ესაა საკვებით მსგავსი მოვლენა, რაც გვაქვს სემიტ. დიალექტებში: ძველი qāf-ის მიმართ (გადასვლა გ-სა და gain-ში და ა.შ.), აგრეთვე გადასვლა მარტივ hawz-ში. ეს იქნებოდა გაქრობის გზაზე დამდგარი ქართული ყ {q}.

ახსნაში ჩათრეულია, ამას გარდა, ე.წ. მეღია (მღერი ხშულები), ანუ რიგი ბ, გ, დ, ძ (dzil), ჯ (džan). რამდენადაც ისინი, საერთოდ, აგრეთვე მღერად წარმოითქმიან, მათ აქვთ თავისებური ყრუ ფლერადობა, რაც, ყოველ შემთხვევაში, საერთოდ, დამახასიათებელია ბატონ ჟორდანია მეტყველებისათვის. ჩვეულებრივ კი იგი ლაპარაკობდა, ანლაუტში მაინც, ყრუდ და, სახელდობრ, ან ჩვენი ტიურინგიულ-საქსონიური საკმაოდ ძლიერი ხ, ძ, გ-ს მსგავსი ბგერებით, ანდა ასპირატებით, მაგალითად, ხშირად სრულიად გარკვევით დ-თი ღ-ს სანაცვლოდ. N.B. ძლიერი ხშვით, ვიდრე ძველ ასპირატებთან, როგორცაა დ. ეს იქნებოდა შემართვა ბგერათგანვითარებისთვის, როგორც ეს ხდება სხვადასხვა სომხურ დიალექტში მღერი ხშულების განვითარებით: ყრუ ხშული თანხმოვანი: ასპირატებიც აჩვენებენ აგრეთვე, რომ ჟორდანიასთან ამ საქმეში ჯერ კიდევ სრული ქაოსი სუფევდა.

ისიც უნდა აღვნიშნო, რომ ზოგჯერ ჟორდანია — არ ვიცი, ინდივიდუალურად თუ არა — ანლაუტში მყოფ მღერ ხშულებს, იმავე მარცვალს რომ არ მიეკუთვნებოდა, დროით გათიშულ ბგერათდარტყმას საშუალებას აძლევდა, წინ წაესწრო, როგორც მაგალითად, {'}gori ანუ: პირის ხშვა, ბგერათშეჯახება, პაუზა, პირის, ექსპლოზია: ბგერის ტონი აქ იქნებოდა წინ წამოწეული, როგორც ' ყრუ ხშულებთან უკნიდან გადმოადგილდება. სხვათა შორის, შეიძლება ჟორდანია ცალკეული ასოების წარმოთქმისას სასკოლო თეორიების გავლენის ქვეშ ყოფილიყო გარკვეულწილად. სულ ცოტა, გამაოგნა იმან, რომ მის მიერ ძ-ს (dzil) წარმოთქმისას მუდმივად ვლებულობდი მისგან მოწოდებას, ჯერ

zita ძ მეთქვა და მხოლოდ ამის შემდეგ dz მიმელო (ამეგო), რადგან იგი ემთხვევა ერკერთან (გვ. 289) გამოთქმულ აზრს, რაც მისი ქართული ავტორიტეტისგან უნდა მოდიოდეს. ამასთან, მეტად სასაცილო იყო, თუ როგორ გამოთქვამდა ფორდანია ძ-ს (ჯ) zita-ში მჟღერად, მაგრამ dz-ს dzil-ში მაშინვე ყრულ წარმოთქვამდა, განსაკუთრებით ყრუ ასპირატში გადასვამდა იმის აღუნიშნავად, რომ მისი zita-წესი არ მოქმედებდა.

ჰ W არის ძლიერ ფართოდ გამოთქმული ლაბიოდენტალი w, რომელიც ჩემი ფონეტიკის §46ნ-ში აღწერილ პაპუსურ f-ს ისე შეესატყვისებოდა, როგორც მჟღერი პარალელი, ე.ი. w-ს წარმოთქმისას ქვედა ტუჩი, რომელიც ოდნავ აწეულია, ზედა კბილებს უახლოვდება, თუმცა მათ შორის ხშირად რჩება 2 მილიმეტრის ან უფრო მეტი სივანის ნაპარალი. ამასთან, ხშირად არ ახლავს გარკვეული ხახუნის ხმა და მთლიანი ეფექტი ჩვენს საშუალებერმანულ ბილაბიალურ w-ს საკმაოდ უახლოვდება.

კიდევ იმის თქმა შეიძლებოდა, რომ ფორდანია შ[ξ in]-ს საკმარისად ძლიერ პალატალურად გამოთქვამდა³.

ხმა რომ მსუბუქად აკლდება, მე უკვე აღვნიშნე მედიებზე საუბრისას. ის ეთანხმება თქვენს დაკვირვებებსაც. ყრუ თანხმოვნების მეზობლად მჟღერი კონსონანტი უპირატესად თვითონაც ყრუ ხდება. მაგალითად, okro, hwith და msg. სიტყვა tde (ტყე) ჟღერდა (d(y)-დან γ (ღ)-ს გავლით) თითქმის ისე, როგორც txe (ტხე), მხოლოდ ხ-ს ხახუნის ხმა სწრაფად შეწყვეტილი ჩანს, ვიდრე ეტიმ. x-ში: მსგავსად ჩვენი მკაწრავი ფსევდოუკულარული γ -ისა Iron-ში – წინააღმდეგ tch-ში, თუკი მის წარმოთქმას მოვიწოდებთ.

ხმოვნები იკარგება, როცა მახვილი არ მოუდით, სახელდობრ, ეს შევაძინიე i-სთან, მაგალითად, სწრაფად ნათქვამი odzdath' (პალატალური th-თი) 30, othxmots' 80 და სხვ.

სხვა მაგალითები სიყრუისა ბატონ ფორდანიასთან: mtha, rku, ywthisagan (Schuchardt, გვ.12), ywthiw (თქვი: xfthiw), mxriw (გვ.14) და მსგ.

³ და მთელი დენტალური რიგი, ts და tš ბგერების ჩათვლით, ნაღდ დენტალებს (პოსტდენტალებს) შეიცავს.

„მშვენიერი საშინელება“ მე-8 გვერდიდან გამოთქვა ბატონმა ჟორდანიამ: wzyob (ღ-ც ყრუა)

ფორმაში mathni th-ს ექსპლოზია ხდება, შემდეგ კი ღ-ს ხშვა – ახლიდან.

მე-12 გვერდთან დაკავშირებით ჟორდანიამ აღნიშნა, რომ ტყე Tiflis-ის სახელწოდებაში მხოლოდ რუსულ ნაბეჭდ ტექსტებში გვხვდება, საერთოდ კი, მხოლოდ „თფილისი“ ითქმისო.

ამჟამად სხვა რამის თქმა ან, მით უმეტეს, წერა არ შემიძლია. თუმცა ჩვენ შეგვიძლია საჭიროების შემთხვევაში ამ საკითხებზე კიდევ ერთხელ დაველაპარაკოთ ერთმანეთს პირადად, თანაც მაშინ ზოგ რამეს უფრო ადეილად გადავწყვეტდით.

მაგრამ მე ჯერ, უწინარეს ყოვლისა, დაახლოებით 4 კვირით უნდა გავიდე შინიდან (6-დან ჩემი ადრესია: St. Jodok, შტაინახთან, ტიროლში – მიახლოებით 2 სექტემბრამდე), რათა ჩემი საკმაოდ მოშლილი ნერვები დავიწყნარო. თქვენ შეგიძლიათ ჩემი ახლანდელი გამოთაყვანების დონეზე იმ მარცხის მიხედვითაც იქონიოთ წარმოდგენა, რაც ამ წერილის წერისას მომივიდა. როცა შეცდომა შევამჩნიე, დაიბენი⁴.

გუთაყვა, კვლავ მოტევენას გთხოვთ.

საუკეთესო საღმით ე.ზივერსი“.

მალე ნოე ჟორდანია მიუნხენში გადავიდა, სადაც 1897 წლის მარტამდე დარჩა. 25 მარტს იგი მიუნხენიდან სწერდა შუხართს: „თუ თქვენ რაიმე გჭირდებათ ქართული ენის შესახებ, მისწერეთ ჩემს თანამემამულეს, ბატონ ფილიპე გოგიჩაიშვილს, რომელიც სამი დღის წინ ჩამოვიდა. მისი მისამართი ზემოთაა მითითებული. თქვენ შეგიძლიათ მას ქართულად მისწეროთ, რადგან მან ჯერ არ იცის გერმანული ენა. 26 მარტს ნოე ჟორდანიამ დატოვა მიუნხენი და ლონდონს გაემგზავრა, მის ბინაში კი ფილიპე გოგიჩაიშვილი დარჩა. როგორც კი შუხართმა ჟორდანიას

⁴ ზივერსი, ჩანს, ისე გაერთო წერისას, რომ გვერდები აურია და მსჯელობის თანმიმდევრობაც დაარღვია.

წერილი მიიღო, არ დაუხანებია და მაშინვე გაგზავნა წერილი მიუნხენში ახლად ჩასულ ქართველთან. მალე შუხართსა და გოგიჩაიშვილს შორის გულითადი თანამშრომლობა დაწყარდა, რაც კარგა ხანს გაგრძელდა. მას შემდეგ, რაც ერთმანეთს, ასე თუ ისე, გაუშინაურდნენ, ეტყობა, შუხართმა სთხოვა გოგიჩაიშვილს, შესაძლებლობის შემთხვევაში ზივერსს ქართული ბგერების ბუნების კვლევაში დახმარებოდა.

1897 წლის 5 ოქტომბრის წერილში გოგიჩაიშვილი სწერს შუხართს: „თუ ბატონი პროფესორი დოქტორი ე. ზივერსი, სხვათა შორის, ქართული ენის ბგერათა ფიზიოლოგიას იკვლევს, მე ჩემი შესაძლებლობით დიდი სიამოვნებით შევიტანდი წვლილს“. მართლაც, 1898 წლის 15 თებერვალს ზივერსმა, ჩანს, შუხართის შუამავლობით გოგიჩაიშვილი თავისთან მიიპატიჟა და, ეტყობა, ამ შეხვედრით კმაყოფილიც დარჩა, რადგან შესაძლებლად მიიჩნია გოგიჩაიშვილთან ხელმეორედ შეხვედრა. ყოველ შემთხვევაში, აღნიშნული ვიზიტის შემდეგ, 1898 წლის 22 თებერვალს, გოგიჩაიშვილმა ასეთი სტრიქონები მისწერა შუხართს: „ერთი კვირის წინ ბატონ პროფესორ ზივერსთან ვიყავი. მან ბგერები მოისმინა და ჩაიწერა. განსაკუთრებით უცნაური ეჩვენა მას „ყ“. მან სურვილი გამოთქვა, როგორც კი თავისუფალ დროს გამოძებნის, კვლავ მომისმინოს მე, რაზეც მე, ჩემი მხრივ, სიამოვნებით დაეთანხმდი“.

ვფიქრობთ, სწორედ ნოე ჟორდანიასა და ფილიპე გოგიჩაიშვილთან ზემოაღნიშნული შეხვედრების შედეგები გამოიყენა ზივერსმა თავის ცნობილ გამოკვლევაში „Grundzüge der Phonetik. Zur Einführung in das Studium der Lautlehre der indogermanischen Sprachen“, Leipzig, 1901.

ვღუარდ ზივერსის დაკვირვება ქართულ ბგერებზე ნაყოფიერი აღმოჩნდა, კვლევის შედეგი არსებითად გაზიარებულია ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, კერძოდ: ქართული /თ ფ ქ / ტიპობრივი ფშენივიერებია, რომელთაც ახასიათებს ინტენსიური ასპირაცია (გაზვლედიანის თვალსაზრისითაც ქართულ ფშენივიერებს მეტი ასპირაცია ახასიათებს, ვიდრე ინგლისურ, გერ-

მანუღ და რუსულ შესაბამის თანხმონებს); ქართული მჟღერი ხშულები /ბ გ დ ძ/ ხასიათდებიან „ყრუ ჟღერადობით“, რაც დადასტურებულ იქნა როგორც მჟღერთა პოზიციების მიხედვით კვლევას, ისე სხვა ენებთან შედარებითაც, მაგ., ქართული /ბ დ გ/ რუსულ /ნ ძ რ/-სთან შედარებით ნაკლები მჟღერობით ხასიათდებიან (გ.ახვლედიანი).

ეს გამოკვლევა განსაკუთრებით საყურადღებოა მკვეთრი თანხმონების დახასიათებით: მკვეთრობისთვის არსებითი აღმოჩნდა სახმო სიმების დახშვა ორალურ ხშვასთან ერთად და ხშვათა მოშლის თანამიმდევრობა: ჯერ მოიშლება პირის ხშვა (იმ პაერით, რაც დაკეტილ სახმო სიმებს ზემოთ არის), ამას მოსდევს სახმო სიმების განხშვა (ქართველ ენათმეცნიერთა მიერ ეს თვალსაზრისიც იქნა გაზიარებული. შდრ. ეპოლივანოვი, რომელიც ხშვათა მოშლაში საპირისპირო თანამიმდევრობას ვარაუდობდა – პირის განხშვას, მისი აზრით, გახსნილ სახმო სიმთაგან ამოჭრილი პაერი ახდენს).

ფრიაღ საყურადღებოა დაკვირვება /ყ/ თანხმონებზე, რომელიც ე.ზივერსმა მიაკუთვნა მკვეთრებს და ამავე დროს გაბმულ მეტყველებაში მიუთითა მის სპირანტულ ვარიანტზე: გახვლედიანიც მიუთითებდა [ყ]-ს სპირანტულ შემართვაზე, ამიტომაც უწოდა მას სპირანტოიდი; /ყ/ ქართულში მიჩნეულია ერთადერთ ნაპრალოვან მკვეთრად (თ.უთურგაიძე, თ.გამყრელიძე).

ე.ზივერსი /ვ/-ს წარმოებასაც შეეხო – მიიჩნია ლაბიოდენტალურ თანხმონად წყვილბაგისმიერობისაკენ მიდრეკილებით.

ИМНАИШВИЛИ В. И., УТУРГАИДЗЕ Ф. Г.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ О ПРИРОДЕ ГРУЗИНСКИХ ЗВУКОВ

Резюме

Известный исследователь своего времени, профессор Лейпцигского университета Эдуард Зиверс (1850-1932) заинтересовался грузинскими согласными и пытался выявить особенности последних с помощью тбилисского армянина. Знаменитый австрийский языко-

вед Г. Шухардт, считавшийся хорошим знатоком грузинского языка, посоветовал ему, с целью выяснения данного вопроса, обратиться к Н. Жордания, который в это время учился в Германии. Встреча состоялась и Зиверс выяснил природу грузинского консонантизма.

V. IMNAISHVILI, T. UTURGAIDZE

FOREIGN EXPLORER ABOUT THE NATURE OF GEORGIAN SOUNDS

(S u m m a r y)

Famous explorer of his time, professor of the Leipzig University, Eduard Sievers (1850-1932) was interested in Georgian sounds and tried to explore their peculiarities on the grounds of the speech of Tbilisi Armenians. The well-known Austrian linguist H. Schuchardt, who was considered a good expert of the Georgian language, advised him to apply to Noe Zhordania, who was studying in Germany at that time in order to find out this issue. They met and with the help of Zhordania Sievers explored the nature of Georgian sounds.

0. კიკნაძე

დერივატიულ ცვლილებათა ერთი სახეობისათვის (საკითხთა დასმის წესით)

-ობ-ა საწყისური (მასდარული) წარმოშობის სუფიქსი სახელთა მანარმოებლად გვხვდება. ა. შანიძე წერს, რომ ამ სუფიქსს დღეს სახელთან მეტი კავშირი აქვს, ვიდრე ზმნასთან. ნასახელარი ზმნიდან „მხეც-ობ-ს“ მიღებულია საწყისი „მხეცობა“, რომელსაც პირველწყაროსთან, „მხეც“ სახელთან მეტი საერთო აქვს, ვიდრე „მხეცობს“ ზმნასთან [1,131].

-ობა სუფიქსით ნაწარმოებმა სახელმა შეიძლება მიიღოს კონკრეტული მნიშვნელობა, კერძოდ, კრებითი სახელისა: ამხანაგობა, სტუდენტობა, მეზობლობა, ქართველობა... -ობ სუფიქსი დამოუკიდებლადაც გვხვდება რამდენიმე სიტყვაში: მალლობი, დაბლობი, ფერდობი, ბეჭობი... გამოყოფენ სიტყვებში: ჭაობი, ჭყანტობი, ჭილობი და სხვ. [1,132].

ზმნათაგან -ობ თემატურ ნიშნად მოუღის პირველად ზმნებსაც: ვგმობ, ვთმობ, ვათრობ, ვალბობ, ვშობ, ვსპობ, ვცნობ... და სახელთა ფუძეებისაგან ნაწარმოებსაც.

მოქმედებითი გვარის -ობ-იანი ზმნებია: ამბავი – ვამბობ, ბრმა – ვაბრმობ... შესაბამისი საწყისებია: მბობა, ბრმობა. მიმღობათაგან არის ნაწარმოები: ვრცელი – ვავრცობ, საწყისი – ვრცობა, თბილი – ვათბობ და თბობა და სხვ.

აბსტრაქტულ სახელსა და საწყისს აქვს საერთო ნიშნები:

1. შინაარსის მიხედვით ორივენი განეყნებულ სახელთა ჯგუფს მიეკუთვნებიან: ე.ი. ა. შანიძე არ აიგივებს ცნებებს გან-

ყენებული სახელი და აბსტრაქტული სახელი. განყენებული სახელია აბსტრაქტული სახელიცა და საწყისიც.

2. იბრუნვიან.

3. არა აქვთ მრავლობითი რიცხვი, ე.ი. საერთოდ რიცხვის კატეგორია არა აქვთ.

4. -ობა სუფიქსით დაბოლოებულნი იკვეცებიან.

5. -ობა სუფიქსის დართვით ფუძე შეიძლება შეიკუმშოს.

6. მოსალოდნელია ფუძეში ერთდროულად ორივე პროცესი - კუმშვაცა და კვეცაც.

განსხვავებას მათ შორის ქმნის ის, რომ საწყისს შემონახული აქვს ზმნური კატეგორიები: გეზი, ორიენტაცია, ასპექტი, კონტაქტი.

ა. შანიძე აღნიშნავს, რომ სახელზმნას (საწყისს) ზმნასთან აახლოებს ლექსიკური შინაარსი, წარმოება, გამოყენება III სერის ფორმათათვის [1,576] და ასკვნის, რომ სახელისაგან ნაწარმოებ ზმნას აღარაფერი აქვს სახელისა, ზმნიდან ნაწარმოებ სახელს კი შერჩება ზმნური ნიშნები.

-ობა სუფიქსი, როგორც ვხედავთ, განყენებულ ცნებათა სახელებს აწარმოებს არსებით სახელთაგან (ქალი - ქალობა), მოქმედებითი გვარის მიძლეობებთან (მეზობელი - მეზობლობა), ვნებითი გვარის მიძლეობა კი, საზოგადოდ, -ობა სუფიქსს ამგობინებს ამგვარი შინაარსის მქონე სახელთა საწარმოებლად (ჭრილ-ობა, გატეხილ-ობა).

მიძლეობას საწყისისაგან განსხვავებით აქვს კიდევ დამატებით ზმნური ნიშანი - გვარის კატეგორია. თავის მხრივ, მიძლეობისაგან -ობა სუფიქსის დართვით კვლავ მიიღება განყენებული სახელი: დაძაბული - დაძაბულ-ობა, მოტეხილი - მოტეხილ-ობა და მისთ.

დაისმის რამდენიმე კითხვა: 1. სად დაიდება ზღვარი -ობა სუფიქსით ნაწარმოებ საწყისსა და აბსტრაქტულ სახელებს შორის, ორივე ხომ განყენებული სახელია? თითქოს პასუხი მოცემულია იმ განმარტებებელ ნიშანში, ზევით რომ ითქვა: საწყისს შემონახული აქვს ზმნური კატეგორიები.

2. მიმღობათაგან ნაწარმოები -ობა სუფიქსიანი განყენებული სახელები რომელ ჯგუფში განვიხილოთ - აბსტრაქტულ სახელთა თუ საწყისებში? ვფიქრობთ - აბსტრაქტულ სახელთა ჯგუფში, რადგან შესაბამისი ზმნა არ არსებობს.

3. თუ საწყისად მივიჩნევთ დამატებლობა, გატეხილობა და მისთანა ფორმებს, შეგვიძლია თუ არა ვთქვათ, რომ საწყისში გადაკვეთთ მიმღობისაგან გვარის კატეგორიის ნიშანი - თვისება?

ცხადია, ფორმის ანალიზისას ჩვენ ყოველთვის მივმართავთ ამოსავალ ფორმას, ვამბობთ, მაგ., ამა და ამ გვარის მიმღეობიდან არის ნაწარმოებიო და სხვ. ე.ი. მნიშვნელობა აქვს ზმნური თუ სახელური ფუძე არის ამოსავალი ამა თუ იმ კატეგორიისათვის, კერძოდ, აბსტრაქტული სახელისა თუ საწყისისათვის.

ა. შანიძე ასე მსჯელობს ბჭე (ბვ. მოსამართლე) ფუძიდან ნაწარმოები განყენებული სახელის, საწყისის შესახებ: ბჭე ფუძიდან ნაწარმოებია მოქმედებითი გვარის -ობ თემისნიშნისა ზმნა „ბჭობს“, რომლის საწყისია „ბჭობა“. დღეს ამ ფორმაში ჩვენ ზმნურ ნიშნებს უფრო ვამჩნევთ და საწყისიაო ვიტყვი (შინაარსით მოქმედების გამოშხატველი -ი. კ.).

მაგრამ ასე თამამნი ვერ ვიქნებით, ალბათ, კაც ფუძიდან ნაწარმოები კაც-ობ-ა ფორმის მიმართ: კაც-ი, კაც-ობ-ს, კაც-ობ-ა. წარმოების გზა იმგვარიეა, როგორსაც ბჭ-ობ-ა ფორმისათვის ვარაუდობს ა. შანიძე (ბჭე, ბჭ-ობ-ს, ბჭ-ობ-ა). „კაცობა“ სიტყვაში კაც ფუძის სახელური მნიშვნელობა აქტიურია და, ამდენად, მას აბსტრაქტულ სახელთა ჯგუფს მივაკუთვნებთ. ასეთივე წარმოებისაა დედა -დელობა, ერთი - ერთობა, ცული - ცულობა და ა.შ. ამავე სიტყვებიდან არის მიღებული ნასახელარი ზმნები: დედობს, ცუდობს და მისთ.

მაშინ დაისმის კითხვა, სად გაივლება ზღვარი -ობა-თი ნაწარმოებ აბსტრაქტულ სახელსა და საწყისს შორის? ფორმოპირივი დამთხვევა სრულებითაც არ გულისხმობს შინაარსის ერთნაირობას. საწყისი და აბსტრაქტული სახელი სემანტიკურად მაშინ განსხვავდება, როდესაც ფორმათა აბსოლუტური დამთხვევა

გვაქვს და ამაში დიდი წვლილი სინტაქსს უდევს. მაგალითით-
 სათვის ავიღოთ ასეთი ფრაზები: „გაიმართა პურობა“ და „მჭადმა
 პურობა ვერ გაგვიწია“. ერთი და იმავე ძირისაგან -ობა
 სუფიქსით ნაწარმოები სახელი „პურობა“ პირველ მაგალითში S
 - ქვემდებარეა, მეორეში O¹ - პირდაპირი დამატება, რაც გან-
 საზღვრულია ზმნის პირიანობითა და გარდამავლობით: მაგრამ ამ
 სიტყვას ფრაზაში განსხვავებული სემანტიკური დატვირთვაც
 აქვს. პირველ შემთხვევაში - „გაიმართა პურობა“ - მითითებაა
 წვეულებაზე, პურის ჭამაზე, რაც ზოგადად ცერემონიულსაც
 გულისხმობს და განყენებული მნიშვნელობა აქვს. ფრაზაში
 „მჭადმა პურობა ვერ გაგვიწია“, საუბარია პურის, საკვები პრო-
 დუქტის ერთი სახეობის მაგივრობაზე, ყურადღება გამახვილებუ-
 ლია კონკრეტულ საგანზე. რომელ გრამატიკულ კატეგორიას მი-
 ვაკუთვნოთ პურობა განყენებული სახელი? როდის არის იგი
 აბსტრაქტული სახელი და როდის საწყისი? თუ ერთი კატეგო-
 რიაა - ნასახელარი ზმნიდან მიღებული საწყისი: პური, პურ-
 ობ-ს, პურ-ობ-ა და განსხვავება მეორეულია? გამოიჯენა ჭირს.

მართალია, აბსტრაქტული სახელიცა და საწყისიც განყე-
 ნებული სახელებია, მაგრამ ისინი იდენტურნი არ არიან. ასე
 რომ იყოს, საჭიროც არ იქნებოდა აბსტრაქტულ სახელთა ჯგუ-
 ფისა და საწყისის გამოყოფა. ენა ცდილობს მათი ერთიმეორე-
 საგან გასარჩევად თავისი შესაძლებლობები (მორფოფონემატური,
 სინტაქსური და სხვ.) გამოიყენოს.

ზევით ითქვა, რომ -ობა სუფიქსის დართვა სიტყვის ფუძეში
 იწვევს ცვლილებებს. ამ კუთხით ქართული ენის ინვერსიული
 ლექსიკონის მასალაზე დაკვირვება შეიძლება საყურადღებო იყოს
 აბსტრაქტული სახელებისა და საწყისის ფორმათა გასამიჯნად.

-ობა სუფიქსი ერთვის როგორც ხმოვანფუძიან, ისე თანხმო-
 ვანფუძიან სახელებს. ჩვენი დაკვირვებაც ამ მიმართულებით
 წარიმართა. საანალიზოდ შევარჩიეთ ა და ე ხმოვანფუძიანი სა-
 ხელები და თანხმოვანფუძიანი სახელები.

დაკვირვებამ გამოავლინა: 1. ა ბოლოხმოვნიანი სახელური
 ფუძეების ერთი ნაწილი, ერთ, ორ და მეტმარცვლიანი, ზოგჯერ
 -ობა სუფიქსის დართვისას მოიკვეცს ა ხმოვანს:

და - დობა, დედა - დედ-ობა, მამა - მამ-ობა, ბაბა - ბამბ-ობა.

2. ა ფუძიანი სახელები გვიჩვენებენ პარალელურ ფორმებს:

მონა - მონ-ობა / მონა-ობა,

დანა - დან-ობა / დანა-ობა,

ძერა - ძერ-ობა / ძერა-ობა,

სხვა - სხვ-ობა / სხვა-ობა...

3. პარალელურ ფორმებს წარმოქმნიან ია-ზე დაბოლოებული ფუძეები:

წუნია - წუნი-ობა / წუნია-ობა,

ბაქია - ბაქი-ობა / ბაქია-ობა,

ბებია - ბები-ობა / ბებია-ობა და მისთ.

4. ე ბოლოხმოვნიანი სახელური ფუძეების პარალელური ფორმები ნაკლებად გვხვდება. დავასახელებთ ზოგიერთ მათგანს:

მზე - მზ-ობა / მზე-ობა,

სიძე - სიძ-ობა / სიძე-ობა,

მოყვარე - მოყვრ-ობა / მოყვარე-ობა...

5. ე ბოლოხმოვნიანი სახელები, პირველადებიცა და მიმდევობებიც, წარმომავლობის სახელები უმეტესწილად არ იკვეცებიან: მემტრედე-ობა, მეჯოგე-ობა, მწდე-ობა, დდე-ობა, ზნე-ობა, მე-ობა...

მასალაზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ერთი და იმავე ფუძის განსხვავებული ვარიანტები იძენენ განსხვავებულ მნიშვნელობას ერთგვარი, საერთო მაწარმოებელი ელემენტის წინ; მაგ. დანა: დან-ობა, დანა-ობა, გუნდა: გუნდ-ობა, გუნდა-ობა, პეპელა: პეპელ-ობა, პეპელა-ობა / პეპლ-ობა, პეპლა-ობა (კუმშვადი და კვეცადი ან კუმშვად-კვეცადი ვარიანტი) ან: მასხარა: მასხარა-ობა, მასხარ-ობა, მასხრ-ობა და სხვ.

ამგვარი წარმოება, ჩვენი დაკვირვებით, ახასიათებს ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებს (ე-ზე დაბოლოებულთ ნაკლებად). -ობა სუფიქსიანი შეკვეცილი თუ შეუკვეცილი ფუძეებით დაპირისპირებამ წარმოქმნა ახალი დერივანტი -ობა, რომელიც ენამ გამოიყენა ფუძეთანხმოვნიან სახელებთანაც. მაგ.: ხელი - ხელ-ობა და ხელ-ობა; ცილი - ცილ-ობა და ცილ-ობა; თაგვი - თაგვ-ობა და თაგვ-ობა; თევზი - თევზ-ობა და თევზ-ობა.

ასეთი დაპირისპირების დროს პირველადი სახელის ფუძეც შესაბამისად შეკუმშულია ან შეუკუმშველი. მაგ.: ხმალი - ხმლობა და ხმალ-აობა; ნამგალი - ნამგლობა და ნამგალ-ობა/ნამგლ-აობა და ნამგალ-აობა.

ზოგ შემთხვევაში პირველადი ფუძე ერთნაირად არის წარმოდგენილი დაპირისპირებულ წყვილებში: კურდღელი - კურდღლობა, კურდღლ-აობა; კაკალი - კაკლობა და კაკლ-აობა.

ჩვენი მსჯელობიდან გამომდინარე, თევზ-ობა და თევზ-აობა სემანტიკურადაც განსხვავებული ოდენობებია. თევზობა, ღორობა, კაკლობა სახელებია, -აობა სუფიქსით ნაწარმოები თევზაობა, კაკლაობა და მისთ. კი ზმნური მნიშვნელობის მქონეა - მოქმედებაზე მიუთითებს. ასევე ვიტყვით დან-ობა და დან-აობა, გუნდ-ობა და გუნდ-აობა ფორმებზე.

ცხადია, -ობა და -აობა დერივანტები ერთგვარ ფუძეებთან დაპირისპირებას ქმნიან. ეფიქრობთ, ასეთი დაპირისპირება გვაძლევს საშუალებას დანობა ტიპის წარმოება (შდრ. კაცობა, დედობა, მშვიდობა და მისთ.) აბსტრაქტულ სახელებად მივიჩნიოთ, დან-აობა, თევზ-აობა, კურდღლ-აობა და მისთ. კი საწყისად.

-ობა მაწარმოებლის გვერდით -აობა თანხმოვანფუძიან სახელებთან შეიძლება ა ბოლოზმოვნიან სახელთა ანალოგიით იყოს შეპირობებული: დანა - დანაობა, დანობა; შდრ. თევზი - თევზაობა, თევზობა.

საყურადღებოა, რომ ლ. ნოზაძე თევზაობს ტიპის ზმნათათვის ვარაუდობს -ავ სუფიქსიან ფორმებს (თევზავს) [2], გ. გოგოლაშვილს სადავოდ მიაჩნია „ძირულ ზმნებსა და თანხმოვანფუძიან სახელთაგან ნაწარმოებ ზმნურ ფორმებში -ავ ელემენტის არსებობის ახსნა ა ზმოვანფუძიან უკვეცელ სახელთაგან ნაწარმოები ზმნური ფორმების ანალოგიით“ [3]. გ. გოგოლაშვილი აღნიშნავს: „ნასახელარ ზმნებში ერთი და იმავე ფუძისაგან ნაწარმოები მარტივი და რთული (-ავ ელემენტი) ფორმები არ შეგვხვედრია (ხაზგასმა ჩვენია - ი. კ.). სახელთა ერთი ნაწილი ზმნურ ფორმებს -ავ ელემენტით იწარმოებს (ითევზავებს, იბურთავებს...), ზოლო, მეორე ნაწილი - მარტივად, -ავ

ელემენტის გარეშე (მეფობს, ბავშვობს, კაცობს...). მიუხედავად ამისა, მაინც შეიმჩნევა აშკარა შინაარსობრივი სხვაობა „ითევზავა“ და „იმეფა“ ტიპის ფორმებს შორის. სხვაობას ქმნის მიმართება ზმნის სუბიექტსა და ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის. „იმეფა“ ტიპის ზმნურ ფუძეში წარმოდგენილი სახელით აღნიშნული საგანი სუბიექტისათვის მიბაძვის, მიმსგავსების საგანია [3].

„ითევზავა“ ტიპის ზმნებში მიმართება სუბიექტსა და ზმნის ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის კი სხვაგვარად ხასიათდება. ავტორის დაკვირვება საყურადღებოდ გვეჩვენება. მხოლოდ, ჩვენი მხრით დაუმატებთ – ერთი და იმავე ფუძიდან შეიძლება -ავ ელემენტიანი წარმოებაცა და ამ ელემენტის გარეშეც: ითევზავა და ითევზა. ერთსაც და მეორესაც თავისი უღლების პარადიგმა აქვს. „ითევზავა“ განეკუთვნება „იმეფა“ ტიპს. „იმეფავა“ კი „ითევზავა“-სგან განსხვავებით ენაში არ მოგვეპოვება.

-ავ ელემენტზე მსჯელობა ამჟამად უფრო ღრმად და დაბეჯითებით არ შეგვიძლია. ვფიქრობთ, საკვლევი კიდევ ბევრია.

ერთი კი ფაქტია: -ობა და -აობა დერივატებია, რადგან ერთსა და იმავე სახელურ ფუძესთან ლექსიკური დაპირისპირებისათვის გამოიყენება.

ლიტერატურა

1. ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1953წ.
2. ლ. ნოზაძე, მედიაოქტივ ზმნათა წარმოების ზოგი საკითხი ქართულში, იკვ XIX, 1997წ.
3. გ. გოგოლაშვილი, -ავ ელემენტიან მედიაოქტიურ ზმნათა შესახებ ქართულში. ნარკვევები იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან, თბ., 1980წ.

ОБ ОДНОЙ РАЗНОВИДНОСТИ ДЕРИВАТИВНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Резюме

Словообразовательный суффикс *ობა* и выделенный нами *აობა* являются деривантами – употребляются для лексического противопоставления слов с одной и той же основой; напр.: ხელი (рука): ხელობა (ремесло), ხელობა (ловля рыб руками); სხვა (другой): სხვობა (быть другим, чужим), სხვაობა (разница).

I. KIKNADSE

ÜBER EINE BESONDERHEIT DER DERIVATIVEN VERÄNDERUNGEN

Zusammenfassung

Wortbildungssuffixe *ობა* und *აობა* sind Derivate. Sie werden für die lexikalische Gegenübersetzung der Formen eines und das selben Stammes benutzt, z.B.: ხელი (die Hand): ხელობა (die Handwerk), ხელობა (Fischfang mit der Hand); სხვა (anderer): სხვობა (Anderssein, Fremdsein), სხვაობა (Unterschied).

თ. მახარობლიძე

ბასკური ზმნის ადრესატობისა და ქართული ზმნის ვერსიის კატეგორიათა ტიპოლოგიური შპაირისპირების ზოგიერთი საკითხის შესახებ

ბასკური, როგორც იზოლირებული ენა, ენათმეცნიერთა ყურადღების ცენტრში რჩება. საყოველთაოდ ცნობილი ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზის საბოლოო გადაწყვეტის მიზნით ბასკური ენის ტიპოლოგიური კვლევა თანამედროვე ეტაპზე ძირითადად წარმართულია იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების მიმართულებით. ამდგვარი ტიპოლოგიური ლინგვისტური კვლევის ერთ-ერთი ურთულესი ობიექტი არის ზმნა. ენის სინქრონულ დონეზე ბასკური ზმნების დიდი უმრავლესობა ანალიტიკური ფორმებით იწარმოება. ზმნის მორფოლოგიურ კატეგორიათა გამოხატვის უნარი აქვთ მხოლოდ დამხმარე ზმნებსა და ზმნათა იმ ნაწილს, რომელსაც სინთეტიკური უღლების რიგები გააჩნიათ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ადრესატობის მორფოლოგიური კატეგორიის კვლევა ბასკურ ენაში სულ ორიოდ სტატიით თუ შემოიფარგლება (22;23). ბასკოლოგები უღლებათა პარადიგმებში გამოყოფენ ადრესატულ ფორმებს და უწოდებენ ირიბ უღლებას (flexiones indirectos), განასხვავებენ რა ე.წ. პირდაპირი უღლების (flexiones directos) რიგებისაგან (22,15). უფრო ხშირად ზმნის ადრესატულ ფორმებს ბასკურ ენათმეცნიერებაში მიცემითიან ფორმებად მოიხსენიებენ (4;9;16). მაგრამ ბასკოლოგთა ნაშრომებში ადრესატობა, როგორც ზმნის მორფოლოგიური კატე-

გორია, ცალკე კატეგორიად არ გამოიყოფა. იგი არ არის სათანადოდ გამოვლენილი, აღწერილი და შესწავლილი. ეს გასაგებიცაა, რადგანაც ინდოევროპულ ენებთან შეპირისპირების საფუძველზე ადრესატობის, როგორც ზმნური კატეგორიის გამოვლენა, შეუძლებელია. ამის საშუალებას იძლევა მხოლოდ იბერიულ-კავკასიურ, კერძოდ, ქართველურ ენებთან ტიპოლოგიური შეპირისპირება.

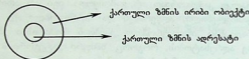
ბასკურისაგან განსხვავებით, ქართული ზმნის ვერსიის კატეგორიას შესწავლის დიდი ისტორია აქვს. ვერსიის მორფოლოგიური კატეგორია თითქმის ამოწმურავად არის განხილული სამეცნიერო ლიტერატურაში. ხოლო რაც შეეხება ამ კატეგორიის ტიპოლოგიურ ანალიზს, უნდა აღინიშნოს, რომ დღემდე ვერსიის კვლევა ამ მხრივ კავკასიურ ენებს არ გასცილებია.

ადრესატობა ბასკური ზმნის მორფოლოგიური კატეგორიაა, რომელიც გვიჩვენებს, თუ ვისი ინტერესებისაკენ მიემართება სუბიექტის მიერ ჩადენილი მოქმედება. ეს არის ვექტორული კატეგორია, რომელიც ზმნის შინაგანი დინამიკის დანიშნულებითი მიმართულების მაჩვენებელია.

ბასკური ზმნის ადრესატი არის მორფოლოგიური ირიბი ობიექტი, ვისი ინტერესებისაკენაც მიემართება ზმნით გამოხატული მოქმედება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ეს არის აქტანტი, რომლისკენაც ადრესირებულია, ანუ ორიენტირებულია სუბიექტის მიერ ჩადენილი მოქმედება. ადრესატს რ. ლაფონი მიმართების ობიექტს, ანუ რეფერენტს უწოდებს (4;46). ბასკური ზმნის ირიბი ობიექტი მხოლოდ ადრესატია. დისტრიბუციული მიმართება ბასკური ზმნის ადრესატსა და ირიბ ობიექტს შორის არის თავისუფალი ვარირება.

ქართული ზმნის ირიბი ობიექტი შეიძლება იყოს ბენეფაქტივი, პოსესორი, ლოკატივი ადრესატი და ა.შ. (18,135). შესაბამისად, ქართული ზმნის ირიბი ობიექტი და ამავე ზმნის ადრესატი სხვაგვარ დისტრიბუციულ ურთიერთმიმართებას გვიჩვენებს:

ირიბი ობიექტის ბრუნვა ბასკურში, ისევე როგორც ქართულში, არის მიცემითი ბრუნვა, ე. ი. ადრესატს სახელებში მხოლოდ დატიური კონსტრუქცია შეესაბამება. სინტაქსური განხილვისას ორივე შემთხვევაში ეს აქტანტი იქნება ირიბი დამატება. წინადადებაში "Yon amari agur egiten ari zaió" (20, 12) იონი დედას ემშვიდობება (სიტყვ. იმყოფება სალმის მიცემაში) ადრესატია ama-r-i – დედას ირიბი დამატება გადმოცემული მიცემითბრუნვიანი საზოგადო, ვინ ჯგუფის, სულიერი არსებითი სახელით;¹ დამხმარე ზმნაა zaió, სადაც z – მესამე სუბიექტური პირის მხოლობითი რიცხვის მაჩვენებელია, a – ზმნის ძირის ნაშთია (izan– ყოფნა), i – ადრესატობის კატეგორიის მარკორი, o – მესამე ირიბი ობიექტური პირის მხოლობითი რიცხვის ნიშანი.

ზაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ბასკური ზმნა, ისევე როგორც ქართული, პოლიპერსონალურია. ბასკურ და ქართულ ზმნებში პირთა შედგენილობის მიხედვით განასხვავებენ ოთხ ტიპს:

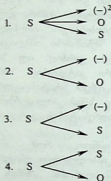
1. ერთპირიანი ზმნა (მხოლოდ სუბიექტური პირი)
2. ორპირიანი გარდამავალი (ზმნა სუბიექტითა და პირდაპირი ობიექტით)
3. ორპირიანი გარდაუვალი (ზმნა სუბიექტითა და ირიბი ობიექტით)
4. სამპირიანი (ზმნა სუბიექტით, პირდაპირი და ირიბი ობიექტებით)

¹ აღსანიშნავია, რომ ბასკური ზმნის ირიბი ობიექტი სახელებში ყოველთვის სულიერობის კატეგორიით ხასიათდება.

ზმნის პოლიპერსონალიზში ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა ზმნის პირთა შორის დანიშნულებითი მიმართულების მორფოლოგიური კატეგორიების არსებობისათვის. ამდენად, შესაძლებლად მიგვაჩნია საკითხის დასმა შესაბამისი იმპლიკაციური უნივერსალის არსებობის შესახებ, კერძოდ: თუ ზმნას აქვს ადრესატობის მორფოლოგიური კატეგორია, ზმნა პოლიპერსონალურია. ეს უნივერსალია იქნება სტატიისტიკური, ინდუქციური და ცალმხრივი, რამდენადაც ზმნის პოლიპერსონალიზში, თავის მხრივ, არ გულისხმობს ადრესატობის კატეგორიის აუცილებლობას.

აქვე გვინდა, აღვნიშნოთ, რომ ამავე ხასიათის „იმპლიკაციური დებულება აბსოლუტური უნივერსალის სახით“ წამოყენებული აქვს მ. მაჭავარიანს: „ზმნის მორფოლოგიის დონეზე ქცევის კატეგორია ხორციელდება მხოლოდ იმ ენებში, სადაც დასტურდება ამავე სახის პირის კატეგორიაც. თუ ზმნას მორფოლოგიურად გამოხატული პირის კატეგორია არა აქვს, არც ქცევის კატეგორია ექნება“ (5,23). ჩვენ ვიზიარებთ ამ უნივერსალიურ დებულებას მცირეოდენი დაზუსტებით – ეს არის არა აბსოლუტური, არამედ სტატიისტიკური უნივერსალია. აბსოლუტური უნივერსალია გულისხმობს ამა თუ იმ ენობრივი მოვლენის გავრცელებას მსოფლიოს ყველა ენაში უკლებლივ; ხოლო რაც შეეხება მ. მაჭავარიანის მიერ წამოყენებულ უნივერსალიას, როგორც ეს თავად დებულების შინაარსიდანაც ჩანს, ეს არის არასრული, ანუ სტატიისტიკური უნივერსალია, რომელიც ხასიათდება ინდუქციურობითა და ცალმხრიობით. ზმნის პოლიპერსონალიზში კი, როგორც მორფოლოგიური კატეგორია (სინტაქსური ვალენტებისაგან განსხვავებით), თავისთავად გულისხმობს ზმნაში პირის კატეგორიის ასახვას. აქედან გამომდინარე, ჩვენს მიერ წამოყენებული უნივერსალია შინაარსობრივად შეიცავს მ. მაჭავარიანის უნივერსალური დებულების არსს.

ენაში დანიშნულების მორფოლოგიური, კერძოდ, – ზმნური კატეგორიების რეალიზაციის ოთხი სავარაუდო მოდელი არსებობს.

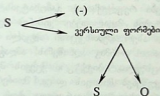
პირველი მოდელი არსებობს თანამედროვე ქართულ ენაში; ეს გაზღავთ ვერსიის სამგანზომილებიანი სისტემა. მეორე მოდელი არის ბასკურ ენაში, სადაც უადრესათო ფორმებს საოპოზიციო ადრესატული წყვილები შეესაბამებათ. მესამე მოდელი მოიპოვება რუსულ ენაში (умыл – умылся, одел – оделся). მეოთხე მოდელი ჩვენთვის უცნობია.

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს მოსაზრება ქცევის კატეგორიის ორგანზომილებიანი მოდელის შესახებ. ნეიტრალური ვერსიის (როგორც ნულოვანი ვერსიის) იგნორირებით, ქართული ვერსიის კატეგორია მეოთხე მოდელის სახეს იღებს და ოპოზიციამში მხოლოდ სუბიექტური და ობიექტური ქცევის ფორმები უპირისპირდებიან ერთმანეთს (2, 177-198). ჩვენი აზრით, ქართული ზმნის ქცევის კატეგორიის ამდაგვარი ბინარული ოპოზიციის მოდელის შემოთავაზება უმართებულაა ორი ძირითადი მიზეზის გამო: 1. ნეიტრალური ქცევის ფორმები ვერსიის ოპოზიციათა ორგანული ნაწილია (მაშინაც კი, როდესაც ეს ქცევა ნულოვანი მარკირებით არის წარმოდგენილი); 2. ერთი და იგივე მორფემა

² (-) – ნული, S – სუბიექტი, O – ობიექტი

„ი“ ვერ განასხვავებდა პირველად ბინარულ ოპოზიციას ვერსიის სუბიექტურ და ობიექტურ ფორმებში (მით უმეტეს, რომ მკვლევართა უმრავლესობას „უ“ შედარებით გვიანდელი წარმოშობის მორფემად მიაჩნია).

დიაქრონული თვალსაზრისით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ქართული ვერსიისათვის მეორე მოდელის პირველადობა, ე. ი. საოპოზიციოდ ნეიტრალური და ვერსიული ფორმების არსებობა. ქართული ზმნის ქცევის კატეგორიის განვითარების ეტაპები სქემატურად ასე გვესახება:

ამ აზრს ადასტურებს ის ფაქტი, რომ „ი“ საერთო მორფემაა პირველი და მეორე პირებში სუბიექტური და ობიექტური ქცევის ფორმებისათვის. კატეგორიის ერთი მორფემა, როგორც მინიმალურად სეგმენტირებული ერთეული, ერთი ფუნქციით განისაზღვრება. ენაში არსებობს შემთხვევები, როდესაც ერთ მორფემას ორი ფუნქცია აკისრია, მაგალითად: ბრუნვისა და რიცხვის ჩვენება რუსულ სახელებში ან პირისა და რიცხვის ჩვენება ბასკურ ზმნებში; ორფუნქციანი მორფემა ორფონემური „გვ“ პრეფიქსი, რომელიც ქართულ ზმნებში რიცხვისა და პირის კატეგორიას ერთდროულად გამოხატავს. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ შემთხვევებში ადგილი აქვს ორი სხვადასხვა კატეგორიის რეფერენციალურ სინთეზირებას, რაც დაუშვებელია ერთი კატეგორიის საოპოზიციო ფორმებისათვის.

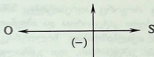
რაც შეეხება სუბიექტურ ქცევას, სავსებით ვიზიარებთ გ. ნებიერიძის აზრს, რომელიც წერს: „სუბიექტური ქცევა სხვა არაფერია, თუ არა რეფლექსური მიმართება სუბიექტისა ირიბ ობიექტთან“ (6,144). ირიბი ობიექტი ერწყმის სუბიექტს. მოქმედი

პირი და ის აქტანტი, ვისი ინტერესებისკენაც მიემართება ზმნით გამოხატული მოქმედება, გაერთიანებულია სუბიექტურ პირში. ამ შემთხვევაში სუბიექტურის შინაარსობრივი მოცულობა იზრდება და შეიცავს ე.წ. გასუბიექტურებულ ირიბ ობიექტს.

ჩვენი აზრით, რეფლექსივის კატეგორია ქცევისაგან დამოუკიდებელი, განსხვავებული კატეგორია იყო ენის დიაქრონულ ჭრილში; ამის დასტურია რეფლექსური „თავის“ (და მისგან წარმოქმნილი „თვის“) ფორმებისა და სუბიექტური ქცევის ფორმათა პარალელური ხმარება თანამედროვე ქართულში: ვაშენებ ჩემთვის — ვიშენებ, ვაკეთებ ჩემთვის — ვიკეთებ და ა.შ. არცთუ ნაკლები სიხშირით გვხვდება რეფლექსივის გამოხატვის ამ ორი საშუალების სინთეზირების მაგალითები: ვიშენებ ჩემთვის, ვიკეთებ ჩემთვის და ა.შ. ასეთ შემთხვევაში ადგილი აქვს რეფლექსურობის კატეგორიის ორმაგ აღნიშვნას, ამდაგვარი ფორმების არსებობა გამორიცხებულია ობიექტური ქცევის შემთხვევაში; ვუკეთებ მისთვის, ვუშენებ მისთვის და ა. შ. — ასეთი ფორმები ქართულ ენაში არ გვხვდება. სავარაუდოა, რომ ენის მიერ მათი უარყოფა გამოწვეულია „თვის“ თანდებულის ისტორიული არსით, რომელიც რადიკალურად განსხვავდება ობიექტური ქცევის შინაარსისგან. ამრიგად, შეუთავსებელია ამ ორი ფენომენის („თვის“ თანდებულისა და ობიექტური ქცევის ფორმების) თანადროული გამოვლინება ენაში.

რეფლექსივის კატეგორია, როგორც ზმნის დანიშნულებითი ვექტორული კატეგორია, თავისი არსით საკმაოდ ახლოს აღმოჩნდა ქცევის კატეგორიასთან. ქართული ზმნის პრეფიქსალურმა მონოპერსონალიზმმა კი თავის მხრივ განაპირობა ენაში სუბიექტური და ობიექტური ქცევების საოპოზიციო წვეილებად ჩამოყალიბება, ე.ი. რეფლექსივი შეერწყო ქცევის კატეგორიას. ენის სინქრონულ დონეზე ორიენტაციის ღერძიდან გვაქვს ორი (ინტრო- და ექსტროვესტული)³ დანიშნულებითი ვექტორი. თანამედროვე ქართული ზმნის ქცევის გრაფიკული სახე ასე გამოიყურება:

³ მ. მაჭავარიანის მიერ გამოყენებული ტერმინები „ორიენტაციის ღერძი“, „ინტროვერტიზაცია“, „ექსტროვერტიზაცია“ ერთობ ზელსაყრელ და ზუსტ ტერმინებად მიგვაჩნია ქცევის კატეგორიის დახასიათებისათვის.

მათემატიკური სიმეტრიის ღერძზე (-) არის ნული, ანუ ნე-იტრალური ვერსია, ორიენტაციის უარყოფითი მიმართულების გამოშხატველი იქნება მოქმედების ექსტროვერტიზაცია (სუბიექტის მიერ მუხტის გაცემა) და დადებითი მიმართულებით დახასიათდება მოქმედების ინტროვერტიზაცია, ანუ რეფლექსურობა.

რაც შეეხება ბასკური ზმნის მოქმედების ინტროვერტიზაციას, უნდა აღინიშნოს, რომ რეფლექსივი საერთოდ, ბასკურში არის ლექსიკური და არა გრამატიკული კატეგორია. ამიტომაც ლექსიკური საშუალებებით ხდება ამ კატეგორიის გამოხატვა. ზმნაში რეფლექსივობა ფორმალური ადრესატობით გამოიხატება: "Nere buruari ezan diot" - ჩემს თავს ვუთხარი. ისევე როგორც ქართულში, აქაც buru (თავი) ატარებს უკუქცევითობის შინაარსს. ზემოხსენებულ წინადადებაში buruari (თავს) მიცემითი ბრუნვით გადმოცემული ფორმალური ადრესატია, რომელიც თავისი შინაარსით გულისხმობს რეფლექსურობას. თუ ქართული ზმნისათვის ამოსავლად მივიჩნევთ ზმნის დანიშნულებითი ურთიერთობის გამოშხატველ მეორე მოდელს, მაშინ ეჭვგარეშე აღმოჩნდება ის ფაქტი, რომ ქცევის კატეგორია, ისევე როგორც ადრესატობის კატეგორია, ირიბი ობიექტის კატეგორიაა. რაც შეეხება პირდაპირ ობიექტსა და გარდამავლობის კატეგორიას, ეს ფაქტორი ირელევანტურია როგორც ქართული ვერსიისათვის, ასევე ბასკური ადრესატობისათვის. კერძოდ, ქართულში გვხვდება ობიექტური ქცევის გარდამავალი და გარდაუვალი ფორმები, რომლებიც ერთმანეთისაგან არაფრით განსხვავდება ქცევის კატეგორიის თვალსაზრისით. შესაბამისად ბასკურ ზმნასაც მოეპოვება როგორც გარდამავალი, ასევე გარდაუვალი ადრესატული ფორმები, რომლებიც ამ კატეგორიის თვალსაზრისით არანაირ სხვაობას არ გვიჩვენებენ.

ვერსია, ისევე როგორც ადრესატობა, ზმნის გარდამავლობისგან დამოუკიდებელი კატეგორიაა და ამდენად შედარებით ძველია ისტორიული თვალსაზრისით. ხოლო რაც შეეხება ქართული ზმნის გვარის კატეგორიას, იგი განზილული უნდა იქნეს, როგორც ირიბი და პირდაპირი – ამ ორი ობიექტის კატეგორიათა სინთეზური კატეგორია, ე.ი. როგორც ვერსიისა და გარდამავლობის სინთეზური კატეგორია.

ჩვენი აზრით, ერგატიული კონსტრუქციის ენებში ზმნის მთავარი დიათეზა არის დესტინატურობის (ანუ დანიშნულებითი) გრადაცია, ხოლო ნომინატიური კონსტრუქციის ენებისათვის ზმნის მთავარ ოპოზიციას გარდამავლობა – გარდაუვლობა ქმნის.

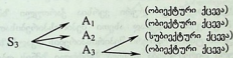
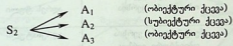
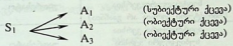
ზმნის დანიშნულებითი მიმართულების ათვლა ენაში ხდება სუბიექტიდან (ისევე როგორც გარე სამყაროს ყოველგვარი პარამეტრები აითვლება წმინდა ლინგვისტური „მე“-დან). ზემოხსენებული მეორე მოდელის კონკრეტული რეალიზაცია ბასკურ ენაში შემდეგნაირად ხდება:

გამორიცხულია $S_1 \rightarrow A_1$ და $S_2 \rightarrow A_2$, რადგანაც, როგორც აღნიშნეთ, რეფლექსურობა ბასკურში ზმნის მორფოლოგიური კატეგორია არ არის;

⁴ A – ადრესატი

ქართულ ენაში გვეჩვენა:

როგორც ქართული ვერსია, ასევე ბასკური ადრესატობა ზმნის გრამატიკული, დერივაციული კატეგორიაა. ბასკური ზმნა ადრესატულ ფორმებს აწარმოებს უადრესატო ფორმებზე ამ კატეგორიის ორმორფემული მარკერის დართვით და შესაბამისად ზრდის სინტაქსურ ვალენტობას, ე. ი. ზმნას ემატება ირიბი ობიექტი, ანუ ადრესატი. ერთპირიანი ზმნა ხდება ორპირიანი გარდაუვალი: $S+O_{ირ.} \Rightarrow S.O_{ირ.}$. ხოლო ორპირიანი გარდამავალი ზმნა კი ხდება სამპირიანი: $S.O_{პ.}+O_{ირ.} \Rightarrow S.O_{პ.} O_{ირ.}$. ასეთივე ტრანსფორმაციას აქვს ადგილი ქართულ ზმნაში ობიექტური ვერსიის ფორმების წარმოებისას.

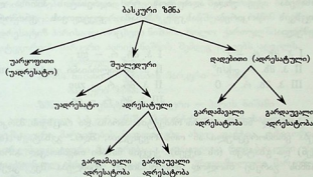
იმთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ ერთპირიანი და ორპირიანი გარდამავალი ზმნები ბასკურში უადრესატო ფორმებია, რამდენადაც არ მოეპოვებათ თავად ადრესატი, ანუ ირიბი ობიექტი. ზმნის პერსონალობის მიხედვით ქართული ქცევისა და ბასკური ადრესატობის შეპირისპირება ასეთ სურათს იძლევა:

ზმნის პერსონალობა	ქართული ზმნა	ბასკური ზმნა
ერთპირიანი (S)	ნეიტრალური ვერსია (ობიექტური ვერსია არ გააჩნია)	უადრესატო
ორპირიანი გარდამავალი (S. Oპ.)	ნეიტრალური ვერსია სუბიექტური ვერსია (ობიექტური ვერსია არ გააჩნია)	უადრესატო
ორპირიანი გარდაუვალი (S. Oირ.)	ნეიტრალური ვერსია ობიექტური ვერსია	ადრესატული
სამპირიანი (S. Oპ. Oირ.)	ნეიტრალური ვერსია ობიექტური ვერსია	ადრესატული

როგორც ვხედავთ, ნეიტრალური ვერსია ქართული ზმნის ოთხივე ტიპს მოეპოვება, ამდენად ასეთი შეპირისპირებისათვის იგი ირელევანტურია. ტიპოლოგიური შეპირისპირების თვალსაზრისით რელევანტური ღირებულება გააჩნია ქართული ზმნის ობიექტურ ვერსიას, რომელიც, თავის მხრივ, იზომორფულ ოპოზიციას ქმნის ბასკური ზმნის შესაბამისი პერსონალობის მქონე ფორმებთან.

სინქრონულ დონეზე ქართული ზმნა ვერსიულ ფორმათა შორის განასხვავებს ოპოზიციურ წყვილებს (სუბიექტური და ობიექტური ფორმები). ბასკური ზმნის ადრესატულ ფორმებს კი საოპოზიციოდ მხოლოდ უადრესატო ფორმები მოეპოვებათ. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ბასკურ ზმნას, ადრესატობის კატეგორიის მიხედვით, სხვაგვარი ოპოზიცია გააჩნია; კერძოდ, ერთი მხრივ არსებობენ ორპირიანი გარდაუვალი და სამპირიანი ზმნები, რომელთაც უღლების მხოლოდ ადრესატული რიგები გააჩნიათ, პირობითად მათ უწოდებთ დადებით ზმნებს (რამდენადაც ამ კატეგორიის თვალსაზრისით ისინი დადებითი ზმნებია) და, მეორე მხრივ, ბასკურ ენაში მოიპოვება ერთპირიანი და ორპირიანი გარდამავალი ზმნები, რომლებიც არასოდეს არ დაირთავენ ირიბ ობიექტს და ყოველთვის უადრესატონი არიან. პირობითად მათ უწოდებთ უარყოფით ზმნებს. ამრიგად, შუალედური ზმნები, იქნებინ ის ერთპირიანი და ორპირიანი გარდამავალი ზმნები, რომელთაც შეუძლიათ ირიბი ობიექტის დართვა და შესაბამისი

ოპოზიციური ადრესატული უღლების რიგების წარმოება. საბოლოო ჯამში ბასკური ზმნის კლასიფიკაცია ადრესატობის კატეგორიის მიხედვით ასეთი იქნება:

როგორც აღვნიშნეთ, გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნის ფორმები ადრესატობის კატეგორიის მხრივ არანაირ სხვაობას არ გვიჩვენებენ. რაც შეეხება სხვაობას დადებით და შუალედურ ადრესატულ ფორმათა შორის, უნდა ითქვას, რომ მართალია, სინქრონულ დონეზე არსებითი სხვაობა არ აღინიშნება, მაგრამ ის თავისებურებები, რომელიც საერთოდ ახასიათებს ბასკური ზმნის ადრესატობის კატეგორიას, ძირითადად დადებითი ზმნების წილად მოდის.⁵

ორიოდე სიტყვით შევეხებით ზემოხსენებულ კატეგორიათა რეფერენციალურ დონეს. ორივე კატეგორიას აქვს ერთმორფემული ან ორმორფემული მარკირება. ორმორფემული მარკირების შემთხვევაში, ერთი მორფემა უშუალოდ კატეგორიის მარ-

⁵ კატეგორიის რეფლექსური მარკირების დიაქრონული საკითხი და მისი განვითარების სამი ეტაპი – 1. პრეფიქსალური, 2. ცირკუმფიქსალური, 3. სუფიქსალური კატეგორიის ორმორფემული მარკირების პირველადობა მესამე პირში და ა.შ.

კერია, ხოლო მეორე — ადრესატის პირისა და რიცხვის გამოხატველი მორფემა, რომელიც აზუსტებს დანიშნულებით მიმართულებას. ერთმორფეშული მარკირებისას ბასკურ ზმნაში მხოლოდ ირიბი ობიექტის, ანუ ადრესატის პირი და რიცხვი აისახება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ადრესატის პირისა და რიცხვის მარკირება ბასკურ ზმნაში ყოველთვის ერთმორფეშულია:

I პ. მხ. რ. — t

I პ. მრ. რ. — gu

II პ. მხ. რ. — k/n⁶

II პ. ზრდილობიანი ფორმა — zu

III პ. მხ. რ. — 0

II პ. მრ. რ. — zue

III პ. მრ. რ. — ee

ქართულ ზმნაში ირიბი ობიექტის პირისა და რიცხვის მარკირება ერთმორფეშული ან ორმორფეშულია, შდრ.: გვატავს (ის ჩვენ) და გვატავთ (ის თქვენ). ქცევის ნიშანი თავისთავად პირის ნიშნის გარეშე მხოლოდ მესამე პირში შეიძლება შეგვხვდეს, სადაც ობიექტურ ქცევას განსხვავებული „უ“ მარკერი გააჩნია. „ი“ მარკერის არსებობა ზმნაში გულისხმობს პირის ნიშნის აუცილებლობას და ზუსტად პირის ნიშნები განასხვავებენ სუბიექტურ (ვინის რიგი) და ობიექტურ (მანის რიგი) ქცევებს. ამრიგად, ადგილი აქვს კატეგორიის ორმორფეშულ მარკირებას.

რაც შეეხება ქართული ზმნის ვერსიის კატეგორიის ერთმორფეშულ მარკირებას, უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ მაგალითებს იძლევიან, ერთი მხრივ, ნეიტრალური ვერსიის ნულოვანი ფორმები და, მეორე მხრივ, ობიექტური ქცევის მესამე პირის ფორმები. ვერსიის კატეგორიის ორმორფეშული მარკირების მაგალითებია: ვ-წერ, მი-ხატავ, ვ-კეთებ; ხოლო ერთმორფეშული მარკირების მაგალითები იქნება: ვ-წერ, უ-ხატავ, უ-კეთებ, წერი-ა, ა-შენებ.

⁶ k/n ალოკუტიური ფორმებია, რომლებიც განასხვავებენ მიმართვისას ქალსა და მამაკაცს. ეს ფაქტი განსაკუთრებულად საინტერესოდ გვეჩვენება, მით უმეტეს, რომ სქესი არ განსხვავდება ბასკურ სახელებში და არც ზმნის მესამე პირში.

ბასკურსა და ქართულში ზმნის დანიშნულებითი კატეგორიის მარკერი უშუალოდ ადრესატული პირის ნიშნის გვერდით იმყოფება. ბასკურში ირიბი ობიექტური პირის ნიშნები ყოველთვის სუფიქსალურია, ხოლო ქართულში ობიექტური და სუბიექტური პირის ნიშნები ძირითადად პრეფიქსალურია. შესაბამისად, ბასკურში ადრესატობის კატეგორიის მარკერი უშუალოდ წინ უძღვის ადრესატიზ პირისა და რიცხვის ნიშანს, ხოლო ქართულში ვერსიის კატეგორიის მარკერი პირის ნიშნის შემდეგ იკავებს ადგილს.

ქართული ზმნა:

პირის ნიშანი – ვერსიის მარკერი – ზმნა

ბასკური ზმნა:

ზმნა – ადრესატობის მარკერი – პირის ნიშანი

დღევანდელ ბასკურ ენაში შემორჩენილია ადრესატობის პრეფიქსალური მარკირების მაგალითები, ასევე ფაქტია კატეგორიის ცირკუმფიქსალური მარკირებაც. სავარაუდოა, რომ ბასკური ენის დიაქრონიულ ჭრილში ამ კატეგორიას პრეფიქსალური მარკირება გააჩნდა.

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ბასკური ზმნის ადრესატობის კატეგორიის მარკერი „i“ რეფერენციალურ დონეზე ემთხვევა დატივის ბრუნვის ნიშანს; ჩვენი აზრით, ეს უნდა იყოს ერთი და იგივე მორფემა, რომელიც, თავის მხრივ, რომელიმე ჩვენებითი ნაცვალსახელიდან მომდინარეობს.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ბასკურში ადრესატობის კატეგორიის ორმორფემული მარკირება მესამე პირში დაიწყო. ეს ნათლად ჩანს სინქრონულ დონეზე – იმპერატივებში (ანუ ბრძანებითი კილოს ფორმებში). მესამე პირი, როგორც „nonperson“ (14, 262) ყველაზე უფრო ნაკლებად კონკრეტული პირია და ამდენად, ის ზმნით გამოხატული მოქმედების დანიშნულებითი მიმართულების კონკრეტიზაციას ყველაზე მეტად მოითხოვს. მიგვაჩნია, რომ იგივე მიზეზი უნდა ედოს საფუძვლად ქართული ზმნის ობიექტურ ქცევაში მესამე პირისათვის განსხვავებული „უ“⁷ მარკერის წარმოქმნასა და ფუნქციონირებას.

⁷ i – u

რაც შეეხება იმ ფაქტს, რომ როგორც ბასკურში, ასევე ქართულში ზმნის დანიშნულებითი მიმართულების მაჩვენებელი ვოკალი ორივე შემთხვევაში არის „ი“, ჩვენ ეს შემთხვევით დამთხვევად მიგვაჩნია, მაგრამ ამასთან გვინდა, დავსვათ საკითხი მორფემათა განპირობებულობისა და ხმოვანთა სემანტიური შეფერილობის შესახებ, კერძოდ, ლინგვისტური ევოცენტრული სუბიექტის მიმართ ხმოვანთა ვექტორული ორიენტაციის შესახებ.⁸

და ბოლოს, დასკვნის სახით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ბასკური ზმნის ადრესატობის კატეგორია და ქართული ზმნის ვერსიის კატეგორია, როგორც ტიპოლოგიური კვლევის ამ ეტაპზე გვესახება, სინქრონულ დონეზე ერთობ საინტერესო ტიპოლოგიურ სურათს ქმნიან.

ლიტერატურა

1. გამყრელიძე თ. ვ. „ზმნის „პირიანობა“ და „ვალენტობა“. საენათმეცნიერო კრებული. თბილისი. მეცნიერება. 1979
2. ერთელიშვილი ფ. გ. ქცევის საკითხისათვის ქართულში. თსუ შრომები, ტ. 114. თბილისი. 1965
3. იმნაიშვილი ი. ვ. სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში. თბილისი. 1957.
4. ლაფონი რ. ბასკური ენა და ბასკურ-კავკასიური ჰიპოთეზა. ა. ჩიქობავას რედ. და წინასიტყვ. თბილისი. 1976
5. მაჭავარიანი მ. ვ. ქცევის გრამატიკული კატეგორიის სემანტიკა. თბილისი. მეცნიერება. 1987
6. ნებიერიძე გ. ქცევის კატეგორია ქართულში. მაცნე. ენისა და ლიტერატურის სერია. 1976, №4
7. როგავა გ. ვ. კუთვნილების აფიქსი „ი“ ზმნისა და სახელის მორფოლოგიურ კატეგორიებში ქართველურ ენებში. მოამბე, ტ. III, 1942, №2

⁸ იხ. ა. ცაგარელი (12), ქართულ ხმოვანთა ტრიადის საკითხი სიმორე-სიახლოვის გამოხატვის თვალსაზრისით.

8. სალაძე ნ. ქვევის კატეგორიის შესწავლის ისტორიისათვის. ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში. 1977, №4
9. ტოვარი ა. ბასკური ენა. თბილისი. მეცნიერება. 1980
10. ქავთარაძე ი. ი. ზმნის ბირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში. თბილისი. 1954
11. შანიძე ა. გ. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. ტ. III. თბილისი. 1980
12. ცაგარელი ა. ა. კავკასიურ ენათა იბერიული ჯგუფის მორფოლოგიის შედარებითი მიმოხილვა. რედ. ა. შანიძე. თბილისი. 1957
13. Банару В. И. Типы предикации во французском языке. Кишинев. Штиинца. 1980
14. Бенвенист Е. Общая лингвистика. М.: Прогресс. 1974
15. Гамкрелидзе Т. В. Глотальная теория: новая парадигма в индоевропейском языкознании. ВЯ, 1987, №4
16. Лафон Р. Система баскского глагола. Тбилиси. Мецნიერება. 1984
17. Серебренников Б. А. О лингвистических универсалиях. ВЯ, 1872, №2
18. Тестелец Я. Г. Объектная версия в картвельских языках. В сб.: Лингвистические исследования. ч. II, М.: Наука, 1984.
19. Филлмор Ч. Дело о падеже. В кн.: Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс. 1981
20. Altuna P. Euskera, ire laguna. Bilbao. El mensejero del Corason de Jesus. 1967.
21. Gereno X. A new methid for learning basque. Translated by Dean Josefon, s. a. s. 1.
22. Inchausti Fr. J. Euskal Aditza. Gipusko Biskaieras, Paradigmas verbales y metodo rational para su estudio. Zaraus. Ed. Itxaropena. 1960
23. Lafon R. Sur les formes verbales basques qui contiennent un indice datif. BSLP t. 56.1961
24. Xillardegí Aditz Batua. San Sebastian. Ed. Aunamendi. 1979

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ТИПОЛОГИЧЕСКОГО СОПОСТАВЛЕНИЯ КАТЕГОРИИ АДРЕСАТНОСТИ БАСКСКОГО ГЛАГОЛА И КАТЕГОРИИ ВЕРСИИ ГРУЗИНСКОГО ГЛАГОЛА

Резюме

Для решения баскско-кавказской гипотезы нужно преодолеть глагол – самый сложный объект исследования. В данной статье сопоставляются морфологические категории баскского и грузинского глаголов.

Адресатность – это морфологическая категория баскского глагола, указывающая на назначительную направленность глагольного действия. Адресат – это косвенный объект баскского глагола, которому в именах соответствует дативная конструкция, также как и косвенному объекту грузинского глагола.

Версия грузинского глагола и адресатность баскского глагола – векторные категории, показывающие назначительную направленность внутренней динамики глагола. Глагольный полиперсонализм обеспечивает наличие подобных глагольных категорий в языке. Выводится соответствующая имплицативная индуктивная статистическая односторонняя лингвистическая универсалия и рассматриваются возможные языковые модели глагольной назначительности. В настоящей статье также рассматривается вопрос рефлексивности грузинского глагола, в связи с этим ставится вопрос о наличии одинаковых моделей выражения глагольной назначительности в грузинском и баскском языках; дается классификационная схема баскского глагола по категории адресатности.

В настоящей работе по глагольной валентности сопоставляются формы грузинского и баскского глаголов с точки зрения наличия глагольной назначительности. Отмечается, что категория версии и адресатность – это глагольные деривационные категории и оппозитивные формы в обеих случаях образуются одинаковой глагольной трансформацией, в частности, увеличением синтаксической валентности глагола. Подчеркивается иррелевантность прямого объекта и переходности-непереходности для наличия категории версии и адресатности.

В данной статье затрагивается вопрос о референциальном уровне и рассматриваются одноморфемные и двуморфемные маркирования данных категорий.

В заключение данного типологического сопоставления делается вывод, что категория адресатности баскского глагола и категория версии грузинского глагола дают интересную типологическую картину.

T. MAKHAROBLIDZE

ABOUT SOME QUESTIONS OF THE TYPOLOGICAL COMPARISON OF THE VERBAL CATEGORIES OF ADRESSEETY IN BASQUE AND VERSION IN GEORGIAN

S u m m a r y

The Basque-Caucasion problem can be solved after typological comparison of these languages, in this case the most important is the verb. In this article two verbal categories are compared on the one hand the version of the Georgian verb and on the other hand the addresseety of the Basque verb. Both of them are the verbal categories expressing the destination of the verbal act. These are verbal categories of the inside dynamic of a verb. Only polipersonal verb may have such kind of morphological categories – this is a universal linguistic regulation. There are four possible models of such verbal destinations in a language.

This article contains some more problems with the above mentioned such as – reflexivity, the classification of the Basque verb by means of addresseety, the problem of markers and so on.

Finally – the conclusion is that – these two categories (addresseety of the Basque verb and version of the Georgian verb) a very interesting typological relations.

ДЖ. ДЖИНДЖИХАДЗЕ

ВНОВЬ О ШЕСТЕРИЧНОМ И ДВЕНАДЦАТЕРИЧНОМ СЧЕТЕ

Продолжая исследование, предыдущие результаты которого отражены в (1), приведем здесь новые собранные нами данные, говорящие о широкой распространенности счета по 6 (< счет до 6) и (вытекающего) по 12 в прошлом языков и народов мира.

Для этого обратимся к имеющей энциклопедический характер книге (2) и приведем из нее несколько цитат (ранее эта книга не использовалась нами в достаточной степени):

„В 1937 г. появилась весьма обстоятельная диссертация этнографа Клуге, изучившего на месте системы счисления 976 племен Судана. Обнаружены племена, у которых двенадцатеричная система счисления разработана в законченном виде (племя мунга)“ (2), с.32.

„В Южной и Центральной Америке и в Меланезии (о-ва Тихого океана) и в настоящее время обнаружены племена, счет которых представляет сочетание десятичного и шестеричного счисления“ (2), с. 397.

„Представление о числе тринадцать, как приносящем несчастье, могло возникнуть в связи с тем, что, освоив числовой ряд до двенадцати, человек считал 12 последним числом, символом полноты; следующее за ним число являлось лишним, поэтому и считалось „нечестивым“ и приносящим несчастье“ (2), с. 23.

В последнем фрагменте, однако, по нашему мнению, имеется внутреннее противоречие: ведь когда числовой ряд был освоен до

12, и это число человек считал последним, то у него не было (просто) следующего за 12 числа и ему нечего было считать лишним и приносящим несчастье. С другой стороны, невозможно, как думаем, принять и ту гипотезу, что „дурная слава“ числа 13 восходит к отвращению шумеро-вавилонских математиков перед математическими неудобствами (неделимость) числа 13: соответствующие суеверия слишком распространены, чтобы иметь такой неглубокий исторический корень.

Как это обычно бывает, после числа 12 (предельного) должно было идти слово „много“, а подобные слова как раз и получали мистическую окраску (наряду с самими предельными числительными), обычно положительную, но иногда и отрицательную. С появлением числа 13 на месте „много“ такая окраска должна была перейти и на 13, ср. данное объяснение у нас уже в (3). При таком объяснении становится понятным и тот факт, что 13 не всегда и не везде имело отрицательную мистическую окраску, но иногда и противоположную, ср.: „Ни в Византии, ни на Западе не встречаются храмы с 13 куполами. В Древней Руси, напротив, это... сделалось канонem. Первый Софийский собор в Новгороде, построенный в 989г., был дубовый, с тринадцатью куполами. Такой же храм вскоре появился в Полоцке. Киевская София уже каменная, также тринадцатиглавая. Историк Б. Д. Греков считает такую традицию построения тринадцатиглавых храмов в трех центрах Древней Руси сознательным выражением культурного и политического единства Руси“ (2), с. 23.

Аналогичным образом мы в (3) объясняем исключительно „густую“ сакральную окраску в прошлом у числа 7, которое сначала шло за пределом 6 и существовало в виде слова „много“ (правда, по другой линии 7 являлось и числом календарного лунного цикла, что тоже сильно его сакрализовало), и, в (2), с 22, где приведено много соответствующих примеров, это прямо принимается и признается, ср.: „во всех этих поговорках „семь“ означало „много“, а когда-то, вероятно, означало „бесконечно много“.

Интересно сравнить в этой связи также следующее: в (3) на основе указанного объяснения мы выдвигали то предположение, что луна и солнце, не будучи планетами, у древних шумеров

были „кооптированы“ в группу планет с тем, чтобы довести количество планет до сакрального числа 7. Но вот, что находим теперь в (2), с 22-23: „Противники Галлилея утверждали, что в силу наличия в голове животных семи окон, существования семи металлов и т. п. планет тоже должно быть... семь“.

Хотя предельное (и затем разрядное) число 12 возникло на естественных путях сложения счета, позднейшая оценка его математических достоинств (делимость на четыре числа) в среде шумеро-вавилонских и других жрецов не могла, как мы думаем, не добавить своей лепты к авторитету и статусу этого числа, ср.: „двенадцатеричная система счисления существовала некогда у разных народов... для теоретической арифметики она была бы удобна, почему ее предлагали ввести многократно Бюфон,... философ Кант и др...; шведский король Карл XII намеревался ввести такую систему счисления законом. В Америке существует организация „Американское двенадцатеричное Общество“..., особенно оживившая свою деятельность в наши дни“ (2), с. 31 со ссылкой на (4-5), ср. далее в (2) о еще более важной реформе, предложенной Кадена и т.д.

Аналогичным образом обстоит дело с числом 60, несмотря на его чудовищную делимость на десять чисел (6, 10, 2, 30, 12, 5, 4, 15, 3, 20). Разрядным числом системы его, разумеется, сделали уже математики-жрецы, причем, его делимость должна была сыграть в этом очень большую роль. Но прийти к 60 как предельному числу было естественно даже для тех, кто сначала считал до 6, а затем стал до 6 же отсчитывать десятки (например, по числу людей, каждый из которых принимался за репер десятки). Впрочем, и те, кто по людям, по своим соплеменникам, принимаемым за реперы, отсчитывал двадцатки, могли, отправляясь от 3, доходить до числа 60 как рубежного (ср. нем. Schok „60“, англ. score „20“, в виду особенно фразеологизма three score and ten „70“ букв. „три двадцатки и десять“).

Следы счета до 12 содержатся и в германских, балтийских числительных для II и 12 типа нем. elf II, zwölf „12“, (6-7).

1. Дж. Джинджихадзе. О шестеричном счете в прошлом и настоящем языков мира. АКД, Тбилиси, 1988.
2. И.Я. Де п м а н. История арифметики. М., 1965.
3. Дж. Джинджихадзе, В. Ю. З ы ц а р ь, Ю. В. З ы ц а р ь. Пути возникновения и развития счета. Тбилиси, 1988.
4. I. Essig. Douze notre dix futur. Paris, 1955.
5. Изложение книги (4) в „Природе“, 1955, №8.
6. G. Tagliavini. Introduzione alla glotologia. Bologna, 1949, §69.
7. Б. А. Серебренников. Вероятностные обоснования в компаративистике. М., 1974, с. 288 сл.

ჯ. ჯინჯიხაძე

კვლავ ექვსობით და ოცობით თვლის შესახებ

რეზიუმე

წერილში მოცემულია ახალი მონაცემები, რომლებიც შეტყველებენ ექვსობით თვლის ფართო გავრცელებაზე (თელა ნ-მდე) და მისგან გამომდინარე 12-ობითი თელა წარსულში მსოფლიოს მრავალ ენებში.

J. JINJIKHADZE

ABOUT THE 6- AND 12- COUNTING SYSTEMS AGAIN

S u m m a r y

The author goes on with discovering and describing the past of the corresponding systems all over the world.

მ. ლაზარევი

ბერძნული სიტყვები სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში

დიდი ქართველი ლექსიკოგრაფის სულხან-საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონ“-ში გვხვდება დაახლოებით 110-მდე ბერძნული სიტყვა, რომლებიც ჩაწერილია ქართული ასოებით. ზემოდასახელებული ლექსიკონის ავტორი მეტ შემთხვევაში ბერძნული სიტყვების შესახებ აღნიშნავს: ბერძნულია, არს ბერძნული. მაგრამ ზოგჯერ ადგილის ეკონომიის მიზნით ამის შესახებ არაფერს ამბობს. რა თქმა უნდა, საბამ კარგად იცის, რომ ეს სიტყვები ბერძნულია. დავასახელოთ ზოგი მათგანი: აკადემია (ή άκαδημία ან – μία), დიადიმა (τὸ διάδημα), დიაკონი (ὁ διάκονος), დრაკონი (ὁ δράκων), ეთერი (ὁ αἰθήρ), ელატი (ή ἑλάτη), ეპისტოლე (ή ἐπιστολή), ექსორია (ή ἐξορία), ეხო (ή ἦχώ), ზოსტერი (ὁ ζωστήρ), თერმონი (θερμός), იონი (ὁ Ἴων), იპარხი (ὁ ἱπάρχης ან ὁ ἱππαρχος), კანონი (ὁ κανών), ლითონი (ὁ λίθος), მათემატიკა (ή μαθηματική), მალნიტი (ή μαγνήτις), მელანი (τὸ μέλαν), მეტაფრასი (ή μεταφρασίς), მიტრაპოლიტი (ὁ μητροπολίτης), პარაკლისი (ή παράκλησις), პარასკევი (ή παρασκευή), პელაგონი, პელაღონი (τὸ πέλαγος), პასხა (τὸ πάσχα), სტომაქი (ὁ στόμαχος), ფილადელოფია (ή φιλαδέλφεια), ჰერი (ὁ ἄηρ), ფილოტიმია (ή φιλοτιμία), ფილოსოფოსი (ὁ φιλόσοφος, φιλέω, σοφία) და სხვ.

ზოგჯერ სულხან-საბა ორბელიანი ბერძნულ სიტყვასთან მოკლედ აღნიშნავს უცხ. ანდა სხვათა ენაა. ე.ი. საბას სურს თქვას,

რომ იგი ქართული არ არის. ასეთი სიტყვებია: ვიორგი (ბ ვეა-
γος, γή და έργ), თიატრო (τბ θέατρον), ლითოსტროსი (ή λιθω-
στροφαις), მესოპოტამია (μέσος და ბ ποταμός), პეტრე (ή πέτρα),
აბანოზი (ή ξίψις) და სხვ.

სულხან-საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონ“-ში მოცემუ-
ლი ზოგიერთი ბერძნული სიტყვა გვარწმუნებს, რომ იგი ზეპირი
მეტყველების გზითაა შემოსული ზემოდასახელებულ შრომაში.

ზემონათქვამის ნათელსაყოფად დავასახელოთ მაგალითები:

1) თანამედროვე სამეტყველო ბერძნული ენის ზოგიერთი სი-
ტყვა მოდის ძველი ბერძნული ენის აკუზატივის ფორმიდან. მაგ.:
πατέρα <ძვ. πατήρ აკუზ. πατέρ (მამა), μητέρα <ძვ. μήτηρ აკუზ.
μητέρα (დედა) და სხვ.

ბერძნული ენის ზოგიერთი სიტყვა საბას ლექსიკონში მოყ-
ვანილია აკუზატივის ფორმით. მაგ., ასეთი სიტყვებია: ლითონ-ი
(ბ λιθός), დიაკონ-ი (ბ διάκονος), პელაგონ-ი, პელაღონ-ი (τბ
πέλαγος), თერმონ-ი (θέρμος).

2) კლასიკური ბერძნული ენის η (ეტა) თანამედროვე სალი-
ტერატურო ბერძნულში და ასევე ცოცხალ დიალექტებში იკით-
ხება i (ი)-დ. იგი იწერება η (ე)-დ, მაგრამ იკითხება როგორც i
(ი). დავასახელოთ მაგალითები: ბ ἥλιος (ილიოს) მზე, ἥσυχος
(-ისიხოს) წყნარი, τბ μήλον (-მილონ) ვაშლი, ἡ πληγή (-პლიეი)
ჭრილობა და სხვ.

ეს ენობრივი მოვლენა დაცულია საბას ლექსიკონში შემდეგ
ბერძნულ სიტყვებში: აკადემია (ή ακαδημία), დიადიმა (τბ δι-
άδημα), მიტრაპოლიტი (ბμυτροπολίτης), პარაკლისი (ή παρά-
κλησις), არქი (ή άρχή), ელატი(ή έλάτη).

ესე იგი, საბამ ჩაწერა ბერძნული სიტყვა ქართული ასოებით
ისე, როგორც ის ისმის

სხვათა შორის ასე იქცეოდა საბა სომხური და თურქული
სიტყვების მიმართ. მაგ., სომხურად იწერება ყարგ, ღრგ,
ყარღს, შარღჲს. მაგრამ იკითხება ყარრ, ღრრ, ყარრს,
შარრჲს. საბას აქვს ყარრ ფორმა, ე. ი. მან ჩაწერა ისე, რო-
გორც იგი გამოთქმის დროს ისმის.

სომხური სიტყვების შესახებ პროფ. აკაკი შანიძე წერს: „სულხან-საბას ლექსიკონში შეტანილ სომხურ თარგმანს ქართული სიტყვებისას სომხური ენის ცოცხალი გამოთქმის გასათვალისწინებლად XVIII საუკუნეში დიდი მნიშვნელობა აქვს. საზოგადოდ სულხან-საბას მიერ ქართული ასოებით ჩაწერილი უცხო სიტყვები იმდენად საინტერესოა, რომ საგანგებო კვლევა-ძიებას მოითხოვს და შედეგი ამ კვლევა-ძიებისა უსათუოდ ძვირფას შედეგებს მოგვცემს ამ ენათა ისტორიისათვის.“¹

ასევე შეიძლება ითქვას ბერძნული ენის მიმართაც. საბას ლექსიკონში შეტანილ ბერძნულ სიტყვებს, ჩაწერილს ქართული ასოებით, ბერძნული ენის ცოცხალი გამოთქმის გასათვალისწინებლად უსათუოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს.

3) ძველი სალიტერატურო ბერძნული ეს დიფთონგი თანამედროვე ბერძნულში გვაძლევს ეე (εε) ბგერათა კომპლექსს. დავასახელოთ მაგალითები: εἰρήσχα (-ვერისკო) ვპოულობ, εἰχρή (-ეეხი) ლოცვა, ἄξιός (-სკევოს) ჭურჭელი და სხვ.

წერენ ეს დიფთონგს და კითხულობენ ეე (εε)-ს. ეს ფაქტი დასტურდება საბას მიერ ქართული ასოებით ჩაწერილ ბერძნულ სიტყვებში. მოვიყვანოთ მაგალითები: ეელოგია (εε-ლიცია), პარასკევი (παρασχεური).

4) ძველი სალიტერატურო ბერძნული ენის მჟღერი γ (გ) თანამედროვე ბერძნულში ნაირ-ნაირ ცვლილებებს განიცდის. ნათქვამის ნათელსაყოფად დავასახელოთ მაგალითები: ა) თუ γ-ს მოსდევს რბილი ხმოვანი i, e, მაშინ იგი იკითხება e-დ. მაგ.: γελᾶω (-ელაო || ეელო) ვიცინი, ἔγεια (იეია) ჯანმრთელობა და სხვ.

ბ) მაგრამ თუ γ-ს მოსდევს α, ο, ου ან ნარნარა ბგერები, მაშინ იგი იკითხება როგორც γ (ღ). აი, ამისი მაგალითებიც:

α: Μυγάτηρ	(-თილატერ)	ქალიშვილი,
ο: γάμος	(-ღომოს)	ტვირთი,
ου: γούλα	(-ღულა)	ყელი,

¹ სულხან-საბა ორბელიანი, „ქართული ლექსიკონი“. პროფ. ი. ფიფშიძისა და პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, თბილისი, 1928. წინასიტყვაობა.

λ: γλῶσσα	(-ლლოსა)	ენა,
μ: θιάτρυμα	(-ღიატაღმა)	ბრძანება,
ν: γνῶρισμα	(-ღნორისმა)	გაცნობა,
ρ: γράφω	(-ღრაფო)	ვწერ და სხვ.

ამ წესს არ ემორჩილება ის სიტყვები, რომლებშიც γ-ს წინ არის γ(σ) ბგერა. მაგ., φέγγος (-φ ენგოს) მთვარე. ἄγγελος (-ანგელოს) ანგელოზი და სხვ.

მაშასადამე, როგორც ვხედავთ, თანამედროვე ბერძნულში იწერება γ, მაგრამ იკითხება ლ და გ-ღ.

γ-ს შესახებ ზემომოყვანილი ფონეტიკური მოვლენები მოცემულია საბას მიერ ქართული ასოებით ჩაწერილ ბერძნულ სიტყვებში. მაგ., პელაღონ-ი (πέλαγος), სტრატეღოს-ი (στρατηγός), მალნიტ-ი μαγνητις.

თანამედროვე ბერძნულ დიალექტში γ ხანდახან ამოვარდება. მაგ., ἐρ (სოფ. შამლუკი, მადანი...) <ძვ. ἔργω-მე. τὸ αἶμαζμός (სოფ. ციხისჯვარი, მიქელწმინდა...) <ძვ. ὁ ἄγιασμαός ნაკურთხი (წყალი) და სხვ.

γ-ს ამოვარდნის შემთხვევა გვაქვს საბასთანაც: αἰαζმა (ნაკურთხი წყალი).

რაც შეეხება ამავე სიტყვაში σ-ს ჟ-ღ გადასვლას, ესეც ბერძნულ ნიადაგზე აიხსნება. მაგ., კლასიკურ ბერძნულში გვქონდა ὀ χόσμος, დღეს თანამედროვე ბერძნულში ცოცხალ გამოთქმაში ისმის ὀ χόζμος. ესაა ეგრეთ წოდებული ასიმილაცია, ამ შემთხვევაში, თანხმოვნის ახლობელი რეგრესული ნაწილობრივი ასიმილაცია.

5) თანამედროვე სალიტერატურო ბერძნული ენის ორი სრულიად ერთნაირი თანხმოვანი, როგორიცაა: ββ, κκ, λλ, νν, ππ, ρρ, σσ ამჟამად ორმაგად არ გამოითქმის, ისმის ჩვეულებრივად ერთი თანხმოვანი. მაგ.,

σάββατος	(-სავატოს)	შაბათი,
ἐκκλησία	(-ეკლესია)	საყდარი,
μαλλός	(-მალოს)	თმა,
κρόμμυον	(-კრომიონ)	ხახვი,
γέννησις	(-ენისის)	დაბადება,

πάπιος	(-პაპოს)	ბაბუა,
ἀβαστία	(-აროსტია)	ავადმყოფობა,
θάλασσα	(-თალასა)	ზღვა და სხვ.

ამ ენობრივ მოვლენას ადგილი აქვს ბერძნულ დიალექტებშიც. „Doppelkonsonanten (ττ, σσ, ββ, λλ, υυ, ρρ, usw.) sind in der Gemeinsprache nur orthographisch, d. h. sie sind (wie z. B. auch im Deutschen) in der Aussprache vereinfacht und den einfachen Konsonanten gleich geworden, also κρεββάτι-krevati, γλῶσσα-glosa, ἄλλος-alos, θάππῶ-tharo.“²

ასეთი შემთხვევები, თუმცა ერთობ მცირეა, მაგრამ მაინც გვხვდება სულხან-საბას ლექსიკონშიც. მაგ., იპოდრომი (ὁ ἱπρόδρομος), ეკლესია (ἡ ἐκκλησία).

6) „შალვარი ბერძნულია“ აღნიშნავს საბა თავის ლექსიკონში. უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე სალიტერატურო ბერძნულში იხმარება ამავე შინაარსით το πανταλόν და ἡ περισκελίδα, ხოლო ბერძნულ ცოცხალ დიალექტებში იხმარება το σακβάρე და το χάλβარე. ცხადია, საბას ეს უკანასკნელი აქვს მხედველობაში.

ამგვარი მაგალითების მოყვანა კიდევ შეიძლებოდა, მაგრამ, ვფიქრობ ესეც საკმარისია.

ამგვარად, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში მოცემულ ბერძნულ სიტყვებზე დაკვირვებამ დაგვარწმუნა, რომ მან (სულხან-საბა ორბელიანმა) იცოდა სალაპარაკო ბერძნული ენა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ცოცხალი ბერძნული ენის სწორ გამოთქმებს ვერ შეიტანდა თავის ლექსიკონში. მაგალითად, მას რომ სალაპარაკო ბერძნული არ ცოდნოდა, დაწერდა დიადემა და არა დიადიმა; დაწერდა ეულოგია და არა ევლოგია და მრავალი სხვა.

„ქართული ენის ღრმა ცოდნასთან ერთად მან უცხო ენებიც იცის: სპარსული, თურქული, სომხური, იტალიური, შემდეგ რუსულიც უნდა შეისწავლოს.“ – ამბობს პროფ. აკაკი შანიძე.

ჩვენი აზრით, აქ ბერძნული ენაც უნდა იქნეს დამატებული.

² Albert Jhumb. „Handbuch der neugriechischen Volkssprache.“ Strassburg, 1910, გვ. 24.

**ГРЕЧЕСКИЕ СЛОВА В СЛОВАРЕ СУЛХАНА-САБА
ОРБЕЛИАНИ**
Резюме

В статье рассмотрены греческие лексические единицы в словаре С.-С. Орбелиани; по мнению автора статьи, Сулхан-Саба Орбелиани владел разговорным греческим языком.

E. LASAREW

**GRIECHISCHE WÖRTER IM WÖRTERBUCH VON
SULCHAN-SABA ORBELIANI**
Zusammenfassung

Im Artikel sind die im Wörterbuch von Sulchan-Saba Orbeliani vorhandenen aus dem Griechischen stammenden lexikalische Einheiten behandelt und anhand dieser Behandlung die Schlußfolgerung gezogen, daß Sulchan-Saba Orbeliani die gesprochene griechische Sprache beherrschen sollte.

ПУТКАРАДЗЕ Т. Д.

ПЕРИФРАЗА В ПОЭТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ (Слово, словосочетание, предложение)

В современной лингвистике существует несколько взглядов на перифразы как особый тип устойчивых сочетаний. Одну точку зрения можно назвать широким пониманием перифразы, когда этим термином называется практически любой описательный оборот, что-либо вторично называющий. Сторонники узкого подхода ограничивают состав перифраз, видвигая на первый план какой-либо ведущий отличительный признак этих оборотов. Так, к перифрастическим единицам относят только эвфемистические или только образные вторичные сочетания, описательные выражения, которые соотносятся лишь с одним первичным названием, или выражения, не имеющие эквивалента среди свободных сочетаний. Термином „перифраза“ объединяются разные по языковой природе явления – и описательные характеристики, и оценки (голый – в костюме Адама), и глагольные пары (советовать – дать совет), и поэтические строки объемом в целое предложение („Уж гаснет пламень мой, схожу я в хладную могилу“ – умираю (Пушкин)). Язык действительно обладает очень широкими возможностями описательной передачи смысла с помощью различных лексико-фразеологических средств. Однако было бы неправомерно как считать перифразой любой оборот, обладающий заместительной функцией, так и сужать объем перифрастических единиц, руководствуясь лишь одним отличительным признаком, а не их совокупностью.

Особенности семантики и грамматического оформления описательного оборота зависят прежде всего от того, какая область

внеязыковой действительности называется вторично: предмет, действие, признак. На наш взгляд, термин „перифраза“ следует закрепить за выражениями, вторично описывающими предмет или явление действительности, то есть субстантивными единствами. У большинства исследователей, использующих этот термин, в работах преобладает именно субстантивный перифрастический материал.

Итак, перифраза как акт и, следовательно, результат этого акта, присвоения нового имени предмету, уже названному (вторичная номинация), выступает в разных структурных ипостасях: 1) как слово, 2) как словосочетание, 3) как предложение, однако во всех случаях субстантив играет главную роль.

Так, ситуация „поэтическое творчество“, структурированная в виде фрейма – набора „семантических вакансий“ (семантических мест), каждая из которых обозначает определенную часть или аспект концептуального целого, выступает в стихотворных текстах одного и того же поэта в виде множества слов, словосочетаний и реже предложений, представляющих собой совокупность первичных и вторичных языковых наименований компонентов фрейма.

Например, творческий субъект – **поэт, стихотворец, рифмач** и под., объект (и результат) творчества – **стихи, книга, поэма**; процесс творчества – **слагать стихи, писать стихи, сочинять стихи**; каузатор творчества – постоянный – **талант, дар** или временный – **вдохновение**, адресат – **читатель**.

Поэтический язык размыкает фрейм, превращая его в открытую структуру прежде всего посредством вторичного, перифрастического означивания его элементов. Совокупность наименований одного компонента фрейма представляет собой семантическую парадигму, члены которой по-разному членят семантическое пространство, выделяя различные аспекты означаемого, существенные для поэта.

Обратимся сначала к поэтическим наименованиям результата – поэтического результата поэтического творчества – стихов.

Семантика вторичной номинации определяется, в первую очередь, их референтной соотнесенностью, которая выявляется только контекстом. Референт вторичной номинации легко установим в метонимии, метонимической перифразе, поскольку су-

ществует синтагматическая обусловленность нового имени („Они летят, они еще в дороге, – слова освобождения и любви“) („Они летят...“), и в метафорической перифразе, если в текст включено перифразируемое слово („Всю жизнь ловить он будет стих – молитву губ моих надменных“) („О, это был прохладный день...“).

Казалось бы, что и в традиционной метафоре, и в традиционном символе (например, **песня**) установить означаемое не представляет труда. На самом деле это не так.

В известной работе В. В. Виноградова „Символика Анны Ахматовой“ (1922) описаны три слова-символа, которые становятся у поэтессы **центрами семантических сфер**, „на которые, как на психический фон, наслаиваются... ряды символов, связанных крепко один с другим нитями ассоциаций“ (1,38), – **песня, молитва, любовь**.

Поскольку символы эти многократно повторяются в стихах Анны Ахматовой, они обрастают „роями ассоциаций“, их значение становится текучим, подвижным. При этом контекст не всегда разрешает вопрос, какое из устойчивых индивидуальных значений имеется в виду, например, у символа **песня**: жизнь, любовь, творчество. Сравним тексты:

Я улыбаться перестала
Морозный ветер губы студит.
Одной надеждой меньше стало,
Одной **песней** больше будет.
(„Я улыбаться перестала...“)

или: Я на солнечном восходе
Про любовь пою
На коленях в огороде
Лебеду полю.
(„Песенка“)

или: И вот одна осталась я
Считать пустые дни.
О, вольные мои друзья,
О, лебеди мои!
И песней я не скличу вас,
Слезами не верну,

Но вечером в печальный час
В молитве помяну.

(„И вот одна осталась я...“)

Возможно, это связано с обликом лирической героини, которая при любой смене „масок“ (послушница, рыбачка, плакальщица, возлюбленная и разлюбленная) – всегда человек творческий и творящий.

Поэтому для Анны Ахматовой характерны контексты, допускающие возможность разного прочтения, что вообще свойственно поэзии с ее „множественной референционной соотнесенностью“ (2,158).

Рассмотрим одно стихотворение из цикла „В сороковом году“:

Но я предупреждаю вас,
Что я живу в последний раз.
Ни ласточкой, ни кленом,
Ни тростником и ни звездой,
Ни родниковой водой,
Ни колокольным звоном –
Не буду я людей смущать
И сны чужие навещать
Неутоленным стоном.

Каково значение творительного падежа в выделенных нами словах? Это может быть творительный орудийный (смущать чем? с помощью чего? – того, что напоминает обо мне). Но ведь это может быть и ряд вторичной номинации лирического субъекта – поэта (в данном случае самой героини, „я“ субъекта). В таком случае значение творительного падежа здесь иное, это так называемый творительный превращения, описывающий перевоплощение субъекта в предмет, обозначенный творительным падежом.

Обратимся к поэтическим наименованиям субъекта в лирике Анны Ахматовой.

Интересно, что в системе номинаций крайне редко встречается прямое наименование – лексема **поэт** – абстрактное имя с неопределенной референцией. Пожалуй, лишь в заглавии стихотворения из цикла „Тайны ремесла“, да в двух-трех других

употреблено это имя – „поэт вообще“, родовое имя, примененное к любому референту.

В большинстве случаев круг референтов сужается нередко до единичного субъекта. Тогда поэт выступает как вторичная номинация того, что уже имеет имя, то есть как переименование, другое наименование, перифраза. Касается это, однако, не всех примеров. Дело в том, что в системе Анны Ахматовой достаточно четко противопоставлены номинации я-субъекта и номинации он-субъекта (то есть любого другого поэта, но не я). Он-субъект почти всегда единичен, это конкретный поэт, реальное историческое лицо. я-субъект – женщина и поэт.

При этом я вовсе не означает „я – Анна Ахматова“. Это мир героини Ахматовой, которая постоянно меняет лики: я – **про-рочица**, наделенная даром предсказывать в стихах гибель друзьям („Я гибель накликала милым...“), я – **монашенка**, для которой стихи – немая исповедь, я – „**плакальщица** дней погибших“, вспоминающая своих друзей („Вот это я тебе взамен могильных роз...“).

Таким образом, я-субъект Ахматовой конкретно не охарактеризован, это ролевой, позиционный субъект.

Интересно в этом отношении стихотворение „Поэт“:

Подумаешь, тоже работа, –
Беспечное это житье:
Подслушать у музыки что-то
И выдать шутья за свое.

И чье-то веселое скерцо
В какие-то строки вложив,
Поклясться, что бедное сердце
Так стонет средь блещущих нив.

А после подслушать у леса
У сосен, молчальниц на вид,
Пока дымовая завеса
Тумана повсюду стоит.

Налево беру и направо
И даже, без чувства вины,
Немного у жизни лукавой
И все – у ночной тишины.

Первые три строфы разворачиваются как реплика диалога оппонента поэта: читателя или читателей – толпы в ее пушкинском понимании. При чем в речи этой имплицитно возникает другой субъект, скрытый в ряде инфинитивных предложений: **подслушать у музыки что-то, выдать шутя за свое, поклясться, подслушать у леса.** Этот другой субъект прямо не назван, это своего рода кто-то, кто подслушивает „что-то“, вкладывая „чье-то“ веселое скерцо в „какие-то“ строки. Однако название стихотворения позволяет однозначно идентифицировать: этот субъект – **поэт.**

Последняя же строфа вводит новое лицо – я-субъект, не называя его, не декларируя его тождество с предыдущим субъектом – Поэтом: „Налево беру и направо и даже без чувства вины“.

Что же касается он-субъекта, то определение его референтной соотнесенности достигается прежде всего с помощью „чужого слова“, присутствующего в стихотворениях Анны Ахматовой в разной форме.

„Чужое слово“ может выступать в виде эпиграфа, автор которого и является референтом содержащейся в тексте стихотворения вторичной номинации-перифразы.

Сравним два стихотворения Анны Ахматовой под общим названием „Смерть поэта“. Эпиграф „Как птица, мне ответит Эхо“, подписанный инициалами Б. П. – строки из стихотворения Бориса Пастернака „Все сбылось“.

Вторичная номинация лица в тексте Анны Ахматовой – **собеседник рощ, неповторимый голос, провидец,** которого ведет к смерти Муза,

**Он, тот, кто Превратился в жизнь дающий голос,
Или в тончайший, им воспетый дождь, –**

в дейктическую номинацию также сведены чужие слова-сигналы, отсылающие к архитектуре Пастернака.

Ощущение индивидуальной субъектной отнесенности номинаций (даже если чужое слово не будет авторизовано) усиливается временной и локальной привязкой ситуации, описанной в тексте: **умолк вчера неповторимый голос, одна сумасшедшая липа в этом траурном мае цвела,** сравним также:

Прямо против окна, где когда-то
Он поведal мне, что перед ним
Вьется путь золотой и крылатый,
Где он вышнею волей храним.

Все это подсказывает, что вторичные номинации – перифразы имеют конкретные референции.

Вместе с тем стихотворение „Смерть поэта“ – одновременно цельная номинация (знак традиции) и расчлененная: чужое слово переживается как бы заново и, не утрачивая направленности на другое слово, приобретает (подобно обычному слову) направленность на предмет речи денотат. Это поднимает конкретную ситуацию на качественно иной, более высокий уровень обобщения. Возникает упомянутое В. В. Виноградовым „индивидуально-неопределенное значение лица“.

Заметим, что со времен М. Ю. Лермонтова название „Смерть поэта“ неоднократно использовалось авторами: Борисом Пастернаком – в стихотворении о В. Маяковском, Анной Ахматовой – в стихотворении о Б. Пастернаке, Давидом Самойловым – в стихотворении об Анне Ахматовой.

Чужое слово, определяющее конкретную референцию, в каждом из этих стихотворений представляет собой перифразу.

Вторичная номинация может быть дана и во внутритекстовой цитате или реминисценции: в таком случае посредством перифразы определяется конкретная референция. Таково, например, стихотворение Анны Ахматовой:

Он прав – опять фонарь, аптека,
Нева, безмолвие, гранит...
Как памятник началу века,
Там этот человек стоит –

Когда он Пушкинскому дому,
Прощаясь, помахал рукой
И принял смертную истому
Как незаслуженный покой.

Реминисценция „Когда он Пушкинскому дому, Прощаясь, помахал рукой“, отсылающая читателя к стихотворению Александра Блока „Пушкинскому Дому“, и прямая цитация его же стихотворения „Ночь, улица, фонарь аптека“ выступают в ка-

честве перифрастических оборотов, обозначающих реального поэта – А. Блока, хотя прямо в данном стихотворении Анны Ахматовой он не назван.

Приведем другое стихотворение Анны Ахматовой, в которой посредством перифраз – цитаций и реминисценций заглавие „Поэт“ наполняется конкретным смыслом, имеет конкретную референцию – Бориса Пастернака:

ПОЭТ

Он, сам себя сравнивший с конским
глазом,

Косится, смотрит, видит, узнает,
И вот уже расплавленным алмазом
Сияют лужи, изнывает лед.

В лиловой мгле покоятся задворки,
Платформы, бревна, листья, облака,
Свист паровоза. Хруст арбузной корки,
В душистой лайке робкая рука.

Звенит, гремит, скрежещет, бьет прибоем
И вдруг притихнет, – это значит, он
Пугливо пробирается по хвоям,
Чтоб не спугнуть пространства чуткий сон.

И это значит, он считает зерна
В пустых колосьях, это значит, он
К плите дарьяльской, проклятой и черной,
Опять пришел с каких-то похорон.

И снова жжет московская истома,
Звенит вдали последний бубенец...
Кто заблудился в двух шагах от дома,
Где снег по пояс и всему конец?

За то, что дым сравнил с лаокооном,
Кладбищенский воспел чертополох,
За то, что мир наполнил новым звоном
В пространстве новом отраженных строф, –

Он награжден каким-то вечным детством,
Той щедростью и зоркостью светил,

И вся земля была его наследством,
А он ее со всеми разделил.

В стихотворном тексте Анны Ахматовой выделены слова, словосочетания и выражения, использованные в стихотворениях Бориса Пастернака, и приводя их в контексте своего стихотворения „Поэт“, Анна Ахматова рисует портрет Бориса Пастернака, написавшего, в частности, стихотворение „Болезнь“, в котором приведены строки:

Как конский глаз, с подушек, жаркий, искоса
Смотрю, страшась бессонницы любовной...

Конкретизация субъектного референта может содержаться и в посвящении. Так, учитель из стихотворения Анны Ахматовой „Учитель“ – вторичная номинация Иннокентия Анненского, памяти которого посвящено стихотворение:

А тот, кого учителем считаю,
Как тень прошел и тени не оставил,
Весь яд впитал, всю эту одурь вылил,
И славы ждал, и славы не дождался,
Кто был предвестьем, предзнаменованьем,
Всех пожалал, во всех вдохнул томленье –
И задохнулся...

А опальный поэт в стихотворении „Воронеж“ с инициалами О. М., бесспорно, перифраза Осипа Мандельштама:

А в комнате опального поэта
Дежурят Страх и Муза в свой черед.
И ночь идет,
Которая не ведает рассвета.

Полагаем, что прием затекстового указания на конкретный референт позволяет поэту создать „индивидуально-неопределенный“ образ, причем осознание имени конкретного исторического лица (Мандельштама, Анненского, Пастернака или Блока) – момент, углубляющий понимание стиха, но не обязательный для его востриятия.

В заключение отметим, что назрела необходимость лексикографического описания поэтических перифраз, тем более, что подобное описание по отношению к перифразам в газетном стиле русского языка уже осуществлено (2).

Словарь перифраз русского поэтического языка дополнит существующие лексикографические описания языка поэта и заполнит пока еще существующую лауну в исследовании поэтического стиля русской речи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. О символике Анны Ахматовой. // „Литературная мысль“, 1922, №1.
2. Новиков А. Б. Словарь перифраз русского языка. М., 1999.

0). უპუტკარადზე

პერიფრაზა კონეტურ ტექსტში რეზიუმე

ნამუშევარში ფრეიმ „შემოქმედების“ მაგალითზე უკეთდება ანალიზი ანა ახმატოვას ლექსებში გამოყენებულ პერიფრაზებს, რომელიც გამოხატულია სიტყვის, სიტყვათშეწყობისა და წინადადების საშუალებით.

T. PUTKARADZE

THE PERIPHRAISIS IN THE POETIC TEXT

Summary

In this work on the basis of the frame „Creation“ of Ana Akhmatova's poetry are analysed the periphrasises expressed by the word, word combination and the sentence.

КИПИАНИ Н. А.

СЛОВА С ОСНОВОЙ БЛАГ- В ДРЕВНЕРУССКОМ ЯЗЫКЕ

В связи с принятием христианства в Древней Руси формировалась новая христианская терминология. В качестве активных компонентов религиозного словаря выступали слова, связанные с основой **благ-**. Слова на **благ-** весьма многочисленны и образуют, по данным «Словаря древнерусского языка XI-XIV вв.», словообразовательное гнездо с 474 образованиями (2).

Слова на **благ-**, имеющие неполногласную огласовку, являются старославянскими по происхождению. Русским соответствием старославянского **благо** осознавалось слово **добро**. Почти каждый старославянский *compositum* с **благо-** имел параллельный соответствующий русский вариант с **добро**. Вот некоторые примеры из «Материалов...» И. И. Срезневского: **благовольство** – **добровольство**, **благовѣрный** – **добровѣрный**, **благодарие** – **добродарие**, **благоговѣиный** – **доброговѣиный**, **благокрасьный** – **доброкрасьный**, **благополучьный** – **доброполучьный**, **благочьстьный** – **доброчьстьный** и многие другие (5).

Слово **благыи** имело широкие смысловые границы, причем система значений в литературном языке XI-XII вв. характеризовалась традиционностью, устойчивостью.

Прилагательное **благий** и все слова, связанные с ним, семантически объединялись общей идеей положительных качеств, свойств. **Благий** значило «добрый», «хороший». **Благое** в роли существительного означало «добро, благо» и в древнерусских текстах часто употреблялось в антономической паре со словами **злой, зло**. Ср.:

не побѣдимъ боуди зломъ. нъ побѣжанъ благимъ злое – ПНЧ 1296, 25 об (2, с. 221);

на страшнѣмъ соудѣ... идеже кождо дѣла не скрываются благая или злая – Церк. Уст. Влад. д. 1011 г. (5, с. 109).

Особенно показательны случаи, когда *composita* на благо-включаются в синонимическую пару с производными прилагательными, у которых приставка *прѣ-* указывает на высшую степень качества. Ср.: *благокрасный* – *прѣкрасныи*, *благолѣпни* – *прѣлѣпни* «превосходный, прекрасный», *благомудрыи* – *прѣмудрыи*, *благотишныи* – *прѣгихый*, *благочѣстнѣ* – *прѣчѣстнѣ* «праведно, набожно». Представим некоторые примеры из памятников древнерусской письменности:

ты бо пристанище прѣтихое явися намъ – Мин. 1097 г. л. 13 (5, с. 1706) – мудро пришелъ еси въ *благотишное* пристанище присталь еси – ПКП 1406 г. (2, с. 209);

храм прелѣпъ – Цар. 3. УШ. 53 по сп. XVI в. (В) (5, с. 1663) – тако свърши праздни(к) чѣстнѣ и *благолѣпенѣ* – Пр. 1383, 676 (2, с. 188).

Благыи в сочетании с существительными, значение которых уже содержит положительную оценку религиозных, моральных и этических представлений, усиливает их положительные качества. Ср.: *благое* воздержание, *благое* покорение и послушание. В составе *composita* *благыи* приобретает значение элемента, усиливающего положительное качество. Ср.: *благокрасныи* «прекрасный», *благомощныи* «сильный, мощный», *благокроткыи* «кроткий, спокойный» и др.

Среди общих положительных свойств, качеств, передаваемых словом *благыи*, выделяются этические характеристики, понятия христианской нравственности. **Благыи** значило «милосердный», «добродетельный», «благочестивый», «праведный»:

князь *благъ* въ странахъ, тихъ, увѣтливъ, кротокъ, съмѣренъ, по образу божию естъ. – Псков. П. лет., 5, сп. к. XV-вн. XVI в.-ДРС (4, с. 57).

В слове *благыи*, помимо этических характеристик, представлена эстетическая оценка. **Благый** значит «красивый, прекрасный»:

дщери бяху ему три, благаы образомъ – ВМЧ, Дек. 6-17, 699, XVI в. – ДРС (4, с. 57);

бѣше (Феодосій) тѣломъ благаы и крѣпкъ – Нест. Жит. Феод. 9 (5, с. 110).

Показательны примеры сложных слов, где благо- синонимизируется с красно- Ср.: благообразныи – красьнообразныи, краснолицыи «красивый, прекрасный»:

въ ночь явися ему уноша благообразнь зѣло – ПрЛ XIII, 83г. (26 с. 190) – Сътворение красьнообразно – Мин. окт. Новг. XII в. (5, с. 1317).

Многие из слов были утрачены в истории языка, но все дошедшие слова сохраняют и на современном этапе развития русского литературного языка разнообразные положительные значения: «хороший, добрый» (благой), «красивый, приятный» (благообразный, благовидный), «величественная красота» (благоепие), «особенно глубокое почтение, уважение к кому-, чему-л.» (благоевение), «слова благодарности» (благодарение), «признательный кому-л.» (благодарный), «благо, добро, благополучие» (благодать), «приносящий пользу, благотворный» (благодетельный), «доброе дело, помощь, услуга» (благодеение), «разумный» (благомыслящий), «благовоспитанность» (благонравие), «удачный» (благополучный), «хороший, одобрительный» (благоприятный), «безукоризненно честный, великодушный» (благородный), «высокие нравственные качества» (благородство), «относящийся доброжелательно» (благосклонный), «в высшей степени приятный» (благостный), «милость, благодеение» (благостыня), «доброта, милосердие» (благость), «делать добро» (благотворить), «в высшей степени счастливый» (блаженный), «высшая степень счастья» (блаженство) и др. (3, с. 92-96).

Секрет слов на благ-, передающих высшие этические и эстетические характеристики, как полагаем, заключается в следующем.

Благый, прѣблагыи как высшая характеристика представлена при словах Бог, Господь:

Будете сынове вышьняго, яко тѣ благаы есть – Ио. VII. 12. Остр. ев. (5, с. 109);

Благии нашъ Богъ – Феод. Печ. VII. 213. (5, с. 109);

Преблагыи, премилостивыи человеколюбець Богъ – Новг. I л. 6748 г. (5, с. 1616).

Благъ, благо – это не только характеристика Бога, это одно из имен бога. Многочисленные *composita* из памятников древнерусской письменности подтверждают это. Ср.: *благобоязливый* – *богобоязливый*, *благобоязнь* – *богобоязнь*, *благовѣрие* – *боговѣрие*, *благлюбивый* – *боголюбивый*, *благохулити* – *богохульствовати* и мн. др. Например:

бѣще нѣкто именъ архипъ... *благобоязливъ* и бояся Бога – ПрЛ XIII, 3 б – *имуши мужа богобоязлива* и бояся Бога – ПрЛ XIII, 12 в (2, с. 168, 253).

Бог в идеалистической философии – это высший нравственный и эстетический идеал. Выражение гуманистических нравственных норм связано с понятием Бога. Характеристики нравственных качеств человека, обладающие положительным содержанием: добро, правда, совесть, стыдливость, бескорыстие, честность, верность, благородство, любовь, скромность, добросердечие и т. д. – могут быть объединены одним словом – **благо**. Таким образом, одним из определяющих признаков религиозного сознания представляется то обстоятельство, что этические категории (характеристики) закодированы именем Бога – **Благъ**, **Благо**. **Благъ** имеет не только нравственный, но и эстетический смысл. Понятия «прекрасное» и «благое» часто слиты в едином словоупотреблении. Этическое и эстетическое выступают в синтезе.

Ф. И. Буслаев в числе выражений, в которых выразилось христианское благочестие предков, приводит следующие: **крестное целование** – вместо клятвы, обещания и т. п.; о мыслях и намерениях человека: **как бог по сердцу положит**; о судьбе: **а тогда како ны с ними богъ даст** – и пат. лет., 53; **Бог весть** вместо неизвестно; о войне: **се уже мы идем на суд божий** – Ипат. лет., 62; о суде: **а хто мое слово порушить, а станеть со мною перед богом** – Ипат. лет., 225; о смерти: **Всеволод во день святых Маккавей пошел къ богови** – Ипат. лет., 113... **Душа** вм. человека относится к понятиям христианским» (1, с. 2-3).

В этот список, предложенный Ф. И. Буслаевым, могут быть включены слова на **благ-**, выражающие высшие этические и

ЛИТЕРАТУРА

1. Буслаяв Ф. И. О преподавании отечественного языка. Вступительная статья, редакция и комментарии проф. Е. Н. Петровой. Л., 1941.
2. Словарь древнерусского языка (XI- XIV вв.). Т. I. М., 1988.
3. Словарь русского языка. В четырех томах. Т. I. М., 1985.
4. Смирнова О. И. Один случай энантиосемии. // Лексикология и словообразование древнерусского языка. М., 1966.
5. Срезневский И. И. Материалы для Словаря древнерусского языка. Т. I. СПб, 1893.

6. ყიჟინაბი

სიტყვები ფუძით БЛАГ კველრუსულ ენაში

რ ე ზ ი უ მ ე

ძველრუსულ ენაში სიტყვები დაკავშირებული ფუძესთან Благ-ინმარებოდა ქრისტიანული რელიგიური ლექსიკონის აქტიურ კომპონენტებად. ეს სიტყვები შეადგენენ ტვეად სიტყვაწარმოების ოჯახს (474 სიტყვა). სიტყვაწარმოების ოჯახის საწყისი სიტყვის ტვეად სემანტიკურ სტრუქტურაში შეიძლება გამოყოფილ იქნეს მაღალი ეთიკური და ესთეტიკური მახასიათებლები: Благий გულისხმობს „შემწყნარებელს, კეთილმოსურნეს, კეთილშობილს, დიდსულოვანს“, აგრეთვე „ღამაზს და მშენიერს“. რთული სიტყვების შემადგენლობაში Благий მიუთითებს ხარისხის უმაღლეს დონეს.

უმაღლესი ესთეტიკური და ეთიკური მახასიათებლების გამოხატვა დაკავშირებულია სახელთან Благъ- (ღმერთის ერთ-ერთ სახელთან), რაც წარმოადგენს სიტყვაწარმოებაზე რელიგიური შეგნების გავლენის მნიშვნელოვან მაჩვენებელს.

WORDS WITH BASE „BLAG“ IN THE OLD RUSSIAN LANGUAGE

Summary

Words connected with the stem Благ- were active components of the Christian religious vocabulary in the Old Russian language. These words formed a capacious derivational family (474 words). In the capacious semantic structure of the initial word of this derivational family the highest ethic and aesthetic categories can be singled out: Благий means "merciful, virtuous, noble, magnanimous" and "beautiful". The word Благий as the part of compound words indicates the highest degree of quality.

Expression of the highest ethic and aesthetic characteristics was connected with the noun Благъ- one of the names of God, and this is the important indication of religious consciousness, which influenced derivation.

АЛЕКСИДЗЕ М.

ИЗ НАБЛЮДЕНИЙ НАД ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКОЙ ДОКУМЕНТОВ «ГРУЗИНСКИХ ДЕЛ»

Архивные материалы Посольского приказа (Ведомства Иностранных дел Московской Руси), отражающие историю грузино-русских дипломатических взаимоотношений XVII века, известны под названием «Грузинские дела». Как памятник старорусской деловой письменности эти документы представляют большой интерес, поскольку содержат богатый материал для изучения того периода, который в истории русского языка квалифицируется как начальный период формирования его высшей формы – русского национального языка.

«Грузинские дела» содержат различного рода документы, связанные с посольской деятельностью: отчеты и донесения послов, грамоты государей, договоры, челобитные, наказы послам, отписки (донесения) воевод, росписи доходов и подарков и т. п. Посольские отчеты этого времени представляли собой обширные дневниковые записи, в которых подробно описывалась дорога к месту назначения, назывались селения, через которые приходилось проезжать, перечислялись трудности и лишения, выпавшие на долю посла, самым тщательным образом описывался каждый день пребывания в чужой стране. Много внимания уделяется воспроизведению дипломатического церемониала, почти дословно передаются посольские и ответные речи. Подробно описывается обратный путь, указывается дата возвращения. Кроме того, в статейные списки включалось много сведений о быте и нравах, внутреннем строе, природных богатствах зарубежных стран и т.д. Предназначенные для чтения в высших кругах, преимущественно при царском дворе, статейные списки, как и другие

документы Посольского приказа, выделяются среди деловых документов того времени наибольшей обработанностью и литературностью. В то же время разнообразие тематики выводит стайные списки за рамки чисто официального отчета и обуславливает проникновение в них элементов разговорного языка. Тесное переплетение в дипломатических документах XVII века двух стихий – официально-деловой и повествовательно-художественной – делает их важным источником для изучения русского языка преднационального периода и, в первую очередь, его лексического состава. Общественно-политическая, дипломатическая, юридическая, военная, торговая, бытовая лексика XVII века предстает в документах, отражающих дипломатические отношения России и Грузии, во всем своем многообразии.

Наиболее многочисленную словарную группу в «Грузинских делах» составляет, естественно, лексика, специфическая для дипломатических отношений: названия дипломатических представителей и членов посольств, обозначения действий, характерных для дипломатического обихода, названия документов дипломатического характера. Дипломатический словарь XVII века, как отмечают исследователи, был в основном самобытным, несмотря на большую, в сравнении с другими лексическими сферами русского языка, возможность проникновения в него иноязычных элементов (1, 15). Заимствованные наименования понятий, связанных с дипломатическим обиходом, были в то время редким явлением. В документах «Грузинских дел» отмечаются лишь *дьяк*, *трактат*, *грамота*. Причем следует отметить, что слова *дьяк* и *грамота* – древние заимствования из греческого – к XVII веку прочно вошли в словарный фонд русского языка и стали его органическим достоянием.

Основу лексики того времени, обслуживавшей дипломатическую сферу, составляют широко употребительные русские слова. Обозначения лиц: *посол*, *посланник*, *посланный*, *переводчик*, *проводимый*, *встречник* – ‘лицо, уполномоченное встретить послов по их прибытии в страну назначения или перед аудиенцией у монарха’, *пристав* – ‘лицо, приставленное к иноземным послам для обслуживания, для сопровождения их’. Обозначение действий и процессов: *послать* – ‘отправить за границу в качестве дипломатического представителя’, ‘встретить посла с соблюде-

нием всех норм этикета', *ссылаться* – 'осуществлять дипломатическую связь', *отпустить* – 'разрешить дипломату, прибывшему в страну назначения, покинуть ее пределы'. Наименования документов: *письмо* – 'дипломатический документ', *список* – 'отчет дипломата о деятельности его за границей', *наказ* – 'письменное руководство послу о деятельности его за границей', *отписка* – 'донесение', *запись (крестоцеловательная)* – 'письменное заверение в выполнении принятых международных обязательств' и другие. Функционируя в качестве специальных в дипломатической сфере, эти слова употреблялись и в общих значениях.

Специфика дипломатического словаря проявлялась в основном в характере использования лексических и словообразовательных средств общего русского языка для выражения специфических понятий. Применение общерусских слов в дипломатическом обиходе постепенно приводило к специализации их значений. Так, например, слово «наказ» было известно в деловой письменности в значении 'наставление'. В дипломатическом обиходе на базе этого значения устанавливается специальное – 'инструкция послу'. Сравним также слово «список». По памятникам известны его значения 'копия', 'перечень', 'документ, в котором что-либо излагалось в определенной последовательности'. В сочетании «*статейный список*» оно означает 'отчет дипломата о деятельности за границей'. Специальные значения данных слов формировались в особых «дипломатических» контекстах.

Остановимся на не менее распространенном способе использования общеупотребительных слов в сфере дипломатии, который заключается в создании на их базе по существующим моделям сочетаемости специальных дипломатических формул, из документа в документ повторяющихся стереотипных выражений: *быть на приезде, быть на отпуске, быть в ответе, быть на посольстве, выслушать посольство, быть в ссылке, ссылаться грамоты, послы, указать (велеть) быть в послех, в гонцах* и т. п.

Быть в ссылке – описательный оборот, обозначающий осуществление дипломатической связи между государствами. *А в грамоте своей шах ко государю писал, чтоб государь был с ним в дружбе и в любви и в ссылке, как были отцы их и дети и прадеды*

(2). *И с тех мест Александр князь учился под великих государей царей и великих князей российских, и ссылки с ним учили быти частые и по ростригин приход (2).* Прибытие посольства в страну называется *приездом* или *приходом*. *Приездом* называется также первая аудиенция дипломатического агента у главы принимающего государства. *Быть на приезде* – ‘быть на первой аудиенции’. *Во 174-м году как был блаженные памяти у великого государя на дворе на приезде грузинский царевич Николай Давидович и ему было 3 встречи (II, 87).* Для передачи понятия ‘прием главою государства иностранного посла’ в документах «Грузинских дел» наиболее употребительным является фразеологизм *быть на посольстве*. Объясняется это тем, что слово *посольство* в указанной конструкции реализовывало значение ‘первая аудиенция у государя страны пребывания, во время которой посол, представляясь ему, передавал основную часть посольского поручения от своего государя, излагал цели посольства, вручал верительную грамоту, послания своего государя, а также подарки и т. п.’. *А кречат один принял царь сам и держал, покаместа послы речь говорили и на посольстве были (420).* *А как были царь и царевич на посольстве, и у них в руках ничего не было (I, 134).* Специальное значение ‘быть на официальном приеме у государя’ нередко выражается в рассматриваемых текстах устойчивыми сочетаниями, именным компонентом которых было слово *очи*: *быть на очех, видеть очи* и т. п. В отличие от синонима *быть на посольстве*, эти фразеологизмы подчеркивали факт свидания лично с государем. Такая встреча – едва ли не самое важное в серии дипломатических поручений, возложенных на посла, ибо от нее зависел дальнейший ход дел, которые будут решаться на переговорах с уполномоченными принимающей стороны. *Да пожаловал бы государь велел ему видети свои царские очи и велел бы ево отпустить (43).* *И наше ц-ое в-во велели тебе видеть наши царские очи (92).* В документах «Грузинских дел» встречается также устойчивая дипломатическая формула *видеть очи*, означающая ‘получить аудиенцию у главы государства’. *И мы в. г. наше царское величество и всятейший патриарх Филарет Никитичь московский и всеа Руси архиепископу Феодосию ведеди видеть наши царские очи (94).* Нередко это устойчивое сочетание

распространяется прилагательным, указывающим на того главу государства, у которого получает аудиенцию дипломатический представитель: *Вы, великие государи, его прикрыли, указали свои государские пресветлые очи ему видеть (III, 30). Был он сего генваря 1-го числа у великих государей на дворе на приезде и видел их государские пресветлые очи (II, 27).* Сообщение о факте приема посла монархом без раскрытия характера этого приема передается сочетанием глагола *быть* и существительного (с предлогом *у*) – названия главы государства, а также *быть у себя, быть перед кем.* *Указали великие государи цари и великие князи Иоани Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцы, быть у себя, великих государей, на приезде меретинскому Арчилу царю сего декабря 14 числа (I, 93).* Понятие 'выполнять посольские обязанности на аудиенции у главы иностранного государства' выражается устойчивым словосочетанием *править посольство.* *И архимандрит Лаврентий и дворяне великим государем правят Георгия посольство (I, 98). А ели у него на монастыре в той же полате, где посольство правили (421).*

По правилам международной вежливости, прибывший в другое государство с дипломатической миссией во время первой торжественной аудиенции у монарха обязан передать на словах приветствие своего государя и спросить о здоровье государя страны пребывания (2, 47). В дипломатическом языке понятие 'произносить приветственную речь от государя на аудиенции' выражалось устойчивыми словосочетаниями *правити челобитье, правити посольство (3).* Как показывают наблюдения, заметной семантической разницы между этими выражениями не наблюдается. В стилистическом отношении *правити челобитье* содержит больше книжности, нежели *правити поклон.* Употребление той или иной формы объясняется выбором пишущего. *Да однолично ему тому царю, только будет шахов посаженник, поклона не правити и грамоты не давати, а проситись ко государю (27). И грузинский посол правит государю от грузинского Теймураза царя челобитье (39). А как послы вошли перед царя в полату и учали от государя правити царю поклон, и царь и царевич тотчас встали и шапки сняли (420).* В документах «Грузинских дел» имеются также подробные наказания, касающиеся того, что

должен делать посол, «*правя посольство*»: передать поклон от своего государя, от его имени осведомиться о здоровье государя страны пребывания, вручить верительную грамоту, изложить вкратце цель своего приезда, «явить» привезенные государю подарки. Составные наименования и клише образуют наиболее специфическую часть дипломатической лексики XVII века.

ЛИТЕРАТУРА

1. Копосов Л. Ф. Изучение истории русского языка по памятникам деловой письменности. М., 1991.
2. Лихачев Д. С. Русский посольский обычай X–XIII вв. // Исторические заметки. № 18, 1946.
3. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. СПб., 1893, I–III.

ЦИТИРУЕМЫЕ ИСТОЧНИКИ:

Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений 1615–1640 гг. Ред. М. Полиектов. Тбилиси, 1937 (в скобках указывается страница).

Материалы по истории русско-грузинских отношений (80–90 гг. XVII в.). Ред. Г. Г. Пайчадзе, т. I, 1974, т. II–III, Тбилиси: Мецниереба.

მარიბა აღმაშენებელი

«ქართული საქმეების» დიპლომატიური ლექსების

შესწავლისათვის

რეზიუმე

საარქივო დოკუმენტები, რომლებშიც ასახულია რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVII საუკუნეში, შეიცავენ მნიშვნელოვან მასალას ძველი რუსული ენის განვითარების პროცესის შესწავლისათვის, განსაკუთრებით მისი ლექსიკური შრეებისა. «ქართული საქმეების» შინაარსის სპეციფიკიდან გამომდინარე მასში კარგად

არის წარმოდგენილი დიპლომატიური ლექსიკა, რომლის განხილვაც წარმოდგენილია წინამდებარე ნაშრომში.

M. ALEXIDZE

POUR L' ÉTUDE DU LEXIQUE DIPLOMATIQUE DES
«AFFAIRES GÉORGIENNES»

Resumé

Les documents des fonds dans lesquels sont reflées les relations russo-géorgienne du XVII siècle contiennent des matériaux signifiants pour l' étude du processus de développement de l' ancien russe, surtout de ses couches lexicales. À cause de la particularité du contenu les «Affaires géorgiennes» comprennent assez du lexique diplomatique dont l' analyse est présentée dans l' article en question.

Т. СИХАРУЛИДZE

**ПРИЧИНЫ И ВИДЫ БИЛИНГВИЗМА
(МУЛЬТИЛИНГВАЛЬНОСТИ) И ДИГЛОССИИ**

Поскольку билингвизм представляет собой использование в качестве коммуникативного средства двух (мультилингвальность, соответственно, большее количество) языков, основной причиной последнего приходится считать явление языкового контакта. Неслучайно классическое определение последнего, принадлежащее У. Вайнрайху (два или несколько языков находятся в контакте, если ими попеременно пользуется одно и то же лицо)¹ по существу, вполне применимо и когда речь идет о билингвизме (мультилингвальности). Однако здесь нужно сделать одну чрезвычайно существенную оговорку. Как известно, языковые контакты могут приводить к трем основным результатам: 1) языковому сдвигу, при котором один из идиомов, составляющих компонент билингвизма, выходит из употребления на данной территории у данного этноязыкового коллектива;² 2) языковому слиянию, при котором два контактирующих языка дают некую новую систему, отличную от идиомов «родителей» (различного рода пиджины и креольские языки) и 3) языковому переключению, при котором они оба длительное время

¹ Как отмечалось в специальной литературе (главным образом, советскими авторами), с социолингвистической точки зрения здесь правильнее было бы говорить не об индивидуальном использовании двух языков, а о коллективном их применении в качестве коммуникативного средства.

² Данное обстоятельство следует подчеркнуть, ибо язык, «отмерший» на данной территории, может продолжать функционировать у другого коллектива (ср. судьбу французского языка в Англии, где он после нормандского завоевания длительное время занимал господствующие позиции и во Франции).

используются параллельно, характеризуясь определенной дифференциацией выполняемых ими функций. Собственно, только последний случай и можно квалифицировать как билингвизм в собственном смысле, хотя и идиом, образовавшийся при языковом слиянии, может вступать с породившими его языками (или одним из них) в отношении билингвизма – ср. функции языка ток-писин, образовавшегося в результате скрещения английского с туземными папуасскими диалектами и самого английского на территории Папуа-Новой Гвинеи.³

Говоря о конкретных причинах, приводящих к появлению билингвизма у данного этноязыкового коллектива, следует разграничивать два основных фактора (учитывая, разумеется, что в большинстве случаев их действие может перекрещиваться). Первый из них целесообразно назвать административно-принудительным, второй – культурно-экономическим. Несмотря на некоторую условность названных терминов, они позволяют дифференцировать, с одной стороны, случаи, когда второй язык принудительно навязывается в результате внешнего давления (завоевание, аннексия или другие формы иноземного господства), а с другой, – распространение второго языка среди членов данного этноязыкового коллектива (либо определенной его части), обусловленное торгово-экономическими причинами, культурным престижем и т. п., т. е. не опирающееся непосредственно на государственное принуждение. Здесь, в свою очередь, также могут наблюдаться разные случаи: 1) «административный» и «культурный» моменты совпадают (например, в странах Африки, бывших под английским, французским, португальским и иным колониальным господством, внедрение языка метрополии обеспечивалось как использованием его в качестве официального в сферах государственного управления, школьного образования и др., а с другой – возможностью через его посредство приобщиться к достижениям мировой

³ Ток-писин, восходящий к гибридным языкам (пиджинам), использовавшийся для общения между белыми колонизаторами и туземной рабочей силой на плантациях островов Южных морей, сложился как самостоятельный язык в конце XIX века. В настоящее время на нем ведется преподавание, осуществляется деятельность СМИ, издается общественно-политическая и художественная литература и т. п.

цивилизации); 2) «административный» фактор отсутствует, и знание второго языка обуславливается, в первую очередь, престижными соображениями, становясь своего рода «социальным маркером» (наиболее наглядный пример – «дворянский билингвизм» в России XVIII столетия, когда владение французским служило знаком принадлежности к «высшему обществу», что могло порождать – особенно во время враждебности российско-французских отношений – довольно курьезные ситуации, отраженные, в частности, в «Войне и мире» Л. Н. Толстого,⁴ 3) «административный» и «культурный» факторы вступают в противоречие друг с другом, т. е. престиж языка «господствующего» народа оказывается ниже языка народа завоеванного. Один из наиболее ярких примеров, относящийся к раннему средневековью, контакты викингов-скандинавов, нередко оседавших на завоеванных ими территориях и, как правило, быстро утрачивавших не только родной язык, но и этническое самосознание: завладев, например, Нормандией и дав самой территории свое имя (страна «северных людей»), завоевывать Англию их потомки отправились уже в качестве носителей французского («норманно-французского») языка и французской культуры.

Кстати, пример с нормандским завоеванием позволяет проиллюстрировать еще одну сторону названного процесса – его динамику. Первые два века после упомянутого события норманно-французский полностью господствовал в Англии по обоим параметрам – «административном» и «культурном»; как не без иронии отмечал французский лингвист А. Доза, еще в эпоху столетней войны «английские» (в смысле государственной принадлежности) дворяне пели боевые антифранцузские песни на французском языке, поскольку другого зачастую не знали; однако, в конце концов, как известно, единственным коммуникативным средством на территории Англии стал язык, развившийся из древнеанглийского (языка побежденных), хотя и значительно изменившийся по сравнению с ним.

⁴ Еще в 1814 г. этот парадокс отметил в одном из своих стихотворений Аксаков, с горечью писавший, что «клянем французов мы французскими словами».

Останавливаясь на выделенных нами причинах возникновения билингвизма несколько подробнее, отметим, что конкретная реализация каждого из рассмотренных типов может быть весьма разнообразной. Так, при отношениях господства-подчинения («административная» разновидность) отношения между контактирующими идиомами существенно варьировались.

Обычно внимание исследователей, по понятным причинам, заострялось здесь на т. н. «насильственной ассимиляции», т. е. политике, направленной на полное вытеснение побежденного языка (германизация ряда балтийских племен в период немецкого «натиска на Восток», русификация национальных окраин в отдельные периоды существования Российской империи и т. д.). Однако картина могла быть и гораздо более сложной:

1) Прежде всего, история знает случаи, когда завоеватели (может быть отчасти руководствуясь и стремлением сохранить свою обособленность от побежденных) вовсе не стремились навязать свой язык последним в массовом порядке. Так, например, вряд ли можно говорить об «ассимиляторской политике», скажем, монгольских завоевателей в каких бы то ни было частях подвластных им территорий. Более того, хотя традиционно одним из примеров такого рода считается «романизация» народов, завоеванных Римом, однако последнее верно лишь для императорской эпохи: в течение долгого времени римляне рассматривали само право завоеванных пользоваться латинским языком как своего рода привилегию, которая дается далеко не всякому. Так, в 180г. до н.э. жителям г. Кумы по их просьбе была дарована возможность применять латинский язык в качестве официального, а уже в I до н.э. Цицерон говорил как о совершенно нормальном и естественном явлении, что греческим языком пользуются почти всюду, тогда как латинский замкнут в своих достаточно небольших пределах.

2) Далее, даже выдвигая свой язык в качестве официально-государственного средства коммуникации, завоеватели могли вполне мириться с «побежденным» идиомом в качестве местного языка и даже – в определенных рамках – поощрять последний. При бесспорном доминировании английского в период британского колониального господства в Индии каких-либо систематических гонений на местные языки не предпринималось,

а роль английских ученых в изучении, скажем, санскритского языка и литературы достаточно хорошо известна (вспомним хотя бы У. Джоунда и М. Мюллера).

«Гонения» на побежденный язык обычно бывали связаны с тем, что последний приобретал своего рода символическую функцию «неприятя» чуждого господства и сопротивления ему, становясь таким образом фактором политической борьбы. Так обстояло дело, например, с газльским в Горной Шотландии, в носителях которого, несколько раз восстававших против утвердившейся в Англии ганноверской династии, приверженцы последней видели политических врагов. Еще резче указанный фактор проявился в Ирландии, исконное население которой также несколько раз поднимало оружие против английского господства. Между прочим, в обоих случаях «лингвистический» успех сопутствовал англичанам: газльский в Шотландии оказался практически утраченным, а в Ирландии некоторая (меньшая) часть населения двуязычна, а другая – большая – владеет только английским, хотя ныне в Ирландской Республике газльский и считается государственным языком. Однако данный пример, пожалуй, наиболее наглядно показывает, сколь обманчива подобная «победа»: отношение ирландцев (в том числе и не владеющих исторически родным для них языком) к англичанам хорошо известно и – при всей нынешней критичности к высказываниям классиков марксизма – заставляет вспомнить слова Ф. Энгельса о том, что чем больше ирландцы забывали родной язык и переходили на английский, тем сильнее они чувствовали себя ирландцами и ненавидели своих поработителей. Нечто подобное произошло и с баскским языком в период французской диктатуры.

В социолингвистических работах советского периода часто проводилась мысль о том, что языковая терпимость связана с прогрессивными общественно-историческими тенденциями, а ограничения и тем более репрессии против того или иного языка (и тем самым против его носителей) являются проявлениями политической реакции. В принципе, это, вероятно, справедливо, однако, абсолютизировать данный тезис не приходится. Об этом свидетельствует и приведенный выше пример с газльским в Горной Шотландии и родственным ему ирландским: «гонители», т. е. английская государственная власть, к тому времени уже в зна-

чительной степени принявшая буржуазный характер, представляли собой гораздо более «прогрессивную» (в традиционном, в том числе и марксистском понимании) силу, нежели «гонимые», отстаивавшие патриархально-феодалные отношения (что, впрочем, не мешало классикам марксизма весьма сочувственно относиться к ирландскому национально-освободительному движению). Аналогично, наиболее жестокие гонения на местные языки во Франции (как, впрочем, и на использование диалектов самого французского) наблюдалось в эпоху высшего подъема французской революции, представители которой видели в ней остатки феодальной реакции.

Своеобразным типом билингвизма, порой сочетающим особенности обоих рассмотренных выше его разновидностей, можно считать случай, когда в качестве компонентов двуязычной пары соотносятся «живой» и «мертвый» (т. е. не являющийся в данный исторический период первичным средством коммуникации ни для какого коллектива) языки. Чаще всего такая ситуация наблюдается в сфере обслуживания религиозных нужд: сравни роль латинского языка в католических странах, классического арабского – среди тюркских, северокавказских, иранских и других народов, исповедующих ислам⁵ и т. д. С одной стороны, здесь налицо несомненные факторы культурного порядка: религия, как никакой другой культурный феномен, исходит прежде всего из фактора традиции. С другой стороны, здесь также могли использоваться методы административного характера: в мусульманском мире наглядным свидетельством этого явилась исключительная роль классического арабского в богослужении и категорическое неприятие переводов Корана на какие бы то ни было другие языки; католическая христианская традиция в течение многих столетий придерживалась разработанной епископом Исидором Савильским теории «трехязычия» (по существу, латинского одноязычия, поскольку допущенные наряду с латынью в качестве «священных» – древнегреческий и, тем более, древнееврейский языки – фактически были в средневековой Европе достоянием крайне узкого круга эрудитов). Порой такое противостояние может

⁵ Естественно, за исключением арабских стран, где скорее в данном случае имеет место диглоссия.

проявляться и в формах диглоссии – сравни сохранение в англиканской церковной традиции в качестве официального текста созданной в начале XVII столетия «Библии короля Иакова» (т. н. /King Jams/ Bible), несмотря на наличие более современных по языку версий.

Как уже отмечалось, помимо билингвизма, для той или иной языковой общности может быть характерно и явление мультилингвальности, т. е. число компонентов (идиомов), участвующих в языковом контакте, превышает два языка. К мультилингвальности могут приводить следующие факторы:

– своеобразная «иерархичность» этноязыковых отношений: данный языковой коллектив в административно-государственном, экономико-географическом или ином отношении находится под влиянием другого этноязыкового коллектива, который, в свою очередь, сам по тем или иным причинам в той или иной степени является двуязычным. Пожалуй, наиболее типичный пример – ситуация с т. н. «национальными меньшинствами» в республиках бывшего СССР (естественно, кроме Российской Федерации): в той или иной степени они должны были усваивать язык «титulyной нации» соответствующей республики (хотя конкретная степень усвоения могла быть различной), плюс – наряду с самой «титulyной нацией» – овладевать опять-таки в различных регионах по-разному русским языком. С другой стороны, в регионах с большой этноязыковой пестротой (например, в Дагестане) носители небольших по численности («одноаульных») языков часто владеют и языками своих более крупных соседей, даже если между ними отсутствует непосредственная административная связь;

– оба идиома, составляющие компоненты билингвизма, не выполняют определенных функций, закрепленных за каким-то третьим языком, т. е. налицо пересечение «естественного» и «специального» двуязычия. Возвращаясь к примеру с нормандским завоеванием Англии, можно упомянуть, что таким третьим компонентом там выступала латынь, которую в церковной, научно-образовательной, отчасти, административно-юридической и некото-

рых других областях одинаково использовали и завоеватели и завоеванные.⁶

Переходя к анализу моментов, характеризующих диглоссию, еще раз напомним, что если при билингвизме (resp. мультилингвальности) речь идет о контакте двух языков и в значительном большинстве случаев – о взаимоотношении в той или иной степени двух различных этноязыковых коллективов (т. н. экзогlossная языковая ситуация), то фактор диглоссии характеризует обычно положение внутри данного этноязыкового коллектива⁷ и связан с различными социальными, в широком смысле слова, различиями между теми или иными группами его членов (эндогlossная языковая ситуация). Наиболее типичной считается разновидность диглоссии, при которой в качестве составляющих ее компонентов (идиомов) противопоставляются, с одной стороны, литературная (стандартная) форма языка (как в письменной, так и в устной разновидностях), а с другой – формы языка, лежащие за его пределами (литературный язык территориальный диалект, литературный язык – жаргон определенной социальной группы /сленг/ и т. п.). Причем, для некоторых языковых коллективов в силу определенных исторических условий диглоссия являлась весьма широко распространенным явлением (ср., например, соотношение Hochdeutsch – литературного языка и местных диалектов в различных областях Германии вплоть до XX столетия).

Однако возможна и такая форма диглоссии, когда оба составляющих ее идиома, строго говоря, не образуют литературного стандарта. Так, например, в бесписьменном сванском языке при наличии четырех основных диалектов фольклорные произведе-

⁶ Как известно, именно по латыни была составлена «Великая хартия вольностей», ограничивавшая королевскую власть.

⁷ Сложнее обстоит дело в тех случаях, когда один и тот же (по своим основным характеристикам) язык выступает в качестве основного средства коммуникации на нескольких территориально-государственных образованиях, обычно исторически связанных между собой (например, использование английского в Британии, США, Канаде, Австралии и т. д.), т. е. наличествует несколько т. н. национально-территориальных вариантов данного языка. Можно ли считать знание, скажем, двух из них диглоссией в собственном смысле – вопрос, не получивший однозначного разрешения.

ния (песни) исполняются в форме специфичной по отношению ко всем остальным, т. е. налицо феномен своеобразной «культурной диглоссии». В связи с этим явлением в сванском языке знаменательно наблюдение А. С. Чикобава о том, что «в сванском стихе долгие и краткие гласные не различаются. Сванские песни сохранили много архаизмов: сванской народной поэзии чужды долгие гласные (долгие гласные, представленные в греческих и латинских стихах, не исчезают, напротив, долготь-краткость гласных служит для стихотворного «строения», определяет метрическую систему греческого и латинского стиха)».⁸

Своеобразной формой диглоссии отличаются языковые коллективы в арабских странах, где орудием коммуникации в неформальной обстановке выступают обычно местные диалекты (имеющие отчасти – например, в органах массовой информации – письменную фиксацию), тогда как литературный стандарт везде ориентируется на нормы классического арабского языка. С другой стороны, компонентами диглоссии могут выступать и две разновидности литературного языка, причем одна из них обычно ориентируется на более древнюю, книжно-письменную форму языка, другая – на его современное (к моменту создания) употребление. Примерами могут служить кафаревуса и димотики в новогреческом, букмол и лансмол в норвежском и др. В некоторых случаях «литературная» диглоссия приобретает официальный статус двуязычия либо по причинам историко-географического характера (например, адыгейский и кабардинский, абхазский и абазинский «языки»), либо под воздействием политических и религиозных факторов (ср. взаимоотношения сербского и хорватского). Наконец, в принципе, вероятно, можно квалифицировать как своеобразную разновидность диглоссии и практику использования особой (как правило, также более архаичной) разновидности данного языка для специальных, чаще всего религиозных, нужд (ср. роль древнегрузинского и древнеармянского в церковном богослужении).

Более того, порой (имеется в виду советский период языковой жизни) дело доходило до того, что фактически для диалектов

⁸ Чикобава А. С. Введение в иберийско-кавказское языкознание. Тб., 1979 г., с. 50 (на груз. яз.).

(например, абхазского и абазинского) были созданы различные письменности.

T. SIKHARULIDZE

LES CAUSES ET LES DIVERSITÉS DU BILINGUISME (MULTILINGUISME)

Summary

Tout en prenant en considération les résultats de l'influence réciproque des langues parentés et non-parentés une tentative de description de l'originalité du bilinguisme et de la diglossie, dont la création avait été provoquée par le contact des plusieurs idiomes, a été entreprise. Deux facteurs généraux sont considérés comme motifs créateurs du bilinguisme; les motifs administrateurs et culturel-économiques. Ils nous guident vers trois résultats appréciables: changement linguistique, mélange linguistique, débranchement linguistique.

Ce qui concerne la diglossie elle représente une situation indoglossique, qui détermine relation des idiomes parentés le relation des idiomes en parentés à l'intérieur d'un collectif ethnolinguistique donné.

ტ. სიხარულიძე

ბილინგვიზმისა (მულტილინგვიზმის) და დიგლოსიის სახეები და მიზეზები

რეზიუმე

მონათესავე და არამონათესავე ენათა ურთიერთზემოქმედების გათვალისწინებით წარმოდგენილია ბილინგვიზმისა და დიგლოსიის თავისებურებათა აღწერის ცდა, რომელთა წარმოშობის მიზეზები სხვადასხვა იდიომათა კონტაქტის შედეგია. ბილინგვიზმის წარმოშობის კონკრეტულ მიზეზად მიიჩნევა ორი ძირითადი ფაქტორი (ადმინისტრაციულ-იძულებითი და ეკონომიკურ-კულტურული), რომლებიც გვაძლევს სამ ძირითად შედეგს: ენობრივი გადახრა, ენობრივი შერწყმა და ენობრივი გადართვა.

რაც შეეხება დიგლოსიას, იგი წარმოადგენს ენდოგლოსიურ ენობრივ სიტუაციას, რომელიც ასახავს მონათესავე იდიომათა ურთიერთობას კონკრეტული ენობრივი კოლექტივის შიგნით.

АННА КУРДОВАНИДZE

СИНТАКСИС РОМАНА М. БУЛГАКОВА «МАСТЕР И МАРГАРИТА»

В лингвистической литературе организатором синтаксического уровня художественного текста признаны различные факторы, а именно: индивидуальные авторские особенности, дополнительные экспрессивные, композиционные, тематические и другие характеристики (2, 56). Синтаксис, контролирующий порядок слов в письменной речи, помогает проникнуть в смысл высказываний автора, а вышеперечисленные факторы воссоздают эстетическую значимость и художественную выразительность текста.

По наблюдению В. А. Кухаренко: «Основными параметрами предложения, принимающими на себя дополнительную нагрузку, актуализирующимися в художественном тексте, являются длина, структура и пунктуационное оформление предложения, отражающее его эмоциональный рисунок» (Там же).

Как известно, по длине предложения обычно делятся на короткие (до 10 слов), средние (до 30 слов), длинные (до 60 слов) и сверхдлинные, объем которых практически не ограничен.

М. Булгаков в своем романе чаще всего прибегает к предложениям коротким, средним и длинным. Несмотря на то, что однословные предложения экономичны, ассоциативно свободны и дают возможность восполнить недосказанное содержание, писатель к ним обращается только в диалогической речи, в повествовании же – крайне редко.

В коротких предложениях желаемое значение высказываний писатель актуализирует путем расстановки фразовых ударений и выделением интонаций.

Короткие предложения помогают автору наглядно обрисовать картину: «—Начисто, — крикнул Коровьев, и слезы побежали у него из-под пенсне потоками, — начисто! Я был свидетелем. Верите — раз! Голова — прочь! Первая нога — хрусть, пополам! Левая — хрусть, пополам! Вот до чего эти трамваи доводят!»*

Сокращением длины предложения достигается концентрация акцентации на предмет высказывания: «Прошу глядеть вверх!.. Раз! — в руке у него оказался пистолет, он крикнул: — Два! — Пистолет вздернулся кверху. Он крикнул: — Три! — Сверкнуло, бухнуло, и тотчас же из-под купола, ныряя между трапециями, начали падать в зал белые бумажки» (494).

В приведенном отрывке явно прослеживается высокая эмоциональность и ритмичность, достигаемые благодаря резкому сокращению длины предложений.

Короткие предложения используются также в телеграфном стиле, к чему несколько раз прибегает писатель в романе (стр. 476, 482).

Средняя длина предложения для булгаковской прозы характерна, только она редко достигает верхней границы. К примеру: «Конфузаясь в новом и большом обществе, Никонор Иванович, помявшись некоторое время, последовал общему примеру и уселся на паркете по-турецки, примостившись между каким-то рыжим здоровяком-бородачем и другим бледным и сильно заросшим гражданином» (532).

Чаще всего М. Булгаков прибегает к чередованию предложений — коротких и средних, т. к. они больше всего соответствуют писательской манере изложения при разработке избранной темы. К примеру: «Иванушка впал в беспокойство. Он сел на постели, оглянулся тревожно, даже простонал, заговорил сам с собой, поднялся. Гроза бушевала все сильнее и, видимо, растревожила его душу. Волновало его также то, что за дверью он своим, уже привыкшим к постоянной тишине, слухом уловил беспокойные шаги, глухие голоса за дверью» (740).

* М. Булгаков. Пьесы, романы. М., 1991, стр. 567 (Далее страницы романа будут указаны в тексте). Примеры из текста приводятся ограничено.

К длинным предложениям писатель прибегает в тех случаях, когда передает внутреннее состояние персонажей, размышляет. Таких примеров в романе несколько (стр. 545 и др.).

Не использует М. Булгаков сверхдлинные предложения. Для его эмоциональной и динамической прозы характерна частая смена ситуаций, настроения и ритма, и поэтому она не может находиться в состоянии созерцания, бесконечных размышлений, как это наблюдается, например, у современного грузинского писателя Отара Чиладзе в романах «И всякий, кто встретится со мной...», «Железный театр». У Юрия Бондарева в романе «Берег» или у Джеймса Джойса в романе «Улисс».

В романе М. Булгакова, помимо оригинальности художественного мышления и организации многопланового сюжета, обращает на себя особое внимание слово художника, весьма выразительное и гибкое. Слово М. Булгакова – порой ласковое и доброе, порой же язвительное и колкое. Фраза большого мастера иногда льется как ручей, иногда же она тяжелая, емкая, строгая, но всегда предельно выразительная.

В лингвистике текста существует понятие легкой и тяжелой прозы (4, 58), зависящих от структуры предложения. Язык М. Булгакова в разных частях романа дифференцирован. Писателю приходится строить повествование в двух измерениях – это современность и исторический период.

В главах, посвященных современности, проза более легкая, преобладают простые и сложносочиненные предложения. В главах, посвященных Христу, проза более тяжелая: преобладают сложноподчиненные предложения с несколькими придаточными, причастными оборотами, часто встречается инверсия. Писатель использует историческую лексику, терминологию эпохи Римской империи и раннего христианства.

Одним из ярких средств актуализации является интонация, которая представляет собой единство таких взаимосвязанных компонентов, как мелодика, интенсивность, длительность, темп речи и тембра, произношения. В устной речи интонация выполняет несколько функций: побуждение, вопрос, восклицание, повествование, импликацию (подразумевание). Интонацией выделяются также важные в смысловом отношении части текста, выражаются конкретные эмоции.

Чтобы придать повествованию экспрессию, М. Булгаков часто использует прием парцелляции.

Для графического выражения парцеллированных предложений М. Булгаков использует точки и восклицательные знаки. К примеру: «Аннушка, наша Аннушка! С Садовой! Это ее работа! Взяла она в бакалее подсолнечного масла, да литровку-то о вертушку и разбей! Всю юбку изгадила... Уж она ругалась, ругалась! А он-то, бедный, стало быть, поскользнулся да и поехал на рельсы» (420).

Частое обращение М. Булгакова к восклицательным предложениям обусловлено стремлением показать отношение персонажа к происходящему, и тем самым выразить свои чувства.

Обращает на себя внимание конструкция, построенная по типу придаточного предложения условия. В ней выражается эмоционально-психологическое состояние говорящего: «Если бы вы видели, какая у него вилла в Ницце!» (469).

М. Булгаков иногда использует т. н. «вокативные предложения» (3, 11). В них тоном персонажа выражается возмущение или сожаление, либо упрек по отношению к совершенному действию: «Иван рассердился. – Дура! – прокричал он, ища глазами крикнувшую, – при чем тут Вульф?» (436).

В романе встречаем и предложения с эмоционально-усилительными частицами. К примеру: «Какой же он может быть переводчик у иностранца!» (530). «В руках `никогда не держал и не подозревал, какая такая валюта!» (там же).

В восклицательные предложения автором часто включаются междометия, чем достигается интенсификация эмоциональной выразительности: «Ба! – воскликнул Воланд, с насмешкой глядя на вошедшего, – менее всего можно было ожидать тебя здесь!» (726). В некоторых восклицательных предложениях подчеркивается побуждение к действию. К примеру: «Молчать! – вскричал Пилат... – ко мне!» (405).

Форма эмоционально-насыщенного восклицательного предложения М. Булгаковым нередко успешно используется для образования формул проклинания: «А чтоб вам провалиться!» (472).

С помощью вопросительных предложений М. Булгаков придает повествованию большую эмоциональную выразительность. Интонационное разнообразие вопросительных предложений

обусловленно характером рассказанных событий. В романе использованы вопросительные предложения как с восходящей интонацией, так и с восходяще-нисходящей и, наконец, с нисходящей интонацией (1, 359). К примеру: «Шофер его перебил: трешки есть?» (556). «Могу ли я видеть председателя правления? – вежливо осведомился экономист-плановик» (556); «Нравятся ли вам мои цветы?» (510).

Использованием слов с дополнительным оттенком значения «разве?» «неужели?» делает положительный ответ маловероятным. К примеру: «Разве можно посылать письмо, имея такой адрес?» (520). «Неужели все печати есть у вас? – рассмеявшись спросил Пилат» (691). Благодаря этому примеру предложение получает особый экспрессивно-модальный характер.

М. Булгаков неоднократно прибегает к предложениям особой вопросительной формы, выражающим неуверенность. Для этой цели он использует частицу «не» в сочетании с частицей «ли». К примеру: «Не думаешь ли ты, что ты ее подвесил, игемон?» (399).

Контексты отдельных эпизодов романа иной раз требуют выражения сомнений. В подобных ситуациях при построении вопросительных предложений писатель использует удостоверительно-вопросительные слова.

В других случаях М. Булгаков обращается к препозитивной вопросительной частице «а» и придает предложению характер вводящего вопроса-напоминания темы дальнейшего разговора. К примеру: «А кто же будет писать?» (660).

Особенность булгаковского стиля проявляется в том, что диалог почти всегда строится как вопрос-ответ и вопросительные предложения перемеживаются с восклицательными, что придает всему диалогу эмоциональность. Обращение ответа различными пояснениями, распространение содержания высказывания – в романе не редкость.

Наряду с обычными формами вопроса - ответа М. Булгаков иногда предлагает диалоги, насыщенные формулами речевого этикета, такими как: «Рад слышать ваш голос», «Распоряжайтесь мною как вам будет угодно» и т. д. (480).

Диалоги М. Булгаков часто снабжает ремарками, чтобы помимо словесного выражения вопроса-ответа воссоздать картину общения.

Стилистической фигурой умолчания автор сознательно не до конца выражает мысль: «С вас бы за указание на четверть литра... поправится ... бывшему регенту...» (418; см. также 438, 443, 496).

Частое обращение к параллелизму писателю дает возможность акцентировать эмоцию, чувства, психологический настрой героя – лирическую возвышенность или взволнованность-напряжение, угрыzenie совести и т. д. К примеру: «Грянули. И славно грянули. Клетчатый, действительно, понимал все дело. Допели первый куплет. Тут регент извинился, сказал:» «Я на минутку!» – и... исчез...» (562).

К несобственно-прямой речи М. Булгаков прибегает при передаче воспоминаний персонажа, при представлении той или иной картины или когда один персонаж в мыслях говорит с другим и т. п. К примеру: «Да, это было сложно, очень сложно, но сложности эти нужно было во что бы то ни стало преодолеть. Опытный Максимилиан Андреевич знал, что для этого первым и неперменным шагом должен быть следующий шаг, нужно во что бы то ни стало, хотя бы временно, прописаться в трех комнатах покойного племянника» (566).

С целью заострения внимания читателя или усиления выразительности речи М. Булгаков часто прибегает к риторическим вопросам и обращениям: «Почему я сижу, как сова, под стеной одна? Почему я выключена из жизни?» (591), «За мной, читатель! кто сказал тебе, что нет на свете настоящей, верной, вечной любви? Да отрежут лгуну его гнусный язык!» (585).

Из актуализированных синтаксических единиц обращают на себя внимание т. н. вставные конструкции. Они использованы писателем наряду со словами или предложениями не связанными с контекстом.

Вставные конструкции в романе М. Булгакова выполняют различные функции. С ее помощью писатель:

а) уточняет время действия: «Машина заехала за Желдыбиным и, первым долгом, вместе со следствием, отвезла его (около полуночи это было) на квартиру убитого... » (431, см. также-702).

б) конкретизирует содержание отдельных слов или комментирует их: «Всякий, входящий в Грибоедова... знакомился... с групповыми, а также индивидуальными фотографиями членов

МАССОЛИТА, коими (фотографиями) были увешены стены лестницы...» (427, см. также – 428, 514).

в) характеризует действия персонажа или факта с чужих слов: «Вчера Степа» («как сумасшедший», по выражению Римского) прибежал к финдиректору с написанным уже черновиком договора...» (475, см. также – 561, 453).

г) рассуждает по поводу: «Лиходеев не улетал (такая штука не под силу даже Коровьеву) и телеграмм оттуда не посылал» (754, см. также – 561, 516).

д) передает психологическое состояние персонажей: «Вы порядочно постарели от горя за последние полгода. (Маргарита вспыхнула, но ничего не ответила, а Азazelло продолжал.) Сегодня вечером, ровно в половину десятого, потрудитесь, раздевшись донага, натереть этую мазью лицо и все тело» (597, см. также – 451, 467).

е) уточняет факты: «Правда, он был выбрит впервые, считая с той осенней ночи (в клинике бородку ему подстригли машинкой)» (730, см. также – 700, 465).

Не часто, но в некоторых главах романа М. Булгаков все же нарушает грамматические связи между членами предложения. Созданием такой эллиптической структуры, автор увеличивает экспрессивность речи.

Эллиптические конструкции М. Булгаков создает по общеязыковому принципу – выражая мысль намеками (опущенными словами), но читателю нетрудно угадать их возможное значение. Эллиптические конструкции отрезкам романа придают динамичность, их применением возрастает также степень выразительности.

Таким образом, исследуя синтаксический уровень романа, касаясь вопроса об отношении предложения к отражаемой им действительности, что дает основание особо рассмотреть содержательную сторону предложения – структуру информации. Именно последней и обуславливается все многообразие синтаксических актуализаторов, представленных в произведении.

1. Грамматика русского языка. Изд. АН СССР, т. II, часть 2, М., 1954.
2. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. М., 1988.
3. Распопов И. П. Восклицательные предложения в современном русском языке. Русский язык в национальной школе. М., 1960, № 6.
4. Шмелев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. М., 1977.

ანბა ქურდოვანიძე

ა. ბულგაკოვის რომანის „ოსტატი და მარგარიტა“
სინტაქსი

რეზიუმე

მიხეილ ბულგაკოვის რომანის სინტაქსს, რომელშიც ყველაზე ნათლად აისახება მწერლური ინდივიდუალობა, აყალიბებს მრავალი კომპონენტი, მათ შორის, მოკლე და საშუალო ზომის წინადადებების მონაცვლეობა თხრობაში, მათი სემანტიკური სისავსე, რიტმი, ტონი, ინტონაცია, წინადადებებში ემოციური ნიუანსების ხშირი ცვლა, უხვად გამოყენებული სხვადასხვა სტილისტური ფიგურა და ხერხი, მსუბუქი და გამომსახველი დიალოგური პეტყველება და სხვ. მკითხველზე განსაკუთრებული ძალით ზემოქმედებს არა მხოლოდ ამბავი მწერლისეული ინტერპრეტაციით, არამედ თხრობის დაძაბული, ექსპრესიული მანერა.

ANN KURDOVANIDZE

THE SYNTAX OF THE NOVEL "MASTER AND MARGARET"
BY M. BULGAKOV
Summary

The syntax of Bulgakov's novel, that reveals author's individuality most clearly, is formed by many components, among them are the interchange of the middle sentences in narration their semantic

completeness, rhythm, tone, intonation, the frequent interchange of the emotional nuances, a number of different figures and manners of expressing, light and expressive dialogic speech etc. With the particular strength influences on the reader not only the story in author's interpretation, but the strained, expressive manner of narration.

რუსულან ენუქიძე

პროცესუალობა როგორც ტექსტობრივი კატეგორია და მხატვრული ტექსტი

ტექსტის ლინგვისტიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც ჯერჯერობით არაა შექმნილი ტექსტის სრულყოფილი კონცეპტუალური მოდელი, ამ ენათმეცნიერული დისციპლინის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს ტექსტთა ტიპების კლასიფიკაცია, მათი დისტინქციური ნიშნების გამოყოფა-დადგენა. ტექსტთა ტიპოლოგიზაცია და ტექსტთა კატეგორიალური სისტემის შემუშავება ორი ურთიერთგანმსაზღვრელი და ურთიერთგანმპირობებელი მიდგომაა ერთი და იმავე საკვლევე ობიექტისადმი: ტექსტის ტიპის გამოყოფა ყოველთვის და უცილობლად გულისხმობს საკუთრივ მისი მახასიათებლის დადგენას და, პირიქით, ამა თუ იმ ტექსტის რელევანტური ნიშნის გამოყოფას მიუყვართ ტექსტის ტიპის დადგენის შესაძლებლობამდე. მიუხედავად, ამ ორი მიდგომის ურთიერთგანპირობებულობისა, უდავოა, რომ ყოველგვარი კლასიფიკაციისა თუ ტიპოლოგიის საფუძველი არის უკვე დადგენილი ნიშნის გათვალისწინება, მათგან რელევანტური მახასიათებლების გამოყოფა და მათ საფუძველზე ტექსტთა ტიპოლოგიის შექმნა.

მიუხედავად იმისა, რომ ტექსტის თეორიას გლობალური თეორიის სტატუსი ჯერ არ მიუღია (5,133), უკვე არსებობს ტექსტის მაინტერპრეტირებელ კონცეფციათა ისეთი სიმრავლე, რომ შესაძლებელი გახდა მათი კლასიფიკაცია ტექსტის ამა თუ იმ ასპექტის რელევანტურ ნიშნად აღიარების საფუძველზე (14, 11):

1. კონცეფციები, რომლებშიაც წამყვან ასპექტად ითვლება სტრატეგიული ასპექტი;
2. კონცეფციები, რომლებშიაც პირველ პლანზე წამოწეულია ტექსტის დინამიკური ასპექტი – პროცესუალობა;
3. კონცეფციები, რომლებიც ახდენენ მაკაუზირებელი საწყისის, ე. ი. ტექსტის წყაროს – ინდივიდის სამეტყველო მოქმედების აქცენტირებას.
4. სტრატეგიკაციული კონცეფციები, რომლებიც ტექსტს განიხილავენ როგორც ენობრივი სისტემის ერთ-ერთ (უმაღლეს) დონეს.

ზემოთ დასახელებული კონცეფციებიდან პირველი და მეოთხე ტექსტის ლინგვისტიკის ჩამოყალიბების ადრეული პერიოდის (70-იანი წლების) პრობლემატიკის სფეროს განეკუთვნება. ამ დროს განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა იმ ერთეულების დადგენა-ანალიზს, რომლებიც ხასიათდებიან წინადადებაზე მეტი გავრცობით (მოცულობით). თუმცა უნდა ითქვას, რომ ზოგიერთი მკვლევარი არ იფარგლებოდა ტექსტის ერთეულთა სტრუქტურულ-სემანტიკური ნიშნების ანალიზით; მათ ყურადღებას ტექსტის კომუნიკაციურ-პრაგმატული მახასიათებლებიც ექცეოდა (12). გერმანულ, პოლონულ და ჩეხ მკვლევრებზე ადრე (50-იან წლებში) საბჭოთა ლინგვისტები დაინტერესდნენ სამეტყველო სტილების (და, შესაბამისად, ტექსტების) ფუნქციონალური თავისებურებებით (15, 5-16). უთუოდ ტექსტის უზოგადესი მახასიათებლის („Text is language in use“ –M. Halliday. 9,9) გამოყოფამ განაპირობა იმ კონცეფციათა ჩამოყალიბება, რომლებშიაც ტექსტის პროცესუალობა და შესაბამისი სამეტყველო მოქმედება ტექსტის რელევანტურ ასპექტებადაა მიჩნეული. ზ. ტურაევის მიერ ცალკე ჯგუფად გამოყოფილი კონცეფციები, რომლებიც ხაზს უსვამენ ტექსტის პროცესუალობას, და კომუნიკაციურობას, შეიძლება ითქვას, ერთი თეზისის – „ტექსტი არის ენა მოქმედებაში“ – ორი მხარეა. უფრო ზუსტად, ტექსტის ასეთი, დინამიკური გაგება საკვლევი ობიექტისადმი მიდგომის ორ ურთიერთგანმსაზღვრელ ასპექტს გულისხმობს – ტექსტის პროცესუალობას და ტექსტის კომუნიკაციურობას. ეს ორი ასპექტი, მიუხედავად მათი

სტრუქტურულ-სემანტიკური და პრაგმატული პარამეტრების განსხვავებულობისა, ენობრივი ფუნქციონირების საფუძველია, მისი არსებობის განმსაზღვრელი. ეს ორი ასპექტი ტექსტის ძირითადი დისტინქციური, სხვა ენობრივი ერთეულებისაგან მისი განმასხვავებელი ნიშანია. თანამედროვე ტექსტის ლინგვისტიკა კომუნიკაციურად ორიენტირებულადაა მიჩნეული, რაც მისი ფუნქციონალური ასპექტის წინ წამოწევაში მდგომარეობს; თუმცა ეს ფაქტი არ გამორიცხავს ტექსტის სხვა ასპექტების (იქნება ეს ონტოლოგიური, გნოსეოლოგიური, საკუთრივ ლინგვისტური თუ ფსიქოლოგიური) რელევანტურად მიჩნევას.

ტექსტისადმი კომუნიკაციური მიდგომა (პროპოზიციულის საპირისპიროდ, რომელიც ტექსტს განიხილავს სტატიკურად, ანალიზებს სინტაქსს და მაკროსტრუქტურებს) ტექსტს განიხილავს როგორც „единство, которое конституируется расчлененной во времени последовательностью речевых действий“ (12, 314) და აფუძნებს არა მარტო ტექსტის ფუნქციონალურ სტატუსს, არამედ მისი არსებობის ფორმასაც – პროცესუალობას. თუმცა უნდა ითქვას, რომ ხშირად გაისმის საყვედური კომუნიკატურობის იმ მკვლევართა მიმართ, რომლებიც „процессуально-динамическую сторону коммуникативного общения... считают своеобразной ничейной территорией, которая и должна стать предметом будущей общей теории коммуникации“ (13, 10).

ზ. ტურაევა თვლის, რომ ტექსტის პროცესუალობა ორგვარად გაიგება: ერთი მხრივ, როგორც ადამიანის სამეტყველო უნარის რეალიზაცია და, მეორე მხრივ, როგორც მეტყველებაში ენის ფუნქციონირების უნარი (14, 13). ამ მოსაზრებას დაეუმატებთ იმას, რომ პროცესუალობა მიგვაჩნია ტექსტის არსებობის ფორმად და ამდენად, იმ უზოგადეს, ყოვლისმომცველ ასპექტად, რომლის ჭრილში გატარებისა და მასთან მიმართების დადგენის გარეშე, არც ერთი ტექსტობრივი კვლევა არ იქნება ადეკვატური. აქვე შევნიშნავთ, რომ „ტექსტის პროპორციულობის“ და „ტექსტის დინამიზმის“ სინონიმებად გამოყენება არ მიგვაჩნია გამართლებულად; თუმცა „პროცესუალობაც“ და „დინამიკაც“ განვითარების მსვლელობას, მოძრაობის მდგომარეობას

აღნიშნავს, მათ შორის განსხვავება საერთოდ და ტექსტთან მიმართებაშიც არსებითად მიგვაჩნია: „დინამიკა“ ერთი რომელიმე ტექსტობრივი კატეგორიის აქტუალიზაციას გულისხმობს; „პროცესუალობა“ – პროპოზიციათა (მდგომარეობათა, სიტუაციათა, ხდომილებათა) თანმიმდევრული შეცვლა, ტექსტში ასახული სინამდვილის გაშლა-განვითარების სტადიათა მჭიდრო კავშირია მათ უწყვეტ დინებაში. „პროცესუალობა“ ტექსტთან მიმართებაში კომუნიკაციურ სიტუაციას ითვალისწინებს, უფრო ზუსტად, პრაგმატულ-ინტენციურ მიზანდასახულებას, რომელიც ადრესანტის (ინფორმაციის გამგზავნის) და ადრესატის (რეციპიენტის) არსებობას გულისხმობს. თუ პროცესუალობას ტექსტის კატეგორიალურ სისტემასთან მიმართებაში განვიხილავთ, მაშინ უნდა ვიძხველოთ ტექსტის პროცესუალობაზე, როგორც მისი (ტექსტის) არსებობის ფორმაზე და ცალკეულ კატეგორიათა დინამიზმზე (ამით ხაზს უსვამთ იმ გარემოებასაც, რომ ყოველი ტექსტობრივი კატეგორიის ადეკვატური ანალიზი მხოლოდ ამ კატეგორიის დინამიკაში კვლევითაა შესაძლებელი). მაშასადამე, ტექსტის პროცესუალობა არის ჯამი (ცხადია, არამექანიკური, არასუმატური) ცალკეულ ტექსტობრივ კატეგორიათა აქტუალიზაციისა და ინფორმაციის გამგზავნისა და რეციპიენტის ურთიერთმიმართებისა.

პროცესუალობა, როგორც აღვნიშნეთ, უნივერსალური ნიშანია ყველა სახის სამეტყველო სტილისათვის, ე. ი. ყველა სახის კომუნიკაციისათვის, ყველა სახის ტექსტისათვის. მაგრამ, უნივერსალურ მახასიათებლებთან ერთად, პროცესუალობას სხვადასხვა ტიპის კომუნიკაციის შემთხვევაში განმასხვავებელი ნიშნებიც უნდა ჰქონდეს. ტექსტების პრაგმატულ-ფუნქციონალური ინტენციის (შეტყობინება, ზემოქმედება. 15,7) მიხედვით დაყოფისას საკომუნიკაციო სფერო (სამეტყველო სტილები) ორ ძირითად ჯგუფად გაიყო: მხატვრულად და არამხატვრულად. არამხატვრულ ტექსტებს ახასიათებთ „стремление к однозначности, к минимуму интерпретаций“, მხატვრულ ტექსტებს – „стремление к многозначности, к увеличению интерпретаций, к множеству ассоциаций“ (10,12. 7,90). მაგრამ მხატვრულობა—არამხატვრუ-

ლობას შორის ზემოთ აღნიშნული მრავალმნიშვნელოვანობა-ერთ-მნიშვნელოვანობის გარდა, პროცესუალობის განსხვავებული ხასიათითაც შეიძლება მათ შორის არსებითი განსხვავების დადგენა. ვფიქრობთ, რომ მხატვრულ ტექსტს ახასიათებს რეპრეზენტულობაზე დაფუძნებული (ანუ მისგან გამომდინარე) ასოციაციური პროცესუალობა, არამხატვრულ ტექსტს კი მხოლოდ – რეპრეზენტული პროცესუალობა. ტერმინთა წყვილი „რეპრეზენტულობა-ასოციაციურობა“ ი. ბ. როდნიანსკაიასაგან ვისესხეთ, მაგრამ განსხვავებულ შინაარსს ვღებთ მათში; ი. როდნიანსკაიას აზრით, რეპრეზენტულობისაკენ ისწრაფვის მხატვრული ხატი სახვით ხელოვნებაში, ასოციაციურისაკენ – გამომსახველობითში: „Внутреннее строение художественного образа существенно различается в разных видах искусства – в зависимости от материала (словесный, звуковой, пластический, пантомимический образ), пространственно-временной характеристики (статический, динамический) и др. Это структурное многообразие можно с известным огрублением свести к двум исходным началам – принципу репрезентативного отбора и принципу ассоциативного сопряжения. К первому тяготеет художественный образ в изобразительных искусствах (реконструкция предмета с упором на одни его признаки и исключением других), а ко второму – художественный образ в выразительных искусствах (иносказание в поэзии, контрапункт в музыке)“ (11,761). მიმაჩნია, რომ „რეპრეზენტული შერჩევა“ ხელოვნების ნებისმიერი დარგის ნებისმიერი გამოვლენის პრაგმატული წინაპირობაა, ამ შერჩევის შედეგად გახსნილი მატერიალური დონე (მხატვრულ ტექსტში – ვერბალური), რომელიც წარმოადგენს საშუალებას აზრობრივ ასპექტთა ასოციაციური „შეკავშირებისა“ და მათი წვდომის მისაღწევად. მხატვრული ხატის შექმნა რეპრეზენტული დონის მიღმა, სუპერვერბალურ დონეზე ხდება, რეპრეზენტულ და ასოციაციურ დონეთა ისეთი სინთეზის საშუალებით, რომლის ფარგლებში წამყვან როლს ასრულებს ასოციაციური დონე, სადაც ინტერპრეტაციათა სიმრავლეა შესაძლებელი. მაგრამ „რეპრეზენტულობა“, როგორც კომუნიკაციის აუცილებელი პირობა, ვერბა-

ლურ დონეზე და მასზე (რეპრეზენტატულობაზე) დაფუძნებული „ასოციაციურობა“ სუპერვერბალურ დონეზე, პროცესუალობასთან არიან მჭიდროდ დაკავშირებული, რადგან ადრესანტსა და ადრესატს შორის დიალოგური მიმართებით იქმნებიან. დიალოგურობა კი, იმის მიხედვით, თუ რომელ ფუნქციონალურ სტილს განეკუთვნება, ორ სახეს გვაძლევს ინტერპრეტაციის, ანუ პრაგმატულ-კომუნიკაციური მიზანდასახულების მიხედვით: დიალოგი, რომელიც ერთმნიშვნელოვან გაგებაზეა აგებული, (არამხატვრული, მხოლოდ რეპრეზენტული) – ამის გამო ზოგჯერ ასეთ კომუნიკაციას მონოლოგურს უწოდებენ (1,818), და დიალოგი, რომელიც გაგების მრავალმნიშვნელოვანობას უშვებს და თხოულობს კიდევ (მხატვრული, უპირატესად ასოციაციური). მხატვრული ტექსტი „неспредельно открыт, он «раскрыт в бесконечности». Мы стараемся обнаружить пути формирования смысла и не ставим перед собой задачи найти единственный смысл“ (3,308). (ინტერპრეტაციის ამ სახისაკენ – „ერთადერთი მნიშვნელობის, დედაარსის“ დადგენისაკენ, რ. ბარტის აზრით, ისწრაფოდა მარქსისტული და ფსიქოანალიტიკური კრიტიკა). და აი ეს „მნიშვნელობის ფორმირების გზები“ (და არა „ფორმირების შედეგი“ – რაც არ ექვემდებარება ფორმალიზაციას) – მხატვრული ხატის პროცესუალური არსებობაა. მხატვრული ხატის, როგორც პროცესის კვლევა, მისი პროცესუალობის გახსნით, ცალკეულ კატეგორიათა დინამიკურობის ელემენტების ანალიზით უნდა მოხდეს.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ რეპრეზენტული პროცესუალობა უპირატესად არამხატვრული კომუნიკაციისათვის (ტექსტისათვის) არის დამახასიათებელი, ხოლო რეპრეზენტულზე დაფუძნებული ასოციაციური პროცესუალობა – მხატვრული კომუნიკაციისათვის (ტექსტისათვის). ამ ორი ნიშნის მიხედვით ვახდენთ მხატვრული და არამხატვრული ტექსტისათვის რელევანტური და განმსაზღვრელი კატეგორიების გამოყოფას. არამხატვრულ მეტყველებაში რეპრეზენტული პროცესუალობა კოჰერენტულობას ექვემდებარება, მხატვრულში კი – ასოციაციური პროცესუალობა

იქვემდებარებს კოპერენტულობას, რადგან ხატოვანება კონსტრუირდება ასოციაციური პროცესუალობის მეშვეობით.

კოპერენტულობა და პროცესუალობა უნივერსალურ ტექსტობრივ კატეგორიებს განეკუთვნება, მაგრამ ავტორთა უმრავლესობა კოპერენტულობას¹ მიიჩნევს ტექსტის წამყვან, ყველაზე არსებით კატეგორიად, რადგან ეს კატეგორია აერთიანებს ტექსტში როგორც სტრუქტურულ, ისე შინაარსობრივ მიმართებებს, კავშირებს. ო. ი. მოსკალსკაია თვლის, რომ „конкретность текста... проявляется одновременно в виде структурной, смысловой и коммуникативной целостности, которые соотносятся между собой как форма, содержание и функция“ (8,17). ე. ი. შენდელსი გამოყოფს სამ ფუნქციას, რომელსაც ასრულებს კოპერენტულობა ტექსტში: „1) обеспечивает смысловую связь между частями текста; 2) подготавливает адресата к последующей информации, ведет его по пути познания текста; 3) укрепляет „текстовую память“, возвращая адресата к предыдущему, напоминая ему о сказанном, обращаясь к его знаниям мира“ (16,87). ცხადია, კოპერენტულობა ყველა ტიპის ტექსტის (ყველა ტიპის კომუნიკაციის) არსებითი საფუძველია, მაგრამ მხატვრული ტექსტის შემთხვევაში იგი ექვემდებარება პროცესუალობას, როგორც მხატვრული ხატის შექმნის საშუალებას, მხატვრული ხატის არსებობის ფორმას. პროცესუალობა ლინგვისტურ სამეცნიერო ლიტერატურაში განისაზღვრება, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ერთი მხრივ, როგორც ადამიანის სამეტყველო უნარის რეალიზაცია და, მეორე მხრივ, როგორც მეტყველებაში ენის ფუნ-

¹ „კოპერენტულობა“ და „კოგეზია“, როგორც შიდატექსტობრივი კავშირების აღმნიშვნელი ტერმინები, ხშირად სინონიმებადაა მიჩნეული, თუმცა ზოგიერთი შეკვლევარი უპირატესობას ანიჭებს „კოგეზიას“ (ი. გალპერინი, ქელიდეი და ქასანი, ზ. ტურაევა), სხვები – „კოპერენტულობას“ (ო. მოსკალსკაია, ე. ფლეიშერი). ნ. ენკისტი მათ შორის განსხვავებას ადგენს ფაქტუალური კავშირის (კოგეზია) და თანმიმდევრულობის (კოპერენტულობა) მიხედვით. რ. ბოგრანდი და ე. დრესლერი „კოგეზია-კოპერენტულობაში“ არსებით განსხვავებას ხედავენ: კოგეზიას ტექსტის ზედაპირულ სტრუქტურასთან მიმართებაში განიხილავენ, კოპერენტულობას – სიღრმისეულთან (16,68).

ქციონირების უნარი. ჩვენ სხვა კუთხით ვუდგებით პროცესუალობის, როგორც ტექსტობრივი კატეგორიის არსს: ზემოთქმულს (პროცესუალობა მიგვაჩნია ტექსტის არსებობის ფორმად) დავემატებთ, რომ პროცესუალობა მხატვრული ტექსტის არსებით და წამყვან კატეგორიად მიგვაჩნია იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ პროცესუალობა თვით მხატვრული ხატის არსებობის ფორმაა.

მხატვრული ხატის კონსტრუირება ავტორისა და ადრესატის დიალოგის მეშვეობით ხდება და ამდენად იგი პროცესს წარმოადგენს: „Если в качестве «организма» художественный образ автономен и в качестве идеального предмета объективен, то в качестве допущения он субъективен, а в качестве знака – межсубъективен, коммуникативен, реализуем в ходе диалога между автором и адресатом и в этом отношении является не предметом и не мыслью, а процессом“ (11,761). ამ განსაზღვრებაში ხაზი აქვს გასმული მხატვრული ტექსტის დიალოგური არსებობის ფორმას და ამდენად, მის პროცესუალობას. ვფიქრობთ, რომ ამ დეფინიციას ასოციაციურობის ან, უფრო ზუსტად, ასოციაციური პროცესუალობის ჩართვა უფრო მეტ სიზუსტეს შესძენდა, რადგან არამხატვრული კომუნიკაცია პროცესუალობაზეა დაფუძნებული, მხოლოდ რეპრეზენტულზე. რა თქმა უნდა, ამ პრობლემაზე ვმსჯელობთ იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ მხატვრულობა (ხატოვანება) ესთეტიკის სფეროა, მაგრამ მისი (მხატვრულობის) აქტუალიზაცია პროცესუალობის, როგორც წამყვანი და ყოვლისმომცველი ტექსტობრივი კატეგორიის, საშუალებით ხდება. ხატოვანება ესთეტიკური კატეგორიაა, პროცესუალობის საფუძველი კი ენობრივია, ტექსტუალური. სწორედ მათი შეხვედრის წერტილში ფუძნდება პროცესუალობის წამყვანი სტატუსი და ხატის პროცესუალობა.

კოპერენტულობისა და პროცესუალობის ურთიერთმიმართება, ჩემი აზრით, ასეც შეიძლება გავიგოთ: კოპერენტულობის რეალიზაცია ტექსტში ძირითადად კონტინუუმის საშუალებით ხდება, ე. ი. ამ შემთხვევაში რელევანტურია ტექსტის ერთი სემანტიკურიდან მეორეში (მის მომდევნოში) გარდამავალი უცვლელი ელემენტების თანმიმდევრობა (ცხადია, ცვლადი ელემენტების თანმიმ-

დეკრობის ფონზე); პროცესუალობა კი აქტუალიზირებულია როგორც დინამიკით (რომელიც რეალიზებულია ცვლადი ელემენტების თანმიმდევრობით), ისე კონტინუუმით (ე. ი. უცვლელი ელემენტების გათვალისწინებით). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პროცესუალობაც და კოპერენტულობაც ერთგვაროვან კატეგორიებზეა დაფუძნებული (თხრობის დინამიკა და კონტინუმი), მაგრამ პროცესუალობის კვლევის დროს რელევანტურია დინამიზმი, კოპერენტულობის დროს კი — კონტინუმი. ამ ფაქტით კიდევ ერთხელ დგინდება ტექსტობრივი კატეგორიების ურთიერთგანსაზღვრულობა და ურთიერთგანპირობებულობა.

მხატვრული ხატი ყალიბდება თანდათანობით, პროცესუალურად, რეპრეზენტულ (ვერბალურ) დონეზე ინფორმაციის დაგროვებით შექმნილი ასოციაციებით. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება დაისვას კითხვა: რატომ არ იძლევა არამხატვრული ინფორმაციის დაგროვება ხატს? არამხატვრულ ტექსტში ინფორმაცია, რეპრეზენტულ დონეზე მოცემული, არ საჭიროებს რეციპიენტის მიერ ასოციაციურ ინტერპრეტაციას. არამხატვრული კომუნიკაცია ერთმნიშვნელოვანობისაკენ ისწრაფვის, თითქმის ან სრულიად გამორიცხავს ინტერპრეტაციათა სიმრავლეს ვერბალური დონის მიღმა. ამის საფუძველი ტექსტის კოპერენტულობაა, რომელიც ასოციაციათა რაოდენობას ამცირებს ან სავსებით გამორიცხავს. არამხატვრული ტექსტი ყოველთვის გამიზნულია გარკვეულ რეციპიენტზე (ადრესატზე), რომელიც ადეკვატურად აღიქვამს ტექსტს. თუ კიდევ უფრო დავაკონკრეტებთ არამხატვრული ტექსტის ცნებას და ავიღებთ სამეცნიერო ტექსტს (ზუსტ მეცნიერებათა სფეროდან), მაშინ მას შეიძლება ვუწოდოთ „ცოდნის მონოლოგური ფორმა (ინტელექტი ჭკრეტს საგანს და აზრს გამოთქვამს მის შესახებ)“ (1, 828). ვფიქრობთ, რომ „ცოდნის მონოლოგური ფორმა“ ის სფეროა, რომელსაც ტექსტის თეორიის მიხედვით „შეტყობინების“ ფუნქცია აკისრია (მხატვრული დიალოგური ფორმის „ზემოქმედების“ ფუნქციის საპირისპიროდ) და რომელშიც ადრესატის მონაწილეობა მინიმუმამდეა დაყვანილი. როგორც აღვნიშნეთ, მხატვრული კომუნიკაცია, ანუ მხატვრული ტექსტი, მისი რეპრეზენტული

(ვერბალური) დონე უშვებს ასოციაციათა ნაირგვარობას, ინტერპრეტაციათა მრავალმნიშვნელობას, ადრესატის მონაწილეობას ხატის ფორმირებაში. ასოციაციური ინტერპრეტაცია ხატის ფორმირების პროცესში მთელ რიგ ფაქტორებზეა დამოკიდებული: ავტორისეული ჩანაფიქრის შესაბამისი ვერბალური განხორციელებიდან ადრესატის კულტურულ და ფსიქოლოგიურ დონემდე (7,12), ე. წ. მკითხველის თეზაურუსზე (14,14).

ხატი იქმნება ასოციაციურ დინამიკაში. თხრობითი დინამიკაში წარმოშობს ასოციაციურ პროცესუალობას, რომლის საშუალებითაც ხდება ხატის აგება. მხატვრული განზოგადების ასოციაციური პრინციპი სიმბოლურობაზეა დაფუძნებული; სიმბოლურობის ელემენტები კი სწორედ რეპრეზენტულ დონესთანაა (მხატვრულ ტექსტში – ვერბალურ დონესთან) მჭიდრო კავშირში. სიმბოლოს ელემენტებიდან საკუთრივ სიმბოლომდე მისვლა წარმოგვიდგება როგორც პროცესი, როგორც „დინამიკური ტენდენცია“ (2,607), როგორც დიალოგი, რომლის საშუალებითაც ხდება სიმბოლოს შექმნა და მისი წვდომა მეტ-ნაკლები ადეკვატურობით ინტერპრეტატორის მხრიდან. მაგრამ, სიმბოლოს შექმნა-წვდომა არ ნიშნავს მის დაყვანას ერთმნიშვნელოვან ლოგიკურ ფორმულაზე, რადგან „символ является... не просто знаком тех или иных предметов, но он включает в себе обобщенный принцип дальнейшего развертывания (ხაზი ჩეზია – რ. ე.) свернутого в нем смыслового содержания“ (6,10). „სიმბოლურ შეჭიდულებათა“ (2,607) მონაცვლეობა, მათი კუმულაციური დინამიკა ქმნის პროცესუალობას. ამ „შეჭიდულებათა“ არსებობა კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ჩვენს მიერ ზემოთ აღნიშნული პროცესუალობის კონტინუალურ ხასიათს.

ყოველივე ზემოთქმული ეხებოდა მხატვრული ხატის, მისი ასოციაციური ინტერპრეტაციის დიალოგურ, სიმბოლურ ხასიათს. მხატვრულ ტექსტში ამ სამივე ნიშნის (დიალოგურობა, სიმბოლურობა, ასოციაციურობა) ურთიერთმიმართების და ურთიერთგანპირობებულობის ახსნა შეიძლება იმ საერთო, ზოგადი ნიშნითაც, რომელიც მათ ახასიათებთ – ეს მათი საფუძველი, მათი არსებობის ფორმა – პროცესუალობა. კიდევ ერთი რე-

ლევანტური ნიშანი მხატვრული ხატისა, მისი ონტოლოგიური მახასიათებელი არის ის, რომ ხატის დიალოგურობა, სიმბოლურობა იდეალური ყოფიერების გამოვლენაა და ფორმალიზაციას არ ექვემდებარება. ფორმალიზაციას უნდა დაუკვემდებაროთ „ტექსტის აღწერა“ (1, 826). ე. ი. მატერიალური საფუძველი, უფრო ზუსტად, მატერიალური საფუძვლის ის ასპექტი, რომელიც გვევლინება როგორც რეპრეზენტულობის, ისე ასოციაციურობის საერთო ნიშნად. ასეთი ნიშანი – პროცესულობაა.

მხატვრული ტექსტის პროცესულობის კვლევა ორი ზაზით უნდა წარიმართოს: ა) ვერბალური დონის იმ ელემენტების კვლევით, რომლებიც რეპრეზენტულ დინამიკას ქმნიან და, ბ) სუპერვერბალურ დონეზე შესაბამისი ასოციაციური ელემენტების კვლევით, რომელთა თანმიმდევრული მონაცვლეობა ასოციაციურ დინამიკას ქმნის. კვლევა-განზოგადება ცალკეული ელემენტებისა, რომლებიც თხრობით დინამიკას ქმნიან ვერბალურ დონეზე და ასოციაციურს (თემებისა და მიკროთემების სახით) სუპერვერბალურზე, პროცესულობის პრობლემის ლინგვისტურ ასპექტს წარმოადგენს. ზოგადობის ხარისხის მისაღწევად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, ტექსტობრივი დინამიკის დისკრეტული ელემენტების პროეცირება მოვახდინოთ ძირითად ლინგვისტურ აბსტრაქციათა სისტემაში და ამით თხრობითი დინამიზმის კვლევის სფეროს მცირეოდენი რამ შევმატოთ.

ლიტერატურა

1. Аверинцев С. С. Символ. Краткая литературная энциклопедия. М., 1975.
2. Аверинцев С. С. Символ. Философский энциклопедич. словарь. М., 1983.
3. Барт Р. Текстовый анализ. В: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 9. 1980.
4. Виноградов В. В. Стилистика, Теория поэтической речи, поэтика. М., 1963.

5. Золотова Г. А. Роль ремы в организации и типологии текста. В: Синтаксис текста. М., 1979.
6. Лосев А. Ф. Символ. Философская энциклопедия. Т. 5. М., 1970.
7. Лотман Ю. Структура художественного текста. М., 1970.
8. Москальская О. И. Грамматика текста. М., 1981.
9. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8. М., 1978.
10. Пробст М. А. Текст в системах коммуникации. В: Проблемы структурной лингвистики. М., 1981.
11. Роднянская И. Б. Художественный образ. Философский энциклопедический словарь. М., 1983.
12. Синтаксис текста. М., 1979.
13. Сусов И. П. Языковое общение и лингвистика. В: Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. Калинин, 1985.
14. Тураева З. Я. Лингвистика текста. М., 1986.
15. Чаковская М. С. Текст как сообщение и воздействие. М., 1986.
16. Шендельс Е. И. Роль когерентности в грамматике текста. В: Язык как коммуникативная деятельность человека. Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореца. Вып. 284. М., 1987.

Р. И. ЕНУКИДZE

ПРОЦЕССУАЛЬНОСТЬ КАК ТЕКСТОВАЯ КАТЕГОРИЯ И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ

Резюме

В лингвистической литературе процессуальность трактуется как реализация речевой способности человека и как свойство языка функционирования в речи. В предлагаемой работе процессуальность рассматривается как средство существования текста и поэтому является тем наиболее общим аспектом, который представляет собой сумму (немеханическую, разумеется) динамической актуализации отдельных категорий и взаимодействия адресанта и реципиента в коммуникативной ситуации.

Установление различий между художественным и нехудожественным текстами (т. е. речевыми стилями) возможно и по своеобразному характеру процессуальности. Предполагается, что в художественном тексте релевантным является ассоциативная процессуальность, в нехудожественном – репрезентативная процессуальность, учитывая тот факт, что репрезентативный отбор является предшествующим прагматическим условием любого текста.

В нехудожественном тексте информация, реализованная на репрезентативном уровне, не требует дальнейших интерпретаций и исключает множество ассоциаций за пределами вербального уровня; поэтому, сущностной категорией нехудожественного текста является когерентность. Художественная информация допускает (точнее, требует) разнообразие ассоциаций, многозначность интерпретаций. Художественный образ формируется посредством ассоциативной процессуальности. Конструирование художественного образа происходит таким синтезом репрезентативного и ассоциативного уровней, в пределах которого ведущую роль играет ассоциативный уровень. Исследование художественного образа как процесса должно проводиться раскрытием процессуальности, анализом дискретных элементов разных сегментов текста.

R. I. ENUKIDZE

PROCESSUALITY AS TEXTUAL CATEGORY AND FICTION

Summary

In linguistic literature processuality is being treated as realization of speech ability of man and as a feature of language functioning in speech. In the presented work processuality is considered as a means of text-existence and therefore, a most general aspect that actualizes dynamic realization of textual categories and interrelation of speaker and hearer in communicative situation.

The differences between non-fictional and fictional texts can be stated according to the distinctive character of processuality too. It is supposed that in fiction associative processuality is relevant, in non-fiction – representative processuality, taking into consideration the fact that representative selection is a pragmatic foregoing condition of every text.

In non-fictional texts information realized on the representative (verbal) level does not need further interpretations and excludes number of associations; therefore, a most essential category of non-fictional text is coherence. Fictional information allows variety of associations and interpretations. Image in fiction is formed by means of associative processuality, synthesis of representative and associative levels, the latter being leading. Investigation of fictional image as process should be carried out by disclosing of processuality, by means of analysis of discrete elements of different textual segments.

თამარ ჯავარიძე

ტიმსტის პრაგმატულ-კომუნიკაციური ასპექტის მოძველების ზოგიერთი ნიშანი კიკლინგის საყმაწვილო ზღაპრებში

XX საუკუნე ინფორმაციის უდიდესი ნაკადის საუკუნეა. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ინფორმაციის თეორიამ ფართო განვითარება სწორედ ჩვენს საუკუნეში პოვა. მრავალ სხვა პრობლემასთან ერთად, ზემოხსენებული თეორია შეისწავლის ინფორმაციის გაცემა-მიღების მექანიზმსა და საშუალებებს (მათ შორის ენობრივსაც) და კომუნიკაციის მიზნით მათი გამოყენების ხერხებს.

ცხადია, ყოველგვარი ინფორმაცია გარკვეული კოდების საშუალებით გადაიცემა, ხოლო ამ კოდების მართებული დეკოდირებით კი – ფორმდება შეტყობინება. ენათმეცნიერებას, ამ თვალსაზრისით, ენობრივ კოდებთან და ამ კოდების შემადგენელ ერთეულებთან აქვს საქმე. ამდენად, იგი უკავშირდება ინფორმაციის იმ მოცულობას, რომელსაც შეიცავს თითოეული ენობრივი ერთეული. [1] [2].

როგორც ცნობილია, ე. წ. „ნეიტრალური გამონათქვამი“ ფუნქციონალურად განსხვავდება „მზატურული გამონათქვამისაგან“. პირველის მიზანი მხოლოდ აზრობრივი, ანუ, როგორც იტყვიან, იდეურ-შინაარსობრივი ინფორმაციის გადაცემაა, მეორისა კი – ორმაგი ინფორმაციის, იდეურ-შინაარსობრივისა და ესთეტიკურის. ამიტომ, მიუხედავად იმისა, რომ „მზატურულ“ და „ნეიტრალურ“ გამონათქვამებში ერთი და იგივე სასიგნალო ერ-

თულები და კოდები მანიპულირებს (მაგალითად, ენაში არსებული ბგერები და სიტყვები), მათ შორის მაინც არსებითი სხვაობაა. ეს სხვაობა ენობრივი კოდების შერჩევაში, ანუ აზრის ლინგვისტურ ორგანიზებაში მდგომარეობს. ჩვენი ინტერესი, ამ თვალსაზრისით, „მხატვრულ გამონათქვამზე“ ვრცელდება.

თანამედროვე ლინგვისტიკის შედარებით ახალი ტენდენცია ისაა, რომ ბევრი ენობრივი ფაქტი ახლებურ გაშუქებას პოვებს ინფორმაციის ზოგადი თეორიის ფონზე და მასთან მიმართებაში. ინფორმაციის თეორიის დებულებათა ტრანსპონირება ლინგვისტურ კატეგორიათა სფეროში განსაკუთრებით ხელსაყრელი აღმოჩნდა ე. წ. „მხატვრული ტექსტის დეკოდირების სტილისტიკაში“, რომლის მიზანია მკითხველზე ზემოქმედების ლინგვისტურ საშუალებათა კვლევა მხატვრული ტექსტის ჩაკეტილ სისტემაში და ამ საშუალებათა ექსპრესიული პოტენციის კონკრეტული რეალიზაციის გამოვლენა. ყოველივე ეს იმითაა განპირობებული, რომ მხატვრულ ნაწარმოებში მოქმედებს პრავმატულ-კომუნიკაციური ასპექტი, მკითხველზე ზემოქმედების ნიშნით აღბეჭდილი ერთეულების სისტემა, რომელიც იდეურ-შინაარსობრივი ინფორმაციის პარალელურად შეიცავს ესთეტიკურ ინფორმაციასაც.

ყოველი შეტყობინება, მეტ-ნაკლები ოდენობით, ინფორმატულია. ინფორმაცია, ამ სიტყვის ფართო გაგებით, არის ის სიახლე, რომელიც უკვე დაგროვილ ცოდნას კიდევ უფრო ამდიდრებს. რაც უფრო ორიგინალურია შეტყობინება, მით მეტი ინფორმაციის შემცველია იგი. ცნობილი მეცნიერი აბრაამ მოლი თავის ნაშრომში „Теория информации и эстетическое восприятие“ ასე განსაზღვრავს ვერბალური შეტყობინების (კერძოდ – ტექსტის) ინფორმატულობას: „... всякий раз, когда мы говорим об информации, содержащейся в рукописном или печатном тексте, мы подразумеваем информацию, которую извлекает средний „читатель“, читающий слова и связывающий их друг с другом в зависимости от общего запаса знаний, который мы предполагаем у людей, принадлежащих к определенной социальной группе со статистически примерно одинаковым культурным уровнем“ [3]

აქედან გამომდინარე, ვერბალური ინფორმაციის სწორი კოდირება-დეკოდირებისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება კომუნიკანტების (მხატვრული ლიტერატურის შემთხვევაში — ავტორისა და მკითხველის) ენობრივ თეზაურუსს, მათ ენობრივ მარაგს, გამოცდილებასა და ალლოს. ინფორმაციის გამცემმა (ავტორმა), საკუთარი თეზაურუსის საფუძველზე, უნდა მოახერხოს კონკრეტული ინფორმაციის სწორად კოდირება; ინფორმაციის რეციპიენტმა (მკითხველმა) კი, საკუთარი თეზაურუსის საფუძველზე, — მისი სწორად დეკოდირება. თუ ინფორმაცია თავისი მოცულობით მკითხველის თეზაურუსის საზღვრებს გადადის, ანდა თუ ავტორის თეზაურუსი საკმარისი არ აღმოჩნდა კონკრეტული ინფორმაციის სწორად კოდირებისათვის, კომუნიკაცია ან საერთოდ არ შედგება, ან — სრულყოფილი არ იქნება. მაშასადამე, თეზაურუსის უკმარისობა, კომუნიკანტების მხრივ, სერიოზულ შეფერხებას იწვევს ინფორმაციის გაცემა-მიღებისას.

კომუნიკაციის წარმატებლობა, ზემოაღნიშნულ შემთხვევაში, სუბიექტური მიზეზებით იქნებოდა გამოწვეული (მკითხველი ან ავტორის არასრულყოფილი თეზაურუსის გამო), მაგრამ წარმატებულ კომუნიკაციას ობიექტური მიზეზებიც შეიძლება დაედოს საფუძვლად. ეს გახლავთ ე. წ. „დაბრკოლებანი“ თვით საკომუნიკაციო არხში. მხატვრული ლიტერატურის შემთხვევაში ინფორმაციის გადამცემი საკომუნიკაციო არხი ვერბალურია (ტექსტია). თუკი არხში რომელიმე კოდი (სიტყვა) შეცდომით იქნა დაბეჭდილი (ასოცელილი, ასოგადანაცვლებული, მარცვალ-ნაკლული და სხვ.), იგივე ენობრივი თეზაურუსიდან გამომდინარე, მკითხველს გაუჭირდება მისი აღქმა, რაც გარკვეულ დაბრკოლებას შექმნის მთელი კონტექსტის სწორი და სრულყოფილი დეკოდირებისათვის.

ამდენად, „მხატვრული გამონათქვამის“ (ისევე, როგორც ნებისმიერი სხვა შეტყობინების) სწორ დეკოდირებას შესაძლოა ხელი შეუშალოს გარკვეულმა სუბიექტურმა და ობიექტურმა მიზეზებმა, რომლებიც მჭიდრო კავშირშია კომუნიკანტების თეზაურუსთან.

ამ მხრივ განსაკუთრებული სიფრთხილე მართებთ საყმაწვილო ლიტერატურის ავტორებს.

ცნობილი დებულებაა, რომ მხატვრულ ლიტერატურას არ ახასიათებს ადრესატის კონკრეტულობა ამ სიტყვის მკაცრი გაგებით. მას მხოლოდ პოტენციურ, აბსტრაქტულ მკითხველზე აქვს ორიენტაცია, მაგრამ პრაგმატული ორიენტაცია მკითხველზე აუცილებელი წინაპირობაა საკუთრივ საყმაწვილო ლიტერატურისათვის. მკითხველის ექსპლიკაცია, ანუ მისი ასაკობრივი ფაქტორისა და თეზაურუსის წარმოჩენა, კარნახობს მწერალს, მხატვრული თხრობის ლინგვისტური ორგანიზაციის ბევრ სპეციფიკურ ხერხს.

ჩვენ მიერ საანალიზოდ შერჩეული მასალა, რადიარდ კიპლინგის ზღაპართა კრებული „Just So Stories“, კიდევ იმ ნიშნითაცაა საინტერესო, რომ იგი, თუმცა საყმაწვილო ასაკის მკითხველისთვისაა ძირითადად მოდელირებული, ერთდროულად შეიცავს პრაგმატულ ორიენტაციას მოზრდილ მკითხველზეც. მოზრდილი მკითხველი ტექსტის დეკოდირებისას განსხვავებულ ლოგიკას ეყრდნობა და იქ, სადაც ტექსტი ყმაწვილთათვის ძირითადად იდეურ-შინაარსობრივ ინფორმაციას შეიცავს, მოზრდილი ახერხებს მისი სიღრმისეული იმპლიკაციის გაშიფვრას, ერთი მხრივ და, მეორე მხრივ, გამონათქვამის ესთეტიკური ინფორმაციის დეკოდირებას (იხეითის, როგორიცაა გამონათქვამის ირონიული შეფერილობა, იუმორი, პაროდირების ეფექტი და სხვ.).

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ტექსტის ლინგვისტურ ორგანიზაციაში განსაკუთრებული ტიპის, კონტრაპუნქტულად განვითარებადი ინფორმაციის დეკოდირება და მისი გადმოცემის ზოგიერთი ხერხის გაანალიზება. ყურადღებას შევაჩერებთ ავტორის მიერ ხელოვნურად შექმნილ დაბრკოლებებზე, რომელთაც ტექსტში მნიშვნელოვანი სტილისტური ფუნქცია აკისრიათ.

* * *

როგორც ითქვა, მხატვრულ ლიტერატურაში, ისევე, როგორც ნებისმიერ სხვა სახის ტექსტში, მუდამ მოქმედებს პრაგმატულ-კომუნიკაციური ასპექტი. საყმაწვილო ლიტერატურაში (განსაკუთრებით კი კიპლინგის ზღაპართა ამ კრებულში, რომელიც

თავდაპირველად შინაურულ ვითარებაში ითხზებოდა მისი მცირეწლოვანი შვილებისათვის) მკითხველზე პრაგმატული ორიენტაცია, პირველ რიგში, „თხრობის ინტიმიზაციის“ მექანიზმში იჩენს თავს.

საანალიზო მასალაში თხრობის ინტიმიზაციის მექანიზმზე დაკვირვებისას ჩავატარეთ მასალის ინვენტარიზაცია სტატისტიკური მეთოდით. ამის შედეგად ტექსტში ჭარბად გამოვლინდა ისეთი ერთეულები, რომლებშიც აშკარად ჩანს პრაგმატული ორიენტაცია საყმაწვილო ასაკის მკითხველის თეზაურუსზე, მის ენობრივ გამოცდილებაზე, ენობრივი კოდების გამიფერის მისეულ უნარზე. ამგვარი ორიენტაცია ძირითადად ლექსიკურ ერთეულებშია რეალიზებული.

სტატისტიკა ცხადყოფს, რომ ტექსტში ძირითადად რეალიზებულია ე. წ. „აექტომატიზირებული“ ლექსიკა, ანუ ნახმარია სიტყვათა სემანტიკური სტრუქტურის ის კონკრეტული მნიშვნელობები, რომლებიც სიტყვის სალექსიკონო სტატიის პირველ პოზიციაშია წარმოდგენილი. ასეთი ერთეულები შეადგენს ჩვენს მიერ საანალიზოდ შერჩეული მასალის 90%-ს.

თხრობის ინტიმიზაციის მექანიზმი თავს იჩენს, აგრეთვე, „საბავშვო“ ლექსიკის იმიტაციის ხერხშიც. ტექსტში წარმოდგენილი „საბავშვო“ ლექსიკა რეალიზებულია: 1. ნორმატული საბავშვო ლექსიკური ერთეულებით და 2. არანორმატული, გამიზნულად კორუფტირებული (ბავშვურად დამახინჯებული) სიტყვაფორმებით.

პირველ გჯგუფში (ნორმატიული საბავშვო ლექსიკური ერთეულები) გამოიყოფა ორი ქვეჯგუფი: ა) ნორმატული საბავშვო ლექსიკა, რომელიც ლექსიკონში წამოდგენილია კვალიფიკაციით „საბავშვო“ და რომელსაც დაეძებნება სინონიმები „მოზრდილთა“ ლექსიკაში: bunny (rabbit), pussy (cat), tummy (stomach) და სხვ. ბ) საბავშვო ლექსიკის ისეთი ერთეულები, რომლებიც ნორმატულ ლექსიკონში არსებული სიტყვების კონტაქტულ (შეკვეცილ) ან კნინობით ვარიანტში არიან რეალიზებულნი: mummy, piggy, nursey და სხვ.

რაც შეეხება მეორე ჯგუფში შემავალ ლექსიკურ ერთეულებს (გამიზნულად კორუფტირებულ სიტყვებს), კიპლინგისეულ ნეოლოგიზმებს, რომლებიც საბავშვო მეტყველების იმიტაციის მიზნითაა შექმნილი. ისინი, ჩვენი წინარე მსჯელობიდან გამომდინარე, შესაძლოა მივამსგავსოთ საკომუნიკაციო არხში (ტექსტში) ასოთამწყობთა უწყურადღებობის მიზეზით საკმაოდ ხშირად არსებული ობიექტური დაბრკოლებების რიგს.

თვით ტერმინი „დაბრკოლება საკომუნიკაციო არხში“ ინფორმაციის ზოგადი თეორიიდანაა ნასესხები. როგორც ითქვა, ობიექტური მიზეზებით პირობადებულ დაბრკოლებად ტექსტში შესაძლოა მივიჩნიოთ ასოცვლილი, მარცვალნაკლული და სხვადასხვა „დამახინჯებული“ სიტყვა-ფორმები. ამგვარი შეცდომები მეტად ტიპურია ბავშვის მეტყველებისათვის და თხრობის პროცესში მათი გამიზნული ხმარება სწორედ საბავშვო მეტყველების იმიტაციის ეფექტს ემსახურება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინდივიდისათვის (კერძოდ – ბავშვისათვის), რომელიც თავად ამგვარად დამახინჯებულ სიტყვაფორმებს ხმარობს ყოველდღიურ მეტყველებაში, ისინი სავსებით ნორმატულია და სრულიადაც არ წარმოადგენს „დაბრკოლებას“ ვერბალური ინფორმაციის აღქმისას: პირიქით, კიდევ უფრო გასაგებსა და ნაცნობს ხდის გამონათქვამს და, ამდენად, მათი ჭარბი გამოყენება თხრობის ინტიმიზაციის ეფექტს ემსახურება.

სამაგიეროდ, მოზრდილთათვის ასეთი დამახინჯებული სიტყვაფორმები ერთგვარ შეფერხებას იწვევენ, ქმნიან დაბრკოლებას ვერბალური ინფორმაციის თავდაპირველი დეკოდირებისას (ამის საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ მაგალითი საკუთარი გამოცდილებიდან, რომელიც კიპლინგის ამ კრებულით თარგმანის დასტაჰებისას მივიღეთ: ყურადღებიან ასოთამწყობს რამდენიმე ბუჯითი მცდელობა ჰქონდა „გაესწორებინა“ ტექსტში არსებული სიტყვა „დაიმასხოვრე“, რომელიც ორიგინალის ანალოგით, გამიზნულად იყო დამახინჯებული).

ინფორმაციის ზოგადი თეორიიდან გამომდინარე ჩვენთვის ცნობილია, რომ დაბრკოლება საკომუნიკაციო არხში შესაძლოა

იყოს ნაწილობრივი ან სრული. ნაწილობრივი დაბრკოლების შემთხვევაში „შეცდომა“ ადვილი აღსაქმელია, მისი „გონების თვალით“ გასწორება შეიძლება; სრული დაბრკოლების შემთხვევაში კი – შეცდომა იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მისი „გონების თვალით“ გასწორება საეხებით შეუძლებელი ხდება [4].

ცდომილების სერიოზულობა და მნიშვნელოვნება დამოკიდებულია შემუშავებულ კოდში შემაჯავლი ნიშნების რაოდენობაზე (კოდის სირთულეზე), მაგალითად, თუ ასო „B“ აღინიშნება ერთნიშნა კოდით, ვთქვათ, ციფრით – „1“, ხოლო ასო „C“ – ციფრით „2“, მაშინ სულ მცირედი შეცდომაც კი (1-ის ნაცვლად 2-ის ხმარება), სერიოზულ ცდომილებას გამოიწვევს; ხოლო თუ კი იგივე ასოებს ხუთნიშნა კოდებით (ვთქვათ, „B“-ს – „1000“-ით და „C“-ს 11111-ით) აღენიშნავენ, მაშინ ცდომილება ერთნიშნაში (მაგალითად, „B“-ს თუ შეცდომით „11000“-ით აღენიშნავენ) მხოლოდ მცირედ დაბრკოლებას შექმნის.

იგივე პრინციპი მოქმედებს ვერბალურ კოდებშიც: თუ სიტყვა მრავალასოიანია, მაშინ ერთი ან ორი ასოს არაზუსტი ხმარება ან გამორჩენა, უმეტეს შემთხვევაში, მხოლოდ მცირეოდენ დაბრკოლებას გამოიწვევს, მაგრამ საეხებით ხელისშემშლელი არ აღმოჩნდება ინფორმაციის სწორი დეკოდირებისათვის. ამგვარი ცდომილების აღქმაში მკითხველს საკუთარი ენობრივი თუზარუსი უწყობს ხელს.

დაუბრუნდეთ კიბლინგს და დავადგინოთ, თუ რა ტიპის გამიზნულ „შეცდომებს“ უშვებს იგი ტექსტში.

კიბლინგის მიერ თხრობის ინტიმიზაციის ეფექტის მისაღწევად დაშვებული „შეცდომები“ ძირითადად შეიძლება დაიყოს: 1) გრამატიკულ და 2) ლექსიკურ „შეცდომებად“, რომლებიც უაღრესად ტიპურია საბავშვო მეტყველებისათვის.

1) გრამატიკული შეცდომების რიგს განეკუთვნება:

ა) გრამატიკული სუფიქსების არანორმატული ხმარება: dinners, teas, breakfasts, fishes, suppers და სხვ.

(მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსების შეცდომითი ხმარება);

ბ) გრამატიკული ტავტოლოგიები:
the most yellowest-brownest, greyest;
the most cleverest და სხვ.

(ზედსართავთა ხარისხების წარმოებისას სინთეზური და ანალიზური ფორმების ერთდროული ხმარება);

2) ლექსიკური შეცდომების რიგს (რომელიც უფრო ვრცელადაა წარმოდგენილი ტექსტში) განეკუთვნება:

ა) სიტყვათა რედუცირებული ფორმები:
'member (=remember), 'sclusively (=exclusively), 'scru-
ciating (=excrusiating) და სხვ.

ბ) სიტყვათწარმოების არანორმატული შემთხვევები (თამამი სიტყვათხზვა ენაში არსებული პროდუქტული სუფიქსებით), ბავშვური ნეოლოგიზმები jompsome, scalesome, failsome, slidy, spottled და სხვ.

გ) ლექსიკური ტავტოლოგიები:
really truly, girl-daughter და სხვ.

დ) სიტყვა-კიბრიდები, რომლებიც ნეოლოგიზმთა კიდევ ერთი სახეობაა — ორი სიტყვის ნაწილთა შეუჯვარება (ორი ერთეულის სიმულტანური რეალიზაცია) ერთ სიტყვაფორმაში:

curtiosity (=courtious + curiosity);
Your Lordliness (=lordship + highness) და სხვ.

ე) დეკომპოზირებული (დახლეჩილი) სიტყვები:
a stute (=astute), ef-fect (=effect) და სხვ.

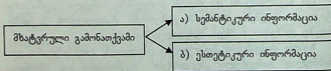
(ამ მაგალითებში და მსგავს სიტყვებში პირველი ბგერა არტიკლად აღიქმება, რომლის გამორჩენა მეტყველების ნაკადში ძალზე ტიპურია ბავშვის მეტყველებისათვის).

ზემოთ მოყვანილი მაგალითები ცხადყოფს, რომ ამგვარი გამიზნულად დაშვებული „შეცდომები“ შეცნობადია და, ამდენად, არ უქმნის საფრთხეს მოზრდილ მკითხველს არასწორად გაშიფროს გამონათქვამი; ყმაწვილ მკითხველს კი — პირიქით, ხელსაც უწყობს ვერბალური ინფორმაციის დეკოდირებაში, რადგან იგი მათ ნორმატულ ერთეულებად აღიქვამს.

რაკი ამგვარი „ცდომილი“ სიტყვაფორმები (კოდები) ბავშვისათვის სრულიად ნორმატულია, ისინი მისთვის არავითარი ესთეტიკური ინფორმაციის მატარებელი არაა და მხოლოდ იდეურ-შინაარსობრივ ინფორმაციას შეიცავს; ხოლო მოზრდილთათვის ისინი ორმაგად ინფორმატულია – იდეურ-შინაარსობრივად და ესთეტიკურად. მხოლოდ მოზრდილ მკითხველს შეუძლია აღიქვას და სათანადოდ შეაფასოს ამ „შეცდომებში“ ჩადებული იუმორი; მიხვდეს, რომ ისინი გამიზნულად, საბავშვო მეტყველების იმიტაციის და, ამდენად, თხრობის ინტიმიზაციის მიზნითაა გამოყენებული.

გამონათქვამის ორმაგი ინფორმატულობა, როგორც უკვე ითქვა, მხატვრული ლიტერატურის იმანენტური თვისებაა. ჩვეულებრივ ეს ორი განსხვავებული ტიპის ინფორმაცია ერთიმეორეს მიყოლებით, ორ პარალელურ შრეზე ძეგს. სემანტიკური (იდეურ-შინაარსობრივი) ინფორმაცია ზედაპირულ შრეზეა; მას განსაზღვრული ფარგლები აქვს და მისი სწორად დეკოდირება აუცილებელ პირველ საფეხურს წარმოადგენს გამონათქვამის სრულყოფილად აღქმაში. რაც შეეხება ესთეტიკურ ინფორმაციას (რომელიც, რა თქმა უნდა, სემანტიკური ინფორმაციიდან გამომდინარეობს), მისი აღქმა მუდამ მეორადია და, თუ შეიძლება ასე ითქვას, „რჩეულთა ხედრია“. ხშირად ესთეტიკურ ინფორმაციას არც კი გააჩნია მკაცრი საზღვრები, მისი აღქმა მკითხველის ესთეტიკურ თეზაურუსზე დამოკიდებული; იგი სიღრმისეულ შრეზეა განლაგებული.

ზემოაღნიშნული სქემატურად ასე შეიძლება გამოისახოს:

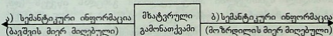
უნიაიდან „მხატვრული გამონათქვამი“ „ნეიტრალური გამონათქვამისაგან“ სწორედ იმით განსხვავდება, რომ მას სემანტიკურთან ერთად ესთეტიკური ღირებულებაც აქვს, მისი სრულყოფილი დეკოდირება ინფორმაციის ორივე შრის წვდომას

გულისხმობს. პირველი შრის (სემანტიკური, ანუ იდეურ-შინაარსობრივი ინფორმაციის) არაზუსტი დეკოდირება მექანიკურად გამოირიცხავს მეორე შრის (ესთეტიკური ინფორმაციის) წვდომას. ასეთ შემთხვევაში კომუნიკაცია სავსებით წარუმატებელი იქნება. მხოლოდ პირველი შრის დაძლევა აძლევს საშუალებას მკითხველს ჩასწვდეს მეორესაც. თუკი მეორე შრის წვდომა არ მოხერხდა (ესთეტიკური თეზაურუსის უკმარისობის გამო), მაშინ გამონათქვამში ჩადებული ინფორმაცია ნაწილობრივ იქნება დეკოდირებული და კომუნიკაცია თუმცა შედგება, სრულყოფილი არ იქნება. ეს დებულება საერთოა ნებისმიერი მხატვრული გამონათქვამის დეკოდირებისათვის.

საქმე ოდნავ სხვაგვარადაა კიპლინგის ზღაპრების შემთხვევაში. აქ ერთი და იგივე მხატვრული გამონათქვამის დეკოდირებისას ბევრი და მოზრდილი ორ, განსხვავებული სახის სემანტიკურ ინფორმაციას გააშიფრავს.

გამონათქვამის პირველ (ზედაპირულ) შრეზე არსებული ორი სემანტიკური ინფორმაცია ერთმანეთის მიმართ კონტრაპუნქტულ დამოკიდებულებაშია და ერთმანეთის საწინააღმდეგო მიმართულებით ვითარდება. ამათგან მხოლოდ მეორე (მოზრდილთა მიერ ამოკითხული სემანტიკური ინფორმაცია) შეიძლება დაედოს საფუძვლად შემდეგ ეტაპზე, ესთეტიკური ინფორმაციის დეკოდირებაზე გადასვლას.

სქემატურად ზემოაღნიშნული ასე შეიძლება გამოისახოს:

ბ) ესთეტიკური ინფორმაცია

ორი, ერთმანეთის საწინააღმდეგო სემანტიკური ინფორმაციის პოტენციური არსებობა ერთსა და იმავე გამონათქვამში პირობადებულია ავტორის პრაგმატული ორიენტაციით ორი განსხვავებული ასაკისა და მსოფლმხედველობის მკითხველზე – მცირეწლოვანსა და მოზრდილზე. ის, რაც მცირეწლოვანისათვის ვერ-

ბალურად ნორმატიულია, მოზრდილი ადრესატისათვის — არანორმატიულია, „შეცდომითია“; სხვაგვარად რომ ითქვას, ის, რაც მცირეწლოვანისათვის სწორია და სიმართლეა, მოზრდილისათვის არასწორია და ტყუილია. მოზრდილი მკითხველის მიერ დაფიქსირებული „შეცდომა“ აპირობებს მისი ესთეტიკური ინფორმატიულობის წვედომას. კიდევ უფრო დავაზუსტოთ, უფროსის მიერ გამონათქვამში აღმოჩენილი „ნორმიდან გადახვევა“ იწვევს მასში კონკრეტულ ესთეტიკურ განცდას (იუმორისტულ განწყობას); ხოლო მცირეწლოვანს ეს განცდა არ ეუფლება, რადგანაც გამონათქვამში ვერანაირ „ნორმიდან გადახვევას“ ვერ ხედავს (მისთვის, უთუოდ, „ნორმიდან გადახვევა“ ის იქნებოდა, რაც უფროსისათვის „ნორმა“). მაგალითად, წინადადებაში „იცოდე, ჩემო საყვარელო, ეს კარგად უნდა დაიმასხოვრო“, მოზრდილი სიტყვაში „დაიმასხოვრო“ ბავშვურ შეცდომას შეიცნობს, რაც ღიმილს მოკვირის მას, ხოლო მცირეწლოვანისათვის იგივე სიტყვაფორმა „სწორია“ და სრულიადაც არ აღუძრავს იუმორისტულ განწყობას.

ავტორის მიერ საგანგებოდ დაშვებული შეცდომები არა მართლ ლექსიკური ერთეულების დამახინჯებასა და საბავშვო მეტყველების იმიტაციის მიზნით შექმნილ ბავშვურ ნეოლოგიზმებში იჩენს თავს, არამედ უფრო ღიად ერთეულებში — გამონათქვამებში.

გამონათქვამებში დაშვებული „შეცდომები“ აზრობრივი ხასიათისაა, კერძოდ, მათში ხდება ფაქტების დამახინჯება, რაც მოზრდილ მკითხველში აბსურდულობის განცდას იწვევს (და, აქედან გამომდინარე, იუმორისტულ განწყობას უქმნის მას), ხოლო მცირეწლოვანი მკითხველისათვის (მისი ბავშვური თეზაურუსიდან გამომდინარე), ეს აზრობრივი „შეცდომებიც“ ნორმატიულია და მხოლოდ იდეურ-შინაარსობრივად ინფორმატიული. ამ ტიპის გამიზნულად დაშვებული „შეცდომები“ თავიანთი არსით საკომუნიკაციო არხში სუბიექტური მიზეზებით გამოწვეულ დაბრკოლებებს ქვავს. კრიტიკა და იუმორის გრძობას მოკლებულმა მოზრდილმა მკითხველმა ასეთი აზრობრივი „შეცდომები“ შესაძლოა სუბიექტური შეცდომების რიგს მია-

კუთნოს (ავტორის გაუთვითცნობიერებლობას მიაწეროს და ჩათვალოს, რომ მან არასწორად შეარჩია სიტყვაკოდები კონკრეტული ინფორმაციის კოდირებისას), მაშინ, როდესაც სინამდვილეში ასეთ გამონათქვამებში შესაძლოა დავინახოთ „ნონსენსის“ ხასიათის ლიტერატურის გავლენა კიპლინგის სამწერლო სტილზე.

ზემოაღნიშნული ტიპის „შეცდომების“ საილუსტრაციოდ ყურადღება შევაჩეროთ კიპლინგის „სახუმარო გეოგრაფიაზე“. ზღაპარში „How the Whale Got His Throat“ („რატომ აქვს ვეშაპს ასე ვიწრო ხახა“) ერთ სამარშრუტო ხაზზე „ურცხვადაა“ განლაგებული სხვადასხვა კონტინენტზე მდებარე გეოგრაფიული პუნქტები. ასე მაგალითად: ვეშაპი, რომელსაც მეზღვაური მიჰყავს დიდი ბრიტანეთის კუნძულებთან, გამოაცხადებს გადაჯდომას ისეთი სადგურებისაკენ მიმავალ მატარებლებზე, რომლებიც ოკეანის გადაღმა, ნიუ-იორკიდან გაჭიმულ სარკინიგზო ხაზზეა განლაგებული. ეს ის მარშრუტია, რომლითაც კიპლინგების ოჯახი ხშირად მოგზაურობდა ნიუ-იორკიდან შინ დაბრუნებისას. საქმე ისაა, რომ აბდაუბდა გეოგრაფია არც პატარა მკითხველს ეხამუშება და არც მთხრობელს, ვისთვისაც მთავარი ისაა, რომ ბავშვმა (მისმა შვილმა) ნაცნობი სადგურების სახელთა გაგონებისას დაასკვნას, რომ ვეშაპის წამოძახილი მოგზაურობის დასასრულის მომასწავებელია. ამ ფანტასტიური გეოგრაფიის სახუმარო ეფექტსაც მხოლოდ მოზრდილი მკითხველი აღიქვამს და, ამდენად, მისი ესთეტიკური მხარეც (ნონსენსის ეფექტი, იუმორი) სავსებით დაკარგულია მცირე ასაკის მკითხველისათვის.

ამავე ტიპის „ცდომილებებს“ შეიძლება მივაკუთვნოთ ისეთი გეოგრაფიული დასახელებანი, როგორცაა „Promontories of the Larger Equinox“, რომელიც ზღაპარ „How the Rhinoceros Got Hit Skin“-ში გვხვდება. პირველ დასახელებაში „Promontories of the Larger Equinox“ („დიდი ბუნიობის კონცხები“) გეოგრაფიულ სახელწოდებად ასტრონომიული ტერმინია ნახმარი; მეორეში კი – სამედიცინო ტერმინი „Amygdala“ („ნუშისებრი ჯირკვალი“). ტერმინოლოგიის ასეთი „აღრევა“ ავტორს უთუოდ იმისათვის

დასჭირდა, რომ ზღაპრული და იდეალური ულერადობა მიეცა გამონათქვამისათვის.

ამდენად, რადიარდ კიპლინგის ზღაპართა კრებულში „Just so Stories“ უხვადაა მკითხველზე პრაგმატული ორიენტაციით ნაკარნახევი სტილისტური სულები, რომლებიც, პირველ რიგში, თხრობის ინტიმიზაციის მიზანს ემსახურება.

ლიტერატურა

1. Яглом И. М., Добродушин Р. Я., Яглом А. М., Теория информации и лингвистика, ВЯ, 1960, №1.
2. Гальперин И. Р., Информативность единиц языка, изд-во «Высшая школа», М., 1974.
3. Моль А., Теория информации и эстетическое восприятие, изд-во «Мир», М., стр. 196.
4. Лившиц А. Р., Основные сведения из теории информации, Л., 1959.

ДЖАПАРИДZE Т. К.

ОСОБЕННОСТИ ПРАГМАТИКО-КОММУНИКАТИВНОГО АСПЕКТА ТЕКСТА В ДЕТСКИХ СКАЗКАХ КИПЛИНГА

Резюме

Современная лингвистика текста выявляет тенденцию связывать принцип конструирования текста с фактором потенциального адресата. Эта тенденция является главным ориентиром в прагматизированных текстах с установкой на читателя детского возраста.

Статья посвящена исследованию прагматико-коммуникативного аспекта языка в сказках Радьярда Киплинга, которые отличаются от других произведений того же жанра своим генезисом (поскольку создавались в виде устных рассказов для близких автору детей) и в начальном варианте содержали элементы речи конкретных адресатов. Эти особенности сохранились и в печатном варианте, когда

адресатом сказок стали уже не конкретные дети, а «коллективная модель» читателя определенной возрастной группы (с речевыми, психологическими и перцептивными возможностями, аналогичными особенностям изначальных адресатов).

Эффект интимизации повествования (т. е. максимального приближения к потенциальному читателю) в анализируемых сказках в основном достигнут путем имитации и экспликации в художественном тексте речевых особенностей потенциального читателя, с целью сделать тексты приемлемыми для любого представителя коллективной модели.

Статистическая инвентаризация анализируемых текстов подтверждает, что в сказках в основном активизированы первичные значения семантических структур слов, в текстах преобладают конкретные имена существительные, качественные прилагательные и глаголы-перформативы. Кроме этого, в сказках обильно реализованы «единицы детской лексики», детские неологизмы и, самое главное, грамматически и лексически ненормативные формы.

Причиной возникновения вышеупомянутых ошибочных форм является ставка автора на ограниченный вербальный тезаурус детей.

Наряду с ориентацией на читателя детского возраста, исследуемый материал также содержит элементы прагматической ориентации на взрослого читателя, который (в отличие от детей) может извлечь из текста не только идейно-содержательную, но и эстетическую информацию (юмор, иронию, эффект пародирования и т. п.). Такая двойная ориентация на читателей с разными перцептивными возможностями предполагает особую схему декодирования информации, которая развивается по принципу контрапункта.

Декодирование художественной информации, заложенной в любом художественном высказывании, состоит из двух этапов: 1) декодирование семантической информации, заложенной на поверхностном уровне высказывания, и 2) декодирование эстетической информации, заложенной на глубинном уровне высказывания. Особенностью сказок Кипплинга является то, что семантическая информация поверхностного уровня декодируется двумя возрастными группами читателя совершенно по-разному; более того – в совершенно противоположных направлениях. Дело в том, что ненормативные формы детской речи, активизированные в текстах с целью интимизации повествования, являются «нормативными» и, соответственно, «правильными» для читателя детского возраста и они не могут служить для него источником эстетической информации. Эти

«ненормативные» формы воспринимаются таковыми только взрослым читателем. Следовательно, то, что является «правильной информацией» для детей, является «неправильной» для взрослых. Исходя из этого, только взрослый читатель может извлечь из текстов юмор, иронию, пародирование и т. п. и оценить те языковые способы, с помощью которых достигается эффект интимизации повествования.

Вышеупомянутая особенность является основой того, что сказки Киплинга для детей «просто сказки», а для взрослых – «юмористические», порой даже «абсурдные» истории.

T. JAPARIDZE

SOME PECULIARITIES OF THE PRAGMATIC-COMMUNICATIVE ASPECT OF A TEXT IN RUDYARD KIPLING'S "JUST SO STORIES"

Summary

The modern linguistics develops the tendency of linking the principle of constructing a text with the factor of the potential addressee. This tendency is the focal reference point in the texts oriented on the children-readers.

The article deals with analysis of the pragmatic-communicative aspect of language in R. Kipling's "Just So Stories". These tales differ from the other specimens of the same genre in their genesis (they were created as oral tales for the children kin to the author) and in the initial variant had the elements peculiar to the speech of the certain children. These peculiarities were preserved in the printed variant of the stories as well, when their addressee became the "collective model" of the reader of the particular age group (with the specific speech, psychological and perceptive abilities similar to those of the initial addressees).

The effect of the intimate manner of narration (which enables the author to come close to the potential reader) in the "Just So Stories" is achieved through imitating and making explicit these verbal peculiarities in the literary text. This method serves the idea of adapting the manner of narration to the imaginative abilities of the potential reader.

The statistic analysis of the text proves that the author mostly activates the primary meanings of the semantic structure of the words through giving preference to the concrete nouns, qualitative adjectives and the performative verbs. Besides, the author exploits a lot of "children words" and neologisms, not to speak about the erroneous grammatical and lexical units.

The main reason of emergence of the erroneous forms in Kipling's narrative is the author's orientation on the limited verbal thesaurus of children.

In the analyzed material there can also be traced the elements of the pragmatic orientation on the "grown-up" readers as well, who, unlike children, are able to decipher the aesthetic information encoded in the text (such as humor, irony, effect of imitation, etc.). Such double pragmatic orientation on two types of readers with different perceptive abilities suggests the specific scheme of deciphering the information which develops in the counterpoint manner.

When a reader deciphers the information of an utterance, he first deciphers the semantic information realized on the surface layer of the text and then the aesthetic one that can be traced on the undercurrent layer. One of the peculiarities of Kipling's "Just So Stories" is the fact that the semantic information realised on the surface layer is deciphered by the two different types of readers in totally different directions. This is due to the erroneous forms that sound erroneous for the grown-ups only, but seem quite normal to the children. Thus, children as the facts of reality perceive some statements in the text, whereas they are wrong for the grown-ups. Consequently, children cannot feel the humorous effect installed in them.

In the end, it should be said that "Just So Stories" are "just stories" for children; as regards grownups, they enjoy them as "humorous" stories with the tint of absurdity.

Э. Н. ЧХОТУА

О ЯВЛЕНИИ ИНТРАНЗИТИВАЦИИ В АНГЛИЙСКОМ ГЛАГОЛЕ (Материалы и наблюдения)

В английском языке сохраняется оппозиция переходных и непереходных глаголов. В то же время на этой основе многие непереходные глаголы употребляются как переходные (не утрачивая при этом своего статуса непереходности), и, наоборот, многие переходные глаголы употребляются как непереходные, создавая свою особую синтаксическую (залоговую) конструкцию.

Что это за конструкция? Что происходит со статусом переходных глаголов, систематически выступающих в этой конструкции? Как предстает все это в речевой стихии? Прежде чем сделать выводы и учесть мнения, обратимся к материалу, сопровождая примеры комментариями (примеры взяты в основном из периодической печати, а также из специальных технических и медицинских текстов):

1. The word **meets** often «слово встречается часто»; как известно, to meet является вообще переходным глаголом и его форма **meets** обычно означает «встречает».

2. Vibration 20 **lists** in the group of the C–H stretching vibrations «вибрация двадцать входит (букв. «вписывается») в группу напрягающих вибраций C–H» (**lists** обычно означает «вписывает»).

3. Accordings to this opinion vibration 7 combines with vibration 17 «по этому мнению вибрация 7 соединяется с вибрацией 17» (**combines** вообще означает «соединяет»). Ср. также: In short, the native monopolists and feudalists and imperialists **had combined** against the peoples of Bangla desh and West Pakistan. «местные мо-

нополисты, землевладельцы и империалисты **объединились** в борьбе против народа Бангладеш и западного Пакистана).

4. The suit-case **did not lock** «чемодан не закрылся» (букв. «не закрыл»).

5. I tried to unlock the door, but it **did not give** «я попытался открыть дверь, но она не поддалась» (букв. «не отдала»).

6. These figures would not add «эти цифры не должны добавляться» (букв. «не должны добавлять»).

7. During diastole the capillary **fills** and elongates the attached muscle fiber «в диастоле сосудистая система наполняется и расширяет сердечную мышцу» (обычно **fills** означает «наполняет»), ср. также: Under these conditions the ventricle **filled** and ejected fluid «в этих условиях желудочек наполнился и изгнал жидкость».

8. The fluoro-carbons build up and rise gradially to higher altitudes «молекулы флуоро-карбон^{ов} **строятся** и постепенно достигают больших частот» (to build означает «строить»).

9. I suppose it **opens up** all right «я думаю, она открывается беспрепятственно» (количество примеров на такое употребление глагола **open** можно было бы расширить до бесконечности, включая, в частности, такие примеры, как the shop **opens** at 7 o'clock).

10. Language is a social product, arising from the need of human groups to **communicate** while engaged in their daily work «язык является продуктом общества, возникающим из необходимости человеческих групп в том, чтобы **общаться** в процессе их каждодневного труда».

11. Before us spread the panorama of a peaceful and prospering community «перед нами развевывался вид мирного и преуспевающего поселения» (ср. a machine spreading the concrete «машина, раздающая бетон — бетонораздатчик»).

12. You see a group of people trotting around one of the training grounds of the Lenin Stadium, **switching** to a walk on command. «Вы видите группу людей, бегающих вокруг одной из спортплощадок стадиона им. Ленина и по команде переключающихся на ходьбу». (to switch to вообще означает «переключать что-либо», в данном же случае «переключается»; такое непереходное употребление этого глагола сейчас очень распространено).

13. The system feeds from a special supply «Система питается от специального привода» (глагол to feed известен как «питать», а не «питаться»).

Как нам кажется, общей особенностью всех приведенных выше примеров является то, что они иллюстрируют сравнительно «свежее», недавнее непереходное употребление соответствующих глаголов. Поэтому данные примеры, во-первых, говорят об актуальности, о продолжающемся развитии соответствующего процесса (процесса интранзитивации или точнее автотивизации английского глагола, о распространении автотивного залога), а, во-вторых, – о возможном наличии таких грамматических (залоговых) значений, которые живо ощущаются носителями английского языка как вторичные, новые, производные: поскольку глагол feed сохраняется в наше время как обычно переходный, то в сочетании the system feeds from он должен живо ощущаться как вторично-непереходный; также ощущаются глагольные формы в сочетаниях the fluoro-carbons build up; the ventricle filled и т. д., хотя распространение to switch to или to open (а еще раньше, возможно, to spread) в непереходном значении, уже приводит к утрате ощущения вторичности этого употребления.

Глагол to prove «доказывать» также все шире употребляется как непереходный в значении, переводимом через русск. «оказаться», что особенно известно техническим подъязыкам:

14. The assignments have proved to be correct «назначения оказались правильными». It proved difficult to measure the pressure «оказалось трудно измерить давление». No one can deny that it has proved a most effective method of raising blood pressure «Нельзя отрицать, что это оказался наиболее эффективный метод поднятия кровяного давления».

С аналогичными замечаниями можно было бы привести множество примеров с глаголом to apply «применять, прилагать», в широких пределах утверждающий и уже утвердивший себя в непереходном употреблении:

15. The same remark applies as in the former cases «Здесь подходит («применительно»), как и в предыдущих случаях, то же самое замечание».

Language as a means of class identification, as a kind of class barrier, **applies** to the language of the masses as well as to that of the ruling class.

«Положение о языке, как классовом идентификаторе и средстве социального отгораживания, применимо как к диалекту народа, так и к речи правящего класса».

16. In a later article the expands on the subject. «В более поздней статье он говорит более подробно (букв. «**распространяется**») по этому предмету; здесь непереходно употребляется глагол to expand, который часто имеет переходное употребление.»

17. The hill of garbage that **had accumulated** there «Гора мусора, которая там скопилась»;

18. The strength in his arms **drained away**. «Сила в его руках **испарилась**» (букв. «отсосалась»).

19. The cord **cut** into the flesh. «Веревка **врезалась** в тело».

20. The eyes **opened**, his legs **folded**, his body sagged. «Его глаза **открылись**, ноги **подогнулись**, тело осело».

21. Unlike petroleum, which collects in pools underground, oil is embedded in rock «В отличие от нефти, которая **сливается** (букв. «собирается») в хранилище под землей, масло направляется на хранение в скальные грунты».

22. The session of the USSR Supreme Soviet **has closed** «Сессия Верховного Совета **закрылась**». (Особенно широко известно непереходное употребление to close «закрывать» в таких сочетаниях как the door, the shop closed, ср. the door, the shop opened).

23. The agricultural facilities **are improving** every year. «Сельскохозяйственное оборудование **совершенствуется** с каждым годом».

24. Within the latter languages a certain tendency **obtains** to stress the penultimate «Среди этих последних языков **обнаруживается**, **выявляется** (букв. «**достигается**») тенденция к ударению на предпоследнем слого».

25. Сохраняя свой статус переходного глагола, to fill не менее широко употребляется как непереходный, и, хотя начало такого употребления вряд ли давнее, возникает вопрос, почему широта непереходного употребления этого глагола еще не сделала его полностью смешанным по его статусу? Ср. The trousers felt very

floppy; Isn't it a grand country? I love the way it feels under my shoes.

26. Глагол to read «читать» в технических подъязыках все чаще употребляется как непереходный в значении «читаться, значить». The equation reads as follows («Уравнение читается так») (или «означает следующее»).

Ср. также The same word in the feminine reads... «То же слово в женском роде значит»... независимо от этого имеем примеры типа The letter read as follows «письмо гласило следующее». От to read «считывать» (показания прибора) и последующего «считываться (о показаниях прибора)» образовано reader «счетчик, показатель (прибора)».

27. Аналогично: The boat measured 15 metres в лодке насчитывалось в длину (букв. «лодка намеривала») 15 метров.

28. Интранзитивация того же глагола to read «читать» (но уже с добавлением наречия) может, однако, иметь совершенно иную причину или цель, именно: дать качественную характеристику того, как что-то читается, или каков предмет в чтении: the play acts better than it reads «пьеса лучше играется (исполняется на сцене), чем читается».

Такую же характеристику получает глагол to open или его субъект в предложении the door opens easily «дверь открывается легко». В отличие от to read и to open (в этих случаях) некоторые глаголы, особенно to wash «мыть, стирать» и to sell «продавать», только для того и интранзитивируются, чтобы дать соответствующую качественную характеристику: the linen wash and dry beautifully «это белье отлично стирается и сохнет», the book sells well «эта книга быстро расходуется» (букв. «продается хорошо»).

Примеры на wash в таком употреблении в специальной литературе широко известны, тот факт, что здесь содержится именно качественная характеристика, тоже отмечен и обстоятельно прокомментирован*, причем сама интранзитивация (to wash и др.), дающая такую характеристику, не вызывает ни у кого сомнения, нет сомнений (см. Лайонз, там же) и в интранзитивации to

* Дж. Лайонз. Введение в теоретическую лингвистику, стр. 388-390. Halliday M. A. K. Notes on transitivity and theme in English. JL, 3, 1967, and 4, 1968.

sell, что, как отмечают, особенно заметно, т. к. данный глагол, будучи переходным, всегда имеет при себе в роли субъекта имя, обозначающее лицо, а, становясь непереходным, меняет этот актант на имя не – лица: из I sell the book «я продаю книгу» получается the book sells «книга продается», букв. «книга продает», чего казалось бы, никак не должно быть. Не должно, но (добавим) оказывается и возможным, и широко практикуемым, а это говорит уже о силе данного явления (интранзитивации) (очевидно залогового). Так как в непереходном употреблении to was и to sell тех же примеров говорят, собственно, о способности (плохо или хорошо) стираться и продаваться, то в качестве синонимов здесь возможны потенциальные варианты: the linen can be washed, the book can be sold well и т. п. Глагол to apply в приведенных выше примерах тоже относится, конечно, сюда, если говорить о стабильности применения, и поэтому тоже допускает такие синонимы: the theory here doesn't apply «Эта теория здесь не применима» и the theory can't be applied here «эта теория здесь не может быть применима».

В силу особенности собственной семантики глагол to apply в то же время обычно не нуждается в наречии и может быть переведен на русский не через глагол, а через прилагательное возможности или способности «применимо» (такие варианты, как «это белье стираемо», и «эта книга раскупаема», мыслимы, но не существуют); (the theory) applies стало обычным в подязыках техники, вытеснив can be applied. При to sell, как и при to apply возможны, конечно, самые разные имена в роли субъекта: the record would sell in the high numbers «пластинка разошлась бы в большом «числе», но best-seller букв. «лучший расходитель» от интранзитивного to sell «расходиться» обозначает как будто только книгу.

1. ჩიკობავა არნ. ს. – К историческому взаимоотношению статичности залога и переходности. III научн. сессия ин-та языкознания АН ГССР, 1946, Тезисы. 9.
2. ჩიკობავა არნ. ს. – Об историческом взаимоотношении переходности глагола и категории залога в картвельских языках. Ежегодник ИКЯ. 1981, 9-15. т. VII.
3. Шанидзе А. Г. – К вопросу о переходности глаголов в картвельских языках. Вест. АН ГССР. 1942, № 2.
4. Перельмутер И. А. – Об оппозиции «переходности-непереходности» в системе индоевропейского глагола. ВЯ, 1974, № 3.
5. Сахокия М. М. – К проблеме переходности в общем языкознании. Некоторые актуальные вопросы современного языкознания. Тбилиси, 1978.
6. Лайонз Джон – Введение в теоретическую лингвистику. Москва, 1978.
7. Halliday, M. A. K. – Notes on transitivity and theme in English. JL, 3, 1967, and 4, 1968.
8. Allen W. S. – Transitivity and possession. Language, V. 40, n 3, pl. 1964.

მ. ჩხ(ა)ტუა

ინგლისური ზმნის ინტრანზიტუივაციის შესახებ
რეზიუმე

სტატიაში განხილულია ზოგიერთი ინგლისური ზმნის გარდამავლობა-გარდაუვალობის საკითხები, შრომაში მოყვანილი მაგალითები მართლაც ინტრანზიტუივაციის პროცესზე, უფრო სწორად, ინგლისური ზმნის ავტოტივიზაციაზე.

E. CHKHOTUA

ON THE INTRANSITIVITY PROBLEM OF THE ENGLISH VERB

Summary

The article deals with the transitivity-intransitivity problem of some English verbs. The examples given in this paper reveal the process of intransitivity, namely of the "autotivity" of the English verb.

Р. И. ЧХАРТИШВИЛИ

ЛОГИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ОБУСЛОВЛЕННОСТИ СОБЫТИЙ И ИХ МОДАЛЬНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ В АНГЛИЙСКОЙ И ГРУЗИНСКОЙ РЕЧИ

С целью преодоления языковой интерференции, а именно, влияния одного (родного языка) при пользовании другим языком, необходимо знание схождения и расхождений в использовании языковых средств различными языками. Выявление сходств и различий, как правило, между двумя языками независимо от степени их родства, является целью сравнительно-типологического исследования языков. Как известно, рассмотрение конкретных языков (чаще всего двух) является задачей специальной типологии.

Сопоставительное изучение неродственных, в частности, английского и грузинского языков может принести определенную пользу общему языкознанию, методике обучения неродному языку и делу улучшения качества переводов с одного языка на другой.

Широкая гамма отношений, объединяемых понятием «отношения обусловленности», включает такую связь соотнесенных событий, при которой одно является в той или иной мере основанием для реализации другого. По своим логико-семантическим типам отношения обусловленности могут быть разделены на причинные, целевые, следствия, условные, уступительные, причем круг отношений, выражаемых каждым из указанных типов, достаточно широк и зачастую не существует четких границ между модификациями указанных отношений. Важную роль при этом играет объективно-модальная квалификация соотносимых собы-

тий, которая может передавать отношения реального, ирреального и потенциального, а также субъективно-модальные коннотации (1).

Следует отметить, что в предложениях со значением **обусловленности** особую роль приобретают основные модальные характеристики частей предложений. Под основной модальной характеристикой в данном случае понимается отношение сообщаемого к действительности. В предложениях, выражающих обусловленность, выявляются три вида такого отношения: соответствие действительности исключается (If he had been in town he would have come), соответствие действительности допускается (If he were in town he would come), соответствие действительности утверждается (If he has come we shall see him).

Модальные признаки частей могут зависеть или не зависеть друг от друга. В условных предложениях значение обусловленности конкретизировано взаимной связью ситуаций подчиненной и главной частей. Как видно из вышеприведенных примеров, модальная квалификация главной части, как правило, поставлена в зависимость от модальной квалификации подчиненной части. В предложениях нереальной обусловленности обе ситуации представлены как не имеющие места в действительности; в предложениях со значением потенциальной обусловленности как условие, так и следствие представлены как ситуации, которые могут быть реализованы.

Следует отметить, что в случае подчеркивания значения вывода, умозаключения, условно-гипотетическое значение подчиненной части ослабляется, она приобретает значение реального довода, мотивирующего вывод. Характерный признак таких предложений – двусмысленность, т. е. та часть, которая представлена говорящим как умозаключительная (вывод), фактически называет реальную причину того, о чем сообщается в подчиненной части предложения, например, *If you like his singing he sings well*. Здесь главная часть обозначает причину, а подчиненная – следствие.

Большое значение для определения условных предложений имеет субъективная модальность предложения, которая выражает отношение говорящего к сообщаемому. Ключом определения условного предложения является понимание того, что фиксируется

в сознании говорящего в момент произношения (Акатсука, 1983). Без соответствующего контекста невозможно определить, является ли предложение условным или временным, причины или следствия и т. д. Английские условные предложения могут иметь значения и временных, например,

"When my husband comes home, I'll ask"

"If my husband comes home, I'll ask"

Если говорящая допускает, что ее муж придет домой, предложение временное, но если не вполне уверена, тогда оно условное (7).

В грузинском языке союз "როცა" (when) в основном служит для присоединения придаточного предложения обстоятельства времени, но иногда он употребляется со значением "თუ" (if), и подчиненное предложение имеет содержание условного "ხაფხულის ღამეში ნამი მხოლოდ მაშინ ვაჩნდება ხოლმე, როცა დღისით თბილა და ღამით კი შეტად გრილა" (ვოუკ.) (9).

В данном предложении непредполагаемая часть информации, выраженная словами "მხოლოდ მაშინ", указывает на то, что предложение условное. И английское предложение "If my husband comes home early tonight, I'll ask" вероятнее всего является условным, а не временным, даже когда говорящая вполне уверена, что ее муж придет домой благодаря наличию слова "early".

В предложениях, выражающих причинную обусловленность, носителем значения мотивирующего фактора (аргумента) является подчиненная часть, главная информирует о следствии. Модальная специфика причинных предложений заключается в следующем: основная модальная квалификация (характеристика сообщаемого с точки зрения соответствия действительности) главной части не зависит от модальной квалификации подчиненной части, например, He could come because he must have some rest по сравнению He could come if he had some rest (где модальное значение главного предложения поставлено в зависимость от подчиненной части). Кроме того, подчиненная часть предложений, выражающих причинные отношения, лишена гипотетичности: содержание этой части представлено как реальный факт.

Такое положение predeterminedено союзом, в семантике которого отсутствует элемент гипотетичности.

В грузинском языке подчиненное предложение, присоединенное к главному слову союзом "თორემ", указывает на результат в случае неисполнения действия, названного в главном предложении. Так что такого рода предложение по содержанию больше соответствует причинному предложению, например: "წემი ნათლიიდან კამეჩი ეხლავე გამოუშვას, თორემ აქაურობას სულ მტკერს ავაღუნ" (ჭავ.).

Причинные предложения отличаются от условных тем, что обозначаемая в них информация однозначна, а информация, заключенная в условных предложениях, имеет двойной характер. Сравните

Since I got tired at daytime I didn't work at night.
If I got tired at daytime I didn't work at night.

откуда следует, что if I didn't get tired at daytime I worked at night.

Союз „რაკი“ (since as) в грузинском языке имеет не только причинное значение, но и значение условное (в состав причинного союза რაკი входит временный союз რა (რა-კი), может соединять с главным и придаточное условия. Поэтому причинные предложения с союзом რაკი имеют иногда оттенок условного значения „რაკი გურანდუბტი მცხეთაშია, არ გამწვლდება შორენას ნახვა“. (2).

Все предложения, выражающие причинные отношения, группируются в конструкции, выражающие собственно-причинные значения и несобственно - причинные значения. В конструкциях, выражающих собственно-причинные отношения, в подчиненной части говорится об истинной причине того, о чем сообщается в главной части предложения, например,

I didn't go out because it was raining hard.

He must have knocked louder than it was needed because the door got suddenly opened.

И в английском, и в грузинском языках придаточное причинное предложение чаще располагается после главного, но может находиться и перед главным (3).

Существуют в грузинском и в английском языках такие конструкции сложных причинных предложений, в которых придаточное предложение может только следовать за главным, другого положения они не могут занимать. Подобными конструкциями являются сложные предложения с союзами и союзными словами რომ, მით უფრო (მით უმეტეს). რომ в грузинском языке и сложные предложения с союзом "because" – в английском языке. Союзу "because" в английском языке соответствует союз „იმიტომ რომ“ в грузинском. Однако предложения с союзом „იმიტომ რომ“ в грузинском языке могут предшествовать главному предложению, когда указанные союзы расчленены и сопровождаются каким-либо вводным словом или сочинительным союзом, например: „სწორედ იმიტომ, რომ თვეთონ ვაღია არ იყო მოლაყბე, საფონოვი თავისი ლაუბობითა და თავისი გამოგონებით არ თობდა“ (ფადევი).

В предложениях, выражающих уступительные отношения, соотносятся две ситуации, из которых одна, представленная в подчиненной части, не является достаточным основанием для того, чтобы отменить собой другую, представленную в главной части. Это значит, что подчиненная часть либо сообщает о неблагоприятном условии (например, Although he's not well he is coming to work every day), либо о поправке, опровергающей истинность сообщаемого в главной части (например, the meeting was held though not all were present).

Уступительные отношения построены на взаимодействии значений внутренней обусловленности и противительного: они объединяют в себе два компонента квалификации сообщаемого:

- 1) утверждаются несовместимость двух ситуаций, между ними устанавливаются отношения взаимоисключения «либо-либо»;
- 2) констатируется сосуществование, совмещение этих ситуаций, отношения между ними представляются как соединительные «и-и», например, Although he's quite aged he's full of energy.

Сама по себе двойственность информации объединяет уступительную связь с условной. Однако, в отличие от условных конструкций, где непосредственная информация и скрытая не

противоречат друг другу, уступительная конструкция строится на антитезе непосредственной и скрытой информации.

Двукомпонентность уступительных отношений предопределяет собой глубину передаваемой информации: уступительная связь, с одной стороны, входит в систему сложноподчиненных предложений, выражающих отношения внутренней обусловленности, с другой стороны, тесно соприкасается с противительностью, оформляемой средствами сочинения.

В уступительных предложениях выражаются «отношения обратной стимулирующей обусловленности». Эта обусловленность в уступительных предложениях может быть как реальной, так и гипотетической: (6).

"Although you are a doctor, I'll take your case"

"Even if I wanted to there isn't a room for me"

В грузинском языке уступительное предложение передает такой факт, который по содержанию основного предложения вообще непредполагаем, но возможен в конкретном случае. Например: „ეს თამაში მე არ მიყვარდა, თუმცა ყოველდღე სხვადასხვა თამაშობას იმით ვაბოლოვებდით ხოლმე“. (წერ.). Первое предложение – главное, второе – подчиненное. Между ними наблюдается следующая связь: содержание второго не обусловлено первым, а первого – вторым. И действительно, необязательно, чтобы один факт непременно предполагал бы другой или наоборот – без наличия второго не было бы первого.

Значение недостаточного основания, присутствующего в уступительной части, может быть подчеркнуто или ослаблено, например: *Undoubtedly he's rather skilled, but sometimes too aggressive.* Именно поэтому уступительные предложения делятся на выражающие собственно-уступительные отношения и несобственно-уступительные отношения.

Предложения со значением **цели и следствия** выражают такую обусловленность, при которой одна из соотносимых ситуаций представлена как потенциальный или реальный результат другой ситуации; различия между этими двумя типами предложений связаны прежде всего с тем, что в целевых предложениях обязателен элемент целенаправленности, в то время как в предложениях со значением следствия этот элемент факультативен.

Целевые предложения сообщают о ситуации, которая предусмотрена, желательна, намечается к осуществлению; подчиненное предложение информирует о назначении того, о чем сообщается в главном. Целевые отношения построены на соотношении ситуаций, каждая из которых включает в себе признак достаточного основания: главная часть сообщает о предпосылке, которая обеспечивает ожидаемое следствие; подчиненная часть сообщает о стимуле. Например, *I go to Moscow to work at the library.* Обусловленность здесь имеет взаимонаправленный характер.

В предложениях со значением следствия подчиненное указывает на результат, итог, заключение, вытекающее из того, о чем сообщается в главном предложении: *He gets up early and goes to bed quite late so he feels down and out.*

Если в целевых предложениях подчиненное объединяет в себе значения стимула и потенциального результата, то в предложениях со значением следствия подчиненное не осложнено стимулирующим значением; таким образом, обусловленность имеет здесь односторонний характер. В отличие от всех других типов предложений, выражающих обусловленность, в предложениях со значением следствия носителем признака достаточного основания является главное предложение.

Различия между предложениями со значением цели и следствия выражаются в характере строения и связи их частей. Целевая обусловленность предполагает гипотетичность ситуации, намечаемой к осуществлению: предикативный центр подчиненной части зачастую представлен здесь формой инфинитива. Например, *They sell out quickly to get profit.*

Модальные характеристики соотносимых частей при этом независимы друг от друга. Результативность ситуации, представленной в подчиненной части, имея гипотетический характер, не представляет информацию о том, достигнут желаемый результат или нет.

Следует отметить, что в тех случаях, когда в главной части есть модальный глагол, выражающий значение необходимости, долженствования, подчиненная часть может не иметь гипотетического значения: *To get profit they must sell out quickly.*

В предложениях со значением следствия в главной части обуславливающий фактор представлен всегда как соответствующий

ющий действительности; для подчиненной части характерно отсутствие гипотетичности. Это объясняется тем, что следствие предопределено объективно существующей предпосылкой. I used to know him many years ago so I still remember him young.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брызгунова Е. А. Смысловое взаимодействие предложений. В кн.: Синтаксис текста. М., 1979, с. 78-90.
2. Гелашвили Н. В. Сложноподчиненные предложения с придаточными причинами в современном русском и грузинском языках. Автореферат на соискание степени к. ф. н., Тбилиси, 1956.
3. Голетиани Г. Г. Сопоставительная грамматика русского и грузинского языков. Морфология, Тбилиси, с. 425.
4. Комаров А. П. О лингвистическом статусе каузальной связи. Алма-Ата, 1970.
5. Наумович А. Н., Астафьев Н. И. Современный русский язык. Минск, 1985, с. 158-159.
6. Шведова Н. Ю. Грамматика современного русского литературного языка. Москва, Наука, 1970, с. 720.
7. Akatsuka N. Conditionals and the epistemic scale. Language, Baltimore, 1985, V. 61. № 3, p. 625-639.
8. Holliday M. A. K. Intonation and grammar in British English. Hague, 1967, p. 67.
9. კვაჭაძე ლ., ქართული ენის სინტაქსი., თბილისი, 1956, გვ. 141.

რ. ჩხარტიშვილი

მოვლენათა განპირობებითი დამოკიდებულებების
ლოგიკურ-სემანტიკური თვისებები ქართულ და
ინგლისურ ენებში

რეზიუმე

სტატიაში განხილულია მოვლენათა განპირობებითი დამოკიდებულებების ლოგიკურ-სემანტიკური თვისებები ორ არამონათესავე ენაში.

„განპირობებითი დამოკიდებულება“ გულისხმობს ისეთ ორ მოვლენათა დამოკიდებულებას, როდესაც ერთი მოვლენა მეორეთაა განპირობებული. ამ ჯგუფს მიეკუთვნება პირობითი, მიზეზის, შედეგის, მიზნისა და დათმობითი დამოკიდებულებანი.

ამ შემთხვევაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოვლენათა მოდალურ კვალიფიკაციას.

R. CHKHARTISHVILI

CAUSAL RELATIONS OF EVENTS AND THEIR MODALITY IN ENGLISH AND GEORGIAN LANGUAGE

Summary

The article deals with causal relations of events and their modality in the English and Georgian languages.

"Causal relation" means an interdependence of two events, one being conditioned by the other, and includes relations of condition, cause, result, aim and concession.

The most important is the modal characterization of related events, having common and different features in the English and Georgian Languages.

С. А. МУДЖИРИ

ОБ АКТУАЛЬНОМ ЧЛЕНЕНИИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СВЕТЕ ТРАДИЦИЙ ЛОГИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ

В связи с возросшим интересом в лингвистике к содержательной стороне языка, одним из центральных понятий современной синтаксической семантики является понятие актуального членения предложения (АЧП). Особое значение проблема АЧП приобретает в связи с той пестротой взглядов, которая господствует в научной литературе по данному разделу. Само существование АЧП ни у кого не вызывает сомнения. Тем не менее, проблема эта настолько сложна, что многие вопросы, связанные с ней, продолжают оставаться дискуссионными. К числу таких неразрешенных до настоящего времени вопросов следует отнести: 1) определение логического и лингвистического статуса АЧП; 2) соотношенность порядка слов и грамматического членения предложения с АЧП; 3) взаимосвязь внутренней, внешней и актуальных структур предложения и ряд других вопросов, связанных с логико-универсалистическим и лингвистическим пониманием АЧП.

Содержательная интерпретация предложения требует своего освещения как в лингвистическом, так и в логическом плане. Не удивительно поэтому, что попытки охарактеризовать предложение и его компоненты не только с точки зрения выражаемого им смысла, но и с точки зрения логики, находят свое выражение как в теориях древнегреческих мыслителей, так и в современных исследованиях.

О философско-логическом толковании АЧП древними греками уже шла речь в нашей предыдущей работе (1), прямым продолжением которой является настоящая статья.

В связи с тем, что ключ к пониманию поставленных нами в начале статьи дискуссионных проблем дает изучение работ логико-универсалистического периода (так как именно в них выносятся на повестку дня рассмотрение вопроса АЧП как универсальной языковой модели, отражающей структуры мышления и логики), данная статья ставит своей целью: изложить предысторию АЧП, представленную в трудах логиков-универсалистов, выявить основные тенденции развития теории актуального членения предложения (ТАЧП) в логическом учении и подвести некоторые итоги с целью наиболее полного, в меру возможностей, освещения вышеперечисленных нами дискуссионных вопросов. Актуальность изучения предыстории ТАЧП в логическом периоде возрастает в связи с тем, что отсутствуют специальные исследования по изучению АЧП в логическом плане. Лишь в рамках истории лингвистических учений в общих чертах приводится описание развития логической мысли. Нами была использована одна из работ такого рода: «Очерки по истории лингвистики» (2), поскольку в ней подробно цитируется интересующая нас «Грамматика Пор - Рояль», книга, знаменующая собой не только оформление логико-универсалистической концепции, но и поднимающая вновь проблемы АЧП после их рассмотрения Платоном и Аристотелем в древнегреческой философии. Учитывая тот факт, что «Грамматика Пор-Рояль» не переведена на русский язык, а экземпляры этой книги представляют собой библиографическую редкость, авторы «ОЧЕРКОВ» излагают «перечень обсуждаемых ее вопросов в том виде, как они сформулированы в оглавлении к книге»: «Грамматика Пор-Рояль». Руководствуясь этими соображениями, а также актуальностью проблем лингвистического универсализма, они позволя-

Полное наименование «Грамматики Пор-Рояль» таково: «Всеобщая рациональная грамматика, содержащая основы искусства речи, которые изложены ясным и простым языком: логические основы всего того, что есть общего между всеми языками, и главные различия между ними, а также многочисленные новые замечания по французскому языку» (2, 206).

ют себе достаточно широкое цитирование текста «Грамматики Пор-Рояль» (2, 212). Мы руководствовались также работой А. Л. Пумпянского «Информационная роль порядка слов в научной литературе» (3) (в которой автор освещает логико-универсалистическое учение через призму видения порядка слов) и трудами других представителей логического течения.

Статья состоит из двух частей, которые соответствуют двум основным интерпретациям АЧП в логико-универсалистическом учении: I. Логическая школа Пор-Рояль и II. Работы последователей универсалистического течения (В конце каждой части даны выводы).

1. ТАЧП В ЛОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЕ ПОР-РОЯЛЬ

Учение, получившее название школы Пор-Рояль вследствие временного пребывания в монастыре Пор-Рояль (Париж) трех ее основателей: Антуана Арно, Дон Клода Лансло и Пьера Николя, — утверждает, что «предложение есть суждение, имеющее два члена: субъект, т. е. то, о чем что-либо говорится и утверждается в предложении, например «земля», и предикат, т. е. то, что говорится о подлежащем, каковым является это нечто утверждаемое, например: «круглая». Кроме того, между этими двумя членами налицо связь «есть», в которой собственно и «проявляется деятельность нашего ума, который утверждает некий атрибут относительно некоего субъекта» (3, 44-228).

По пор-рояльцам, глагол — это слово, главной функцией которого является утверждение. «Глагол стал словом, которое несет утверждение некоего определения, с указанием лица, числа и времени. Несмотря на наличие отрицательных предложений, глагол только утверждает» (3, 15). По своей природе глагол вовсе не должен иметь каких-либо других употреблений, кроме как обозначения связи, устанавливаемой нашим сознанием между двумя членами предложения. Но лишь глагол «être» (быть), именуемый субстантивным, продолжает сохраняться в этом простом значении в 3-м лице ед. числа, а также в некоторых других случаях. В основном же, люди, стремясь к экономии в речи, почти всегда присоединяют к утверждению другие значения, объединяя их в одном и том же слове: прибавляется значение некоторого

определения, напр.: «Петр живет». Слово «живет» содержит утверждение и, кроме того, характеризует «живое состояние». Это то же самое, как если бы мы сказали: «Петр живой», или иначе: «Петр есть живущий». Отсюда большое разнообразие глаголов во всех языках. Если бы вместо этого ограничились только тем, что с помощью глагола выражали лишь общее утверждение, не прибавляя никакого определения, то в каждом языке достаточно было бы иметь один глагол, а именно, *Verbum substantivum*. "Sum homo". «(Я) есть человек»: глагол "sum" содержит не только утверждение, но и значение лица (Я – "ego"), числа и времени. Но... «если я говорю "vivo" – (живу), "sedeo" – (сажу), то эти глаголы содержат одновременно утверждение, указание на лицо, число и время, но вместе с тем и определение» (2, 221–236).

Во всем этом состоит отличие глагола от тех имен, которые имеют лексическое значение: «утверждение», например: "affirmation". Поскольку имена обозначают утверждение как отражение сознания, утверждение становится предметом нашего мышления.

Авторы «Грамматики Пор-Рояль» формулируют также несколько общих правил, характеризующихся употребительностью во всех языках; среди этих правил нас интересуют следующие:

Никогда не встречается: 1) номинатив, который не был бы связан с некоторым глаголом, выраженным или подразумеваемым, поскольку речь служит не только для обозначения понятия, но также для выражения того, что мыслится относительно понятия, а это (утверждение), в свою очередь, передается посредством глагола.

2) Глагол без своего номинатива, выраженного или подразумеваемого. Поскольку свойством глагола является утверждение, требуется, чтобы было нечто, подлежащее утверждению.

3) Прилагательное, которое не соотносилось бы с существительным. Прилагательное каким-то образом указывает на существительное, которое четко обозначается этим прилагательным и т. д. (2, 223–234).

Универсальный, естественный порядок следования слов, как утверждали создатели школы Пор-Рояль, с точки зрения логической грамматики один: сначала идет субъект, затем предикат.

Такой порядок слов соответствует естественному ходу мыслей. Пор-рояльцы предлагают располагать слова в предложении в их «естественном» порядке, но в таком случае выясняется, что в предложениях типа а) "C'est la grêle qui tombe" («град падает», дословно: «это град, который падает.» б) "Ce qui tombe est de la grêle" («падает град», дословно: «то что падает, есть град»), слово "la grêle" в предложении (а) является подлежащим, а в предложении (б) превращается в предикат.

Сравнивая предложения по смыслу в действительном и страдательном залогах, пор-рояльцы предупреждают, что субъект может быть выражен не только грамматическим подлежащим (в номинативе), но и грамматическим дополнением (в аккузативе), например, существительным «короли» в предложениях: "Les Rois doivent être honorés" («короли должны быть почтенны»); "Dieux commande d'honorer les Rois" («боги управляют почтенными королями») (3, 14-15).

Наиболее существенное различие между словами, по мнению авторов «грамматики», должно заключаться в том, что одни из них обозначают предметы мысли, а другие – способ, манеру протекания мысли. Слова первого типа – это так называемые субстантивы, артикли, местоимения, причастия, предлоги и наречия. Слова второго типа – глаголы, союзы, междометия.

Объекты наших мыслей представляют собой или вещи, напр.: «земля», «солнце», «вода», которые обычно называют субстанциями, или же свойства этих вещей, напр.: «круглая», «красное», «ученый» и т. д., которые являются акциденциями. Между субстанциями и акциденциями существует следующее различие: «субстанции существуют сами по себе, в то время как акциденции существуют только через субстанции. Те слова, которые обозначают субстанции, были названы именами существительными, а те, которые обозначают акциденции, показывая подлежащее, к которому эти акциденции «прилагаются», – именами прилагательными (2, 221–226).

Кроме отчетливого значения, имя имеет еще одно неясное значение, которое можно назвать коннотацией и к которому относится то, что обозначается отчетливым значением. Так, отчетливое значение слова "rouge" («красное») есть "rougeur" («краснота»). Но коннотация в слове "rouge" указывает неявно на пред-

мет, к которому относится слово "rougeur"; отсюда вытекает, что слово "rouge" не может существовать самостоятельно в речи, потому что должно выражаться или подразумеваться слово, обозначающее этот предмет. Если мы уберем эту коннотацию, слова, обозначающие акциденцию, становятся существительными, напр., "colore-couleur" («цвет»), "rouge-rougeur", "dur-durete" («грубый, жестокий»), "prudent-prudence" («осторожный») и т. д. И наоборот, когда мы прибавляем к словам, обозначающим субстанции, эту коннотацию, то эти слова становятся прилагательными, напр.; "d' homme humain" («гуманный человек»), "gens humain" («гуманный народ») и т. д.

Но существует еще один вид имен, которые считаются существительными, хотя в действительности они – прилагательные, так как обозначают акциденционную форму, а также предмет, которому полагается эта форма. Это название различных профессий, напр.: «правитель», «философ», «живописец» и т. д. Поскольку их предметом мог быть только человек, ... то не было необходимости присоединять к ним существительное, ибо оно всегда ясно подразумевается, и имя это может относиться только к человеку. В результате этого данные слова приобрели в употреблении то, что свойственно существительным, а именно, способность существовать самостоятельно в речи (2, 225–227).

Заслуживает внимания рассуждение пор-рояльцев о механизме речестроения. Кодирование единиц смысла в единицах речи оказывается специфическим для каждого языка и зависит от материала данного языка, от особенностей его структуры. Разные языки дают разные наборы моделей распределения единиц смысла в единицах речи. Сопоставительный анализ этих индивидуально-языковых наборов теоретически позволяет выделить универсальную номенклатуру этих моделей. Эту номенклатуру можно охарактеризовать как определенный диапазон возможных связей в сфере «мышление - язык», или моделей речевого мышления. Отдельные языки в таком случае могут быть представлены как частные реализации этих возможностей, реализации универсальной модели.

Механизм преобразования смысла в речи, распределения единиц смысла относительно единиц языка, как он формулируется Арно и Лансло, в известной степени охватывает представления о

соотношении глубинных и поверхностных структур в рамках современной теории порождающих и трансформационных грамматик.

Язык обладает внутренним и внешним аспектами. Оба эти аспекта равно представлены в любом высказывании, предложении. Поэтому предложение может быть рассмотрено либо под углом зрения его внутренней сущности, либо под углом зрения его внешней сущности. Внутренняя, глубинная характеристика предложения зависит от того, как оно отражает, материализует мысль. Внешняя характеристика состоит в том, как эта материализация мысли оформлена, т. е. как распределен смысл по элементам, составляющим высказывание, как эти элементы упорядочены, аранжированы в высказывании и каковы их характеристики по членораздельности и по формам.

Глубинная или внутренняя структура предложения – это абстрактное высказывание, которое является базой для формирования высказывания в сфере собственно речевой деятельности. Поверхностная структура – структура конкретная, выступающая в языковой материи предложения.

Совпадение глубинной и поверхностной структуры отнюдь не требуется. Законы аранжировки (упорядочения) элементов в речи, разные для разных языков и даже в пределах одного языка, по-разному представлены в конкретных высказываниях – предложениях (ср.: «Это человек», «Книга – друг», «Ракета есть летательный аппарат»). Это делает невозможным совпадение глубинных и поверхностных структур (за исключением редких и простых случаев).

Анализ техники речевой деятельности применительно к разным языкам обнаруживает, что соотношение глубинных и поверхностных структур подчинено правилам трансформации, которые преобразуют глубинные структуры в поверхностные с помощью механизма речестроения, где абстрактные модели реализуются в форме тех или иных конкретных фраз.

Конкретное развернутое предложение, проанализированное с учетом этих трансформационных правил, оказывается со стороны выражаемого им смысла сложным построением, синтезирующим смысл абстрактных простых высказываний (моделей смысла, глубинных структур), входящих в его состав. Иначе говоря, любое

развернутое предложение может быть интерпретировано как последовательность простейших предложений, каждое из которых реализует одну из составляющих такое развернутое предложение глубинных структур.

Из этого можно сделать вывод, что синтез смысла простых высказываний, вошедших в состав развернутого предложения, не обязан непосредственно отражать связи между простыми высказываниями при анализе их как мыслительных процессов посредством операций и категорий логики, так же как поверхностная структура простого предложения – высказывания не обязана отражать глубинную его структуру. Как именно соотносятся модели синтеза в сфере языка – речи с моделями синтеза в сфере сознания – мышления, должно, видимо, стать предметом углубленного исследования в лингвистике, логике и в ряде других наук.

Лингвистический анализ подчинен строго проводимому авторами, по большей части имплицитно, различению, с одной стороны, уровня речи и уровня структуры языка, а с другой стороны, лингвистики производителя речи и лингвистики получателя речи (2, 230–233).

Перечисленные доводы пор-рояльцы считали общими для всех языков. Поскольку логика мысли у всех народов одна, во всех языках должны были существовать универсальные структуры, соответствующие структуре мышления.

Анализ изложенных в этой части статьи основных положений школы Пор-Рояль позволил выявить следующее:

1. Если в Древней Греции факты языка Платоном и Аристотелем интерпретировались в основном с помощью философских категорий, то в «Грамматике школы Пор-Рояль» в большей степени ощущается признание языкового материала отправным и основным объектом лингвистического исследования, хотя обобщения и заключения авторов и преломлены сквозь призму логического восприятия.

2. Несмотря на то, что грамматистам школы Пор-Рояль не удалось выйти за пределы формальной логики, им принадлежит заслуга отыскания универсальных свойств и категорий языка, в зарождении универсалистических взглядов о языке и в основании целого течения своих последователей. Основной тезис

авторов «Грамматики», заключающийся в том, что предложения различных языков, выражающие одну и ту же мысль, на логико-грамматическом уровне имеют одну и ту же структуру, отражается на взглядах не только их современников, сторонников универсалистической традиции, но и многих современных ученых XX века. Весьма важный вклад «Грамматики» ощущается в настоящее время в области лингвистического универсализма у целого ряда ученых, которые и по сей день объясняют явления языка посредством логико-грамматических категорий.

3. Несмотря на то, что АЧП никогда не являлось конкретным объектом исследования пор-рояльцев, они коснулись вопросов, непосредственно связанных с этой проблемой и совершенно по-новому осветили их. Тем самым пор-рояльцы создали качественно иную надстройку на древнегреческом фундаменте АЧП. Хорошо усвоив рациональное зерно концепции основоположников ТАЧП, они успешно развили его и на базе анализа обширного разноязыкового материала, интуитивно сформулировали основные положения ТАЧП. Правда, подобно Платону и Аристотелю, они ограничились исследованиями в рамках предложения; их также заинтересовал вопрос о том, какими частями речи выражаются идеи (понятия) в предложении, но в отличие от своих предшественников они сделали акцент не на поверхностных семантико-морфологических характеристиках частей речи, а на более углубленном анализе разноцветной палитры смыслов как компонентов логического суждения, так и самого логического суждения.

4. Пор-рояльцы развивают мысль Аристотеля об обязательности участия как имени, так и глагола в создании речи, т. е. в осуществлении предикативного акта, и устанавливают, что члены предикации взаимно обуславливают и предполагают существование друг друга: номинатив предполагает существование глагола, прилагательное – существительного и наоборот. Интересно при этом отметить тот факт, что члены предикации могут быть вербально и не представлены в предложении, но они обязательно должны всегда подразумеваться, иначе говоря, вербально представленный компонент АЧП несет в себе коннотацию об имплицитном, подразумеваемом компоненте.

5. Как выясняется из приведенных пор-рояльцами примеров, в термины «субъект» – «предикат» они вкладывают значения как логических, так и грамматических субъекта и предиката. **Грамматические субъект-предикат не всегда совпадают с логическими субъектом и предикатом. Эти несовпадения особенно очевидны при изменении словоупорядка, когда грамматический субъект превращается в логический предикат, а грамматический предикат – в логический субъект. При изменении залога субъектом может стать как грамматическое подлежащее, так и дополнение. Следовательно, пор-рояльцы осознают тот факт, что актуальное и грамматическое членение не соответствуют друг другу в предложении. Они – разноплановые понятия.** Благодаря своей догадке о несоответствии двух уровней в предложении, пор-рояльцы на два века раньше (уже в 17-ом веке) предугадали появление аналогичных идей и подготовили почву для их изучения в трудах К. Беккера (в 30 годы XIX столетия).

6. Авторы «Грамматики» **придают значимость «естественному» словоупорядку, который, как уже было упомянуто, является решающим фактором для определения и выделения в предложении грамматического и логического субъекта и предиката.** Из этого вытекает, что пор-рояльцы интуитивно уже осознают существование интенции говорящего, «индикаторами» которой являются позиции субъекта и предиката в предложении. Другими словами, определенные места логических субъекта и предиката в предложении заранее предопределены, «забронированы» интенцией говорящего для достижения «запланированного», целенаправленного речевого воздействия на слушающего и однозначного восприятия этой информации слушающим. Понимая значимость позиции «субъектной и предикатной информации» в предложении, пор-рояльцы переносят центр тяжести не на изучение формально-грамматических свойств членов предложения, которые не отражают интенцию, а обращают больше внимания на логико-семантическое наполнение субъекта и предиката.

7. Одним из свидетельств того, что для пор-рояльцев важна не столько принадлежность слова к той или иной части речи, сколько его функционально-семантическая и логическая нагрузка в речи, является данная ими характеристика глагола:

кроме указания лица, числа и времени, глагол указывает на **экзистенцию, свойство, признак или действие** и на **связь** последних с их носителем, а также обозначает утверждение. Наконец, всякий глагол **наполняется** в речи дополнительными определениями, **коннотациями**, за исключением глагола "être" в 3-м лице ед. числа, который имеет все черты глагола, кроме этой последней (коннотации).

Следует указать, что **почти все признаки глагола пор-рояльцы приписывают и определению**, хотя не оговаривают, что имеют в виду лишь те определения, которые выступают в предложении **в роли предикатива**, т. е. в функции именной части сказуемого. Это становится возможным установить лишь после наблюдения над приведенными ими примерами.

В отличие от глаголов и прилагательных **имена обозначают лишь предметы нашего мышления**.

8. Авторы «Грамматики» **делят слова**, в основном, на два вида: на **субстанциональные**, обозначающие предметы мысли: существительное, артикль, местоимение, причастие, наречие, и **акциденциональные**, называющие свойство вещей или действие: глагол, союз, междометие.

Акциденциональные слова, кроме обозначения свойства, имеют еще дополнительные значения (коннотации). Если уберем коннотацию, обозначающую предметность, то акциденциональные слова станут субстанциональными, и наоборот, если прибавить к субстанциональным словам определенную коннотацию, то они становятся акциденциональными.

9. Характеристики пор-рояльцев субстанциональных и акциденциональных слов во многом совпадают с традиционными характеристиками имени, глагола и определения. Если учтем, что понятия субъект-предикат включают в себя как понятия имени и глагола (определения), так и понятия субстанциональных и акциденциональных слов, то получится, что пор-рояльцы, как это явствует из приведенных ими примеров и высказываний, **включают в ранг логического субъекта: подлежащее, дополнение (в пассиве), местоимение, причастие, наречие и предлог**, т. е. они расширяют границы субъекта, включая в него все части речи, **выражающие понятия «утверждаемого» и «определяемого»**. К логическому предикату, как и Платон и

Аристотель, пор-рояльцы относят: глагол и атрибут, а также слова, имеющие форму существительного (т. е. подразумевающие своим предметом человека), но семантику прилагательного. Предикат является «утверждающим», «определяющим». Названные характеристики предиката позволяют понять, почему авторы «Грамматики» включают в регион предиката даже подлежащее, союз и междометие.

10. Пор-рояльцы эксплицитно указывают на существование коннотации предметности. Между тем, если внимательно рассмотреть приведенные ими примеры, то становится очевидным, что существует большое число коннотаций. Условно выделим 3 вида коннотации. Назовем их: 1) «**субстанциональная коннотация предметности**» (дополнительное значение в именах существительных и прилагательных в спрягаемой форме), 2) «**акциденциональная характеризующая коннотация**» (дополнительное значение в глаголах и прилагательных в роли предикатива), 3) «**коннотация имплицитности**» (дополнительное значение, которое в вербально представленном компоненте несет смысл вербально не представленного, имплицитного компонента).

11. Суммируя изложенное, заключаем, что все перечисленные характеристики и коннотации компонентов предложения делятся на два основных разряда: «субстанциональные» и «акциденциональные». Субъект состоит из субстанциональных элементарных смыслов, а предикат из «акциденциональных» элементарных составляющих. Наборы этих элементарных смыслов могут рассматриваться, с одной стороны, как критерии для выделения, распознавания субъекта и предиката в предложении, с другой же стороны, они образуют «субстанциональные» и «акциденциональные поля» с их центральными и периферийными семами. Думается также, что в «субстанциональных» и «акциденциональных полях» отделены друг от друга как виртуальные, так и актуальные, реализованные в речи, варианты элементарных смыслов, т. е. их «внутренние» и «внешние» структуры.

12. Пор-рояльцы изучают аранжировку единиц смысла не только в словах, но и в предложении. Они обнаруживают универсальные модели в сфере «мышления-речи», которые, с одной

стороны, включают в себе процесс материализации мысли (это и есть **внутренняя структура предложения**), а, с другой стороны, оформляют и распределяют материализованную мысль в элементах речи, что составляет **внешнюю структуру предложения**; иначе говоря, мы имеем дело с глубинной структурой предложения, скрытой в так называемом «черном ящике», где идет процесс речестроения, частичное исследование которого становится обычно возможным лишь на базе анализа выпущенных из него данных, т. е. с помощью изучения «готовых» предложений, «внешних структур». Последнее же представляет собой лексико-семантическую и фонетическую интерпретацию предложения, как конкретной речевой структуры, по его составляющим и в целом.

13. Как указывают пор-рояльцы, каждое предложение – синтез простых глубинных моделей-высказываний. Другими словами, любое предложение возникает вследствие последовательного соединения простейших глубинных предложений, имеющих экзистенциональное начало. По этой причине поверхностная структура не отражает синтез смыслов составляющих ее глубинных простых предложений, так же как и глубинная структура не может непосредственно отразить оформление поверхностной структуры; т. е. **пор-рояльцы выясняют, что глубинные и поверхностные структуры предложения не совпадают друг с другом**. Если развить эту мысль, можно прийти к выводу о том, что по этой же причине не могут совпасть друг с другом грамматические и логические уровни в предложении. Думается, что и **формирование АЧП следует искать в процессе речестроения**, в правилах приемов трансформации, преобразующих глубинные структуры в поверхностные.

14. Пор-рояльцы вслед за Платоном и Аристотелем **имплицитно различают** в речевой деятельности виды коммуникантов: отправитель-получатель и, что является особенно важным, в отличие от древних греков, они впервые **интуитивно выделяют уровни языка и речи**.

В заключение следует отметить, что на «Грамматике», вероятно, сказалось популярное для того времени материалистическое требование картезианской физики и философии объяснить

мир, исходя из самой материи и ее атрибутов. Пор-рояльцы своеобразно преломили идею картезианцев в теории языка, попытавшись объяснить суть логического суждения через его атрибуты. Выбранный путь привел их к имплицитному признанию следующего: предложение – суждение представляет собой сложную структуру, наподобие русской матрешки, в которой заложены более «объемистая» по значению предикатная информация и менее значимая – субъектная. В каждую из них, в свою очередь, вложены «кирпичики» смыслов. Каждый «кирпичик» смысла имеет несколько элементарных смысловых потенциалов, которые при реализации в речи могут дать самые различные комбинации смыслов. Однако реализации всех виртуальных смысловых оттенков в каком-либо конкретном предложении не происходит, поскольку каждый элементарный смысл, так же как и любой составной компонент предложения, несет в себе информацию всего «здания» речи, целой речи, в том смысле, что говорящим выбирается из всего спектра смыслов тот единственный элементарный смысловой потенциал, который наиболее соответствует, подходит его коммуникативной интенции и оправдывает свое применение в данной речевой ситуации. С помощью целесообразного соединения «отобранных» говорящим «кирпичиков» - смыслов строится иерархическая лестница «смысловых сгустков», закономерным завершением и конгломератом которой является предложение.

II. ТАЧП В РАБОТАХ ПОСЛЕДОВАТЕЛЕЙ УНИВЕРСАЛИСТИЧЕСКОГО ТЕЧЕНИЯ

Среди множества логических грамматик, созданных во Франции, можно выделить несколько работ, касающихся ТАЧП. Это работы последователей универалистического течения: Н. Бозэ, Дю Марсэ, Е. Кондильяка. На всем их учении отражается влияние универалистических взглядов авторов из Пор-Рояль на всеобщность мысли, но различную ее аранжировку в разных языках.

В 1769 г. появилась «Всеобщая грамматика» Н. Бозэ. Разделяя точку зрения авторов из «Пор-Рояль», Н. Бозэ пишет,

что аналитическое следование слов в предложении связано с передачей основных идей мысли. «Каждая связь предполагает наличие двух членов высказывания (т. е. субъекта и предиката), причем мысль, заложенная во втором члене, является одновременно первым членом последующего высказывания» (3, 2).

В опубликованной в 1769 г. работе «Законы грамматики» **Дю Марсэ** высказывает мысль о необходимости предшествования подлежащего глаголу, понимания под подлежащим и глаголом логические субъект и предикат предложения: «подлежащее будет» предшествовать глаголу, так как природа и разум нас учат: 1) необходимо существовать, чтобы действовать; 2) необходимо существовать, чтобы быть объектом чьего-либо действия; 3) необходимо существовать в действительности или в воображении, чтобы подлежать определению. Вслед за поррояльцами Дю Марсэ признает, что «мысль везде одинакова, но способы ее речевого анализа-синтеза различны, поэтому и существует множество языков. Языки должны исследоваться с точки зрения их способности выражать эту мысль» (2, 238–239).

В 1775 г. **Е. Кондильяк** издает свою грамматику, в которой рассматривает язык через его отношение к мышлению. При этом он разделяет взгляд о знаковом характере слов: так как слова являются знаками наших идей, система языков должна основываться на системе наших знаний. Следовательно, распределение слов по различным классам можно объяснить тем, что наши мысли принадлежат также к различным классам. Слова связаны между собой на тех же основаниях, на которых связаны друг с другом идеи в процессе мышления... Для того, чтобы найти законы языка, надо понаблюдать над тем, как мы мыслим, надо искать эти законы в анализе мышления (2, 239).

Если в «Грамматике» Арно и Лансло мысль и ее категории статичны, то **Е. Кондильяк** рассматривает мысль как динамическую категорию мышления. Он рассматривает не данную и как бы застывшую мысль, а то, как она возникает, обогащается, как мысли присоединяются одна к другой, образуя сложное построение, т. е. он как бы моделирует процесс человеческого мышления. К тому же Кондильяк исследует мышление не «универсального» человека, как это делает Арно, а человека индивидуального, который рождается без каких-либо знаний и лишь постепенно

приобретает их из области чувств «опытом», «ощущениями». По Кондильяку язык не только отражает процесс возникновения и увеличения наших мыслей, знаний, но и объясняет то, как мы переходим от одной мысли к другой, от «известного к неизвестному» (2, 238–240).

Указывая на то, что разговор надо начинать с «общих идей» (т. е. не только с «известного» для одного собеседника, а для обоих), он в то же время заявляет, что нет необходимости предшествования субъекта предикату для последовательной передачи смысла, и в подтверждение приводит пример из истории языка: «Французы воображают, что наиболее естественный порядок слов требует знать субъект, о котором говорят до того, как указать, что мы утверждаем. Но раньше наиболее естественное построение предложения имело совсем другой порядок. Сначала следовал объект мышления, ...на первое место попадало то, что хотел выразить человек, и этот путь является и сейчас самым естественным. Напр., *fruit vouloir Pierre* (фрукт хотеть Петр), а не *Pierre veut du fruit* (Петр хочет фрукт). Сначала предложения были безглагольные, затем для связи двух идей (субъекта – предиката) появился глагол-связка, его роль – утверждение». Дело не в естественности следования смысла, передаваемой компонентами предложения, а в двух разных конструкциях: прямой и инверсионной. Первое – более нейтральное, простое и четкое по сравнению с другим.

Вслед за Бозз Кондильяк обращает внимание на существование связи между отдельными мыслями в контексте, но уже выраженными не тема-рематической цепочкой, а типа: *dans cette enfance* (в этом детстве), *pour mieux dire* (другими словами), *dans ce temps – la* (в то время), *de la sorte* (таким образом), *par conséquent* (следовательно), *alors* (тогда), *ainsi* (таким образом), *donc* (следовательно). Первые три выражения представляют мысль из предыдущего абзаца с новыми аксессуарами, остальные осуществляют переход от одного предложения к другому для напоминания о какой-то мысли из предыдущей фразы (3, 17–20).

«Грамматика Пор-Рояль» послужила толчком к созданию многих работ, основанных на ее принципах, не только во Франции, но и за ее пределами. Наиболее характерными среди них являются труды Дж. Хэрриса «Гермес или философское

исследование о языке и универсальной грамматике» (2) и К. Беккера «Организм языка» (4).

Язык выступает у Дж. Хэрриса как система артикулируемых звуков, представляющих символы наших идей. В этом определении, по-видимому, сказалось влияние как античной грамматической традиции, так и Е. Кондильяка, согласно которой элементы языка – это знаки, которые связаны с мыслью. Хэррис выделяет субстанции, в состав которых входят существительные: «человек, лебедь, орел», и атрибуты, в состав которых входят как глаголы, так и определения: «думать, белый, летать» и которые характеризуют, определяют субстанции. Кроме них выделяются слова-определители, куда входят артикли, слова-связки и т. д. Хэррис повторяет мысль пор-рояльцев о тернарном членении предложения. При этом он вместо «субъекта-предиката» употребляет термины: «субстанция-акциденция». Вслед за Н. Бозе и Е. Кондильяком Дж. Хэррис не ограничивается исследованиями в рамках предложения. По его мнению, лингвистические исследования должны начинаться с наиболее крупных отрезков, например, с периода... и затем переходить к более простым элементам речи, поскольку, в отличие от природы, где связь направлена от причин к следствиям, человек познает сначала следствия и лишь затем причины (2, 242–243).

В Германии центром логического направления был в XIX веке Франкфурт-на-Майне, где в 1841 году появилась работа К. Беккера «Организм языка». В этой работе нашли свое преломление уже знакомые нам положения логической грамматики. К. Беккер исследует вопрос о мышлении и его выражении в языке в пределах предложения. Каждое предложение, напр., "Der Vogel fliegt" («птица летит»), состоит из субъекта и предиката. Субъект – понятие о том, кем осуществляется деятельность, предикат – понятие о деятельности субъекта. В предикате содержится как бы собственное содержание мысли. Он выражает в определении основное понятие (Hauptbegriff), выраженное основным словом предикативного отношения. Это явствует из того, что предикат представлен всегда знаменательным словом (Begriffswort), а субъект часто только служебным словом (Formwort), например, местоимением или даже флексией. Кроме того, субъект выражен соотносимым словом, понятие которого соотносится с

предикатом (*Beziehungsbegriff*). Отношение между предикатом и субъектом предикативное, предикат и субъект называются членами или факторами предикативных отношений. В каждом предложении независимо от его размера может быть только один субъект и один предикат, субъект может иногда только мыслиться (4, т. I, 37–38). И здесь, как и в предыдущих универсалистических работах, понятие о деятельности и глагол являются отправным пунктом для развития предложения. Флексивный глагол считается корнем, из которого развивается все предложение с его многочисленными ответвлениями.

Грамматический субъект может не совпадать с логическим субъектом, ... если главное представление (т. е. логический субъект) выражено подлежащим, то оно расположено после связки, а грамматический субъект представлен местоимением "es"... и тогда глагол согласуется с субъектом в им. падеже: *Es sind schwere Zeiten* (настали трудные времена), *Das sind meine Richter* (это мои судьи).

Представляется, что "schwere Zeiten" (трудные времена) как и "meine Richter" (мои судьи) являются «ядром», «предикатом», К. Беккер же относит их к рангу субъектов, морфологическим маркером которых считает именительный падеж.

По К. Беккеру распределение компонентов в предложении следующее: *Der besorgte Vater* (определяющее отношение в субъекте), *schreibt einen Brief* (объектное отношение в предикате) (забоченный отец пишет письмо). Дополнение и определение могут быть выражены самостоятельными придаточными предложениями. В предложении существует всегда только три типа взаимоотношений: 1) предикативное, 2) атрибутивное, 3) объектное... Каждое слово, знаменательное или служебное, ... может участвовать в качестве члена предложения в одном из этих отношений (4, т. II, 3–26).

Для четкого осознания логических связей в предложении письменной речи необходимо, по мнению К. Беккера, соблюдение порядка слов. Устная речь не нуждается в четком порядке слов, так как логическое соотношение выражается в ней интонацией (4, т. II, 304).

В результате обзора работ последователей логико-универсалистического направления можно подвести некоторые итоги:

1. Универсалистический тезис авторов «Грамматики» об идентичности структур языка и мышления находит свое отражение и дальнейшее развитие в следующих рассуждениях и формулировках их последователей:

1. Порядок слов отражает ход мыслей (Н. Бозэ, Дю Марсэ, Е. Кондильяк). Это положение, думается, сегодня можно перефразировать следующим образом: применение прямого или инверсионного порядка слов находится в прямой зависимости от определенной интенции говорящего.

Е. Кондильяк приводит примеры, из анализа которых можно заключить, что он рассматривает проблему порядка слов ретроспективно и считает, что периоды формирования словопорядка соответствуют трем основным этапам развития человеческого мышления:

а) на низшем уровне развития человеческого мышления преобладает «предметное», «безглагольное» мышление, т. е. мысль полностью еще не оформлена и поэтому передается в языке эллиптически, безглагольно;

б) на среднем уровне развития мышления появляется глагол, но в информативной, неспрягаемой форме, что свидетельствует о том, что мышление и язык еще полностью не рафинированы, не членораздельны;

в) в синхронном срезе мысль у современного человека полностью членораздельна и развита, что соответственно отражается в языке.

2. Изоморфность языка и мышления Е. Кондильяк выявляет в микроконтексте, в котором язык отражает процесс рождения и увеличения мысли, связь мыслей друг с другом.

3. Естественно, что подобные рассуждения приводят Е. Кондильяка к выводу о том, что законы языка следует искать в законах мышления, иначе говоря, если не изучить механизмы мышления, невозможно исследовать механизмы речестроения. В то же время вместе с Дю Марсэ Е. Кондильяк осознает необходимость изучения специфических для каждого конкретного языка способов оформления мысли в речи.

II. В понимании основных вопросов АЧП как пор-рояльцы, так и их последователи приходят к общему знаменателю:

1. **Присутствие в предложении компонентов логического суждения является обязательным.** Эти компоненты могут быть представлены **бинарно** (Дю Марсэ, К. Беккер, Е. Кондильяк), или **тернарно** (пор-рояльцы, Дж. Хэррис), хотя субъект суждения иногда может выражаться имплицитно (пор-рояльцы, Дю Марсэ, К. Беккер).

2. **Субъект и предикат имеют дистинктивные логико-семантические характеристики:**

Субъект	Предикат
а) определяемое (пор-рояльцы, Дю Марсэ, Дж. Хэррис)	а) определяющее
б) утверждаемое (пор-рояльцы, Е. Кондильяк)	б) утверждающее
в) объект действия, деятель (пор-рояльцы, К. Беккер)	в) действие, деятельность, основное понятие
г) объект воздействия (Дю Марсэ)	г) воздействие
д) выражающее общие идеи, известное (Е. Кондильяк)	д) неизвестное

3. **Субъект и предикат маркированы грамматически.** Субъект выражается местоимением или подлежащим в именительном (пор-рояльцы, Н. Бозэ, Дю Марсэ, Е. Кондильяк, Дж. Хэррис, К. Беккер) и косвенном (пор-рояльцы) падежах. Предикат выражается глаголом (пор-рояльцы, Н. Бозэ, Дю Марсэ, Е. Кондильяк, Дж. Харрис, К. Беккер) и атрибутом (пор-рояльцы, Дж. Хэррис).

4. **Логические и грамматические уровни в предложении не совпадают** (пор-рояльцы, К. Беккер).

В отличие от пор-рояльцев, К. Беккер впервые эксплицитно высказывает мысль о двуплановости предложения, но его заслуга умаляется вследствие того, что при выделении логического субъекта и предиката он уделяет большое внимание не описанию их семантики, а формально-морфологической характеристике. Убежденный в том, что имя существительное в именительном

падеже может быть только логическим субъектом, но никогда не станет логическим предикатом, К. Беккер на практических примерах путает логические субъект и предикат друг с другом.

III. Кроме перечисленных общих мнений, последователями универсалистического течения был высказан ряд новых прогрессивных суждений:

1. Первые попытки наблюдения над АЧП с учетом контекста принадлежат Н. Бозз и Е. Кондильяку. Мысль Н. Бозз о том, что предикат предыдущего предложения является субъектом следующего, послужила толчком к обращению к ней позже Е. Кондильяка. Вслед за Н. Бозз Е. Кондильяк считает мысль не статичной категорией, как пор-рояльцы, а динамическим понятием, которое нарастает в контексте, что, естественно, отражается в языке. Е. Кондильяк устанавливает, что существует связь между мыслью, высказанной в предложении, абзацем или предшествующим контекстом. Изучив приведенные Е. Кондильяком примеры, убеждаемся, что перечисленные им типы связей фактически представляют собой темо-рематические цепочки или же распространители отдельных их частей с разнообразным логико-семантическими разветвлениями: дейктическими, причинно-следственными и т. д.

Представляется в этой связи интересной также мысль Дж. Хэрриса о дедуктивном методе изучения языка: от периода до более простых элементов речи, что обосновывается философским рассуждением о том, что человек познает сначала следствия и лишь затем причины.

Выход исследований Н. Бозз, Е. Кондильяка и Дж. Хэрриса за рамки одного предложения, охват актуальной связи между предложениями создали предпосылку для изучения последующими учеными макротекстов и обнаружения в них различных структурно-семантических типов АЧП.

2. Заслугой К. Беккера является и то, что он впервые упоминает интонацию как средство передачи смысла. Утверждением, что в отличие от письменной речи, в устной речи АЧП выражается не словопорядком, а интонацией, он указывает на релевантность порядка слов для письменного и интонации для устного текста и диктует выбор материала (устную речь) при изучении интонации. Интерес представляет также наблюдение

К. Беккера над тремя типами отношений между членами предикации: предикатным, атрибутивным и объектным, так же как и наблюдение над взаимоотношениями формы и содержания в слове. По К. Беккеру семантика слова предопределяет его оформление в служебное соотносимое или знаменательное слово.

Даже беглое ознакомление с развитием ТАЧП в логико-универсалистической традиции позволило выявить, что первоначальная идея – глагольная схема АЧП, интуитивно сформулированная его основоположниками в античной философии в рамках частей речи, переквалифицировалась в логическое учение о субъекте и предикате на уровне предложения и, наконец, вышла за пределы предложения, превратилась в учение о структурно-семантической архитектонике микроконтекста. Эти три этапа развития ТАЧП не отделены друг от друга китайской стеной. Скорее всего, они знаменуют собой плавное, эволюционное развитие на пути совершенствования ТАЧП.

Несомненно, что предстоит более основательное изучение той иерархии ценностей ТАЧП, которую представили логико-универсалисты, однако проведенные теоретические штудии уже дают право утверждать, что они внесли большой вклад в обогащение проблематики ТАЧП и создали ту необходимую предпосылку знаний, на которой и был построен в дальнейшем фундамент ТАЧП А. Вейлем и В. Матезиусом.

ЛИТЕРАТУРА

1. С. А. Муджири. О зарождении теории актуального членения предложения. Сборник научных трудов Тбилисского гос. пед. института им. А. С. Пушкина, 1989.
2. Т. А. Амирова и др. Очерки по истории лингвистики, М., 1975.
3. А. Л. Пумпянский. Информационная роль порядка слов в научной литературе, М., 1974 г.
4. К. F. Becker, „Organism der Sprache“. Frankfurt am Main, 1841.

რეზიუმე

სტატიაში შეფასებულია ლოგიკურ-უნივერსალური მოძღვრების ძირითად დებულებათა მნიშვნელობა წინადადების აქტუალური დანაწევრების თეორიის შემდგომი განვითარებისათვის. ამ ასპექტში განხილულია პორ-როიალის გრამატიკა და უნივერსალიზმის მიმდევართა შრომები.

პორ-როიალის სკოლის წარმომადგენლებმა წინადადების ლოგიკურ-უნივერსალური ინტერპრეტაციის მეშვეობით გააღრმავეს და განავრცეს პლატონისა და არისტოტელეს მიერ ჩამოყალიბებული კონცეპტი პრედიკაციის შესახებ და ყურადღება გაამახვილეს ისეთ საკითხებზე, როგორცაა: სუბიექტ-პრედიკატის გამმოჯნავე კონოტაციების დადგენა, სუბიექტ-პრედიკატის სემანტიკური მახასიათებლების შეჯერება მათ მორფოლოგიურ მარკერებთან, წინადადების „შინაგანი“ და „გარეგანი“ სტრუქტურების არათანხვედრა ერთმანეთთან და აქტუალურ დანაწევრებასთან, წინადადებაში გრამატიკული და ლოგიკური დონეების გამოყოფა და სხვ.

უნივერსალიზმის მიმდევრები გამოთქვამენ მთელ რიგ საინტერესო მოსაზრებებს, რომელთა შორის აღსანიშნავია სუბიექტისა და პრედიკატის მიმართებათა კვლევა მიკროკონტექსტში, ინტონაციის როგორც სემანტიკურად დატვირთული სუპრასეგმენტული ერთეულის რელევანტურობა ზეპირი მეტყველებისათვის და ა. შ.

სუბიექტ-პრედიკატის კორელაციის ეტაპობრივმა განხილვამ წინადადება-შსჯელობის, შემდგომ კი მიკროკონტექსტის დონეზე, მნიშვნელოვნად განსაზღვრა წინადადების აქტუალური დანაწევრების თეორიის ჩამოყალიბება.

S. MUDSHIRI

ZUR THEORIE DER AKTUELLEN SATZGLIEDERUNG IM
RAHMEN DER LOGISCHEN SPRACHBESCHREIBUNG
Zusammenfassung

Mit vorliegendem Artikel wurde versucht, die Entwicklungsgeschichte der **aktuellen** Satzgliederung (AS) im Rahmen der logisch-universellen Strömung zu zeigen. Mit diesem Ziel wurden die „Allge-

meine und erklärende Grammatik“ von Port-Royal und die späteren Studien logisch-universellen Charakters in Betrachtung einbezogen.

Die Vertreter der Schule von Port-Royal hatten, das von Platon und Aristoteles abgefaßte Konzept über die Prädikation weiterentwickelt und ergänzt durch universelle Lösung der Frage nach der Korrelation zwischen dem Urteil und dem Satz, zwischen dem logisch-grammatischen Subjekt und Prädikat. Sie waren der Probleme bewußt, die nicht wenig zur Erhellung der AS-Theorie beitragen könnten: Erklärung der AS als eines der universellen Modelle in der Rede – und Denktätigkeitssphäre. Notwendigkeit zu feineren Untersuchungen jener Bedeutungselemente von Subjekt und Prädikat, die dichotomisch aufgestellte Abstufungen in ihrer Semantik aufbauen, Abhängigkeit der Formierung der AS von „Innen“- und „Außenstrukturen“ des Satzes u. a.

Die Nachfolger der logisch-universellen Tradition deuten auf Notwendigkeit der Erforschung der AS im Rahmen des Mikrokontextes und auf Relevanz der **prosodischen** Gestaltung des Satzes für mündliche Kommunikation hin.

Die etappenweise Untersuchung von Subjekt-Prädikat-Beziehung anfangs auf der Ebene des Satzes und danach auf der – des Mikrokontextes, könnte zu tieferem Verständnis und fundierter Explikation des linguistischen Phänomens der AS beitragen.

6060 ქიმიკი

ნიშნის საკითხისათვის ენის სტრატეგიკაციულ მოდელში

ენა კულტურის ნაწილია, ხოლო კულტურის მიღმა გარკვეული საზოგადოება მოიაზრება, რომელიც ენის მეშვეობით ახორციელებს კავშირს საზოგადოების წევრებს შორის. ენის საშუალებითვე მყარდება ურთიერთობა კულტურის სხვადასხვა დარგებს შორის. თავის მხრივ კი კულტურის ესა თუ ის დარგი გარკვეული „ენით“ მეტყველებს (მღრ. „თეატრის ენა“, „მუსიკის ენა“, „არქიტექტურის ენა“ და ა. შ.). ჩვენი ყოველდღიურობა სავსეა ნიშნებით, სიმბოლოებით, რომლებიც საზოგადოების ამა თუ იმ სფეროს „ამტყვევებს“. ამდენად, სავსებით გასაგებია უმბერტო ეკოს მიერ დასმული რიტორიკული შეკითხვა: „იქნებ საზოგადოება სხვა არაფერია, თუ არა ნიშანთა სისტემების კომპლექსური სისტემა“ (ECO 1977, 14).

ნიშნის ფენომენით მეცნიერები ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში დაინტერესდნენ. ნიშანი ხდება ბერძენი ფილოსოფოსების კვლევის ობიექტი. არისტოტელეს ტრადიცია გრძელდება სტოელლებთან. მოგვიანებით ნიშნის კვლევით ინტერესდებიან და ორიგინალურ მოსაზრებებს გამოთქვამენ გერმანელი რომანტიკოსები, რაც სავსებით კანონზომიერია, რადგან საკუთრივ რომანტიზმი სიმბოლიკის უმრეტი წყაროა.

ნიშნის კვლევის საკითხებს ეძღვნება ჯ. ლოკის, ჯ. პ. ლამბერტის, ჩ. პირსის, ფ. სოსიურის, რ. იაკობსონის, ჩ. ვ. მორისის, უ. ეკოს და სხვათა ნაშრომები. ნიშნის ფენომენი ერთნაირად საინტერესოა როგორც საბუნებისმეტყველო, ასევე

ქუმანიტარული და სოციალური მეცნიერების სხვადასხვა დარგებისათვის, მაგრამ აქამდე არსებულ ნიშანთა თეორიების ცენტრში, მიუხედავად იმისა, თუ მეცნიერების რა დარგი იკვლევს მას, დგას ძირეული საკითხი – ნიშანი და ნიშანთა სისტემა, რომელიც საქციალური მეცნიერების, სემიოტიკის საგანია.

ლინგვისტიკა, როგორც კულტურის შემადგენელი ნაწილი, სემიოტიკის კვლევის არეალში ექცევა. იგი სემიოტიკის ერთ-ერთი კერძო შემთხვევაა, ამავე დროს ძალიან მნიშვნელოვანი და არსებითი. ლინგვისტიკის კვლევის ობიექტი, ანუ ენა, კულტურასთან ორმხრივ მიმართებაშია, კერძოდ, ენა კულტურის შემადგენელი ნაწილია, ხოლო კულტურა, თავის მხრივ, ენაში აირეკლება. სემიოტიკა, რომელიც კულტურას იკვლევს, თავის კვლევის მეთოდებს უსადაგებს ლინგვისტიკას, როგორც კულტურის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს. კულტურა, თავის მხრივ, გულისხმობს კომუნიკაციას სხვადასხვა სფეროში. თავისთავად ყოველგვარი კომუნიკაცია გულისხმობს ნიშანთა სისტემას, რომლის მეშვეობითაც ხორციელდება ურთიერთკავშირი ადრესანტსა და ადრესატს შორის. კომუნიკაციური ასპექტები ნებისმიერ სფეროში შესაძლებელია აღიწეროს და აიხსნას სემიოტიკის მეშვეობით, რამდენადაც სემიოტიკა არის ყოველგვარი სახის კომუნიკაციური პროცესის აღწერისა და ახსნის ინსტრუმენტი. (BENTELE/BYSTRINA 1978, 16).

ენობრივი ნიშანი, ისევე როგორც ყოველგვარი ნიშანი, უზრუნველყოფს კომუნიკაციას და მონაწილეობს აზროვნების პროცესებში. სწორედ აქედან გამომდინარეობს ენის ორი ფუნქცია – კომუნიკაციური და კოგნიტიური. ენის, როგორც ნიშანთა სისტემის, კვლევა დიდი ხანია ინტენსიურად და საფუძვლიანად მიმდინარეობს, რის გამოც, ენათმეცნიერება ერთ-ერთ ყველაზე განვითარებულ სემიოტიკურ მეცნიერებად ითვლება.

ენობრივი ნიშნის თეორია ფონემას და გრაფემას მიიჩნევს ორ ელემენტარულ ნიშნად, რომელთა საშუალებითაც ხდება ენის ყველაზე დაბალი დონის, ფონოლოგიისა და გრაფემიკის რეპრეზენტაცია. სემიოტიკური თვალსაზრისით ფონემათა ერთობლიობა

გვაძლევს დამოუკიდებელ სუბკოდს, როგორც გრაფიკათა მთელი არსენალი. ორივე ერთად ქმნის პიპერკოდს, რომელსაც სოსიური ლანგს უწოდებს.

საკუთრივ ენას ახასიათებს სტრატეფიკაციული სტრუქტურა. ენა ღონეებად ამერიკელმა დესკრიპტივისტებმა დაყვეს. ამ საკითხით იყვნენ დაინტერესებულები პრალის სკოლის წარმომადგენლებიც, რომლებიც ძირითადად განასხვავებდნენ: ფონოლოგიურ, მორფოლოგიურ, ლექსიკურსა და სინტაქსურ ღონეებს.

პირველად 60-იან წლებში გაჩნდა მცდელობა ენის სისტემების თეორიის ჩამოყალიბებისა. 1962 წელს ლინგვისტთა IX კონგრესზე ე. ბენვენისტმა თავის მოხსენებაში დაასახელა: (1) სუბფონემური (მერიზმატული), (2) ფონემური (3), მორფემის/სიტყვის და (4) წინადადების (კატეგორემატული) ღონეები (BENVENIST, 1966). წინადადების ღონე მასთან მიჩნეულია უმაღლეს ღონედ; გარდა ამისა, მორფემები და სიტყვები მოქცეულია ერთ ღონეში (4), რაც რამდენადმე არამართებული ჩანს თუნდაც იმიტომ, რომ მორფემა ყოველთვის არ უტოლდება სიტყვას და სიტყვა ხშირად რამდენიმე მორფემისგან შედგება.

ღონეები განლაგებული არიან იერარქიულად და ურთიერთმიმართებაში იმყოფებიან. ყოველი ქვედა ღონე წინამავალი ღონის შემადგენელი ნაწილია. ამასთან დაკავშირებით ი. ვახეკი დასძენს, რომ „დაბალი ღონის კომპონენტები ფუნქციურად ურთიერთშემავსებელი არიან შემდგომი უფრო მაღალი ღონის ერთეულის თვალსაზრისით“ (VACHEK, 1965, 346). ქვედა ღონის ერთეულები ზედა ღონეს ავსებენ და წარმოიქმნება ახალი ერთეული, რომელიც ზედა ღონის მიმართ დამატებითი ფუნქციით იქნება აღჭურვილი. ამდენად, ღონეების ზრდა ნიშნავს მჭიდრო კავშირს აღნიშნულ ღონეთა შორის. ღონეებისა და მათ შორის ურთიერთმიმართების შესახებ მრავალი თეორია არსებობს, მიმოხილვა ინტერესსმოკლებული არ უნდა იყოს.

რაც შეეხება ევროპული ლინგვისტიკის სხვა წარმომადგენლებს, აქ შეიძლება დავასახელოთ მ. ა. კ. კალიდეი, რომლის მიერ წამოყენებული თეორია მეტნაკლებად ორიგინალურია. იგი იერარქიის აღსანიშნ ტერმინად იყენებს "level"-ს, ხოლო ღონეს

აღნიშნავს ტერმინით "rank". თავდაპირველად იგი ენაში გამოყოფს სამ იერარქიას: სუბსტანციას, (2) ფორმასა და (3) კონტექსტს. თითოეული იერარქია მოიცავს განსაზღვრულ დონეებს, კერძოდ, სუბსტანციური იერარქია გულისხმობს ენობრივ მასალას – ფონეტიკასა (შესაბამისად ორთოგრაფიას) და ფონოლოგიას (შესაბამისად გრაფოლოგიას). ფორმაში მკვლევარი გულისხმობს ენის შიდა სტრუქტურას და ასახელებს შემდეგ დონეებს: გრამატიკას, როგორც დახურულ ლექსიკას, როგორც ღია სტრუქტურას. რაც შეეხება კონტექსტს, მასში იგი სემანტიკას მოიაზრებს. კალიდის მიხედვით ენობრივი დონეები არა მარტო ენის აღწერას ემსახურება, არამედ ასახავს ენობრივი რეალობის განსაზღვრულ თვისებებს (HALLIDAY, 1961, 244).

აღნიშნული თეორია საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ ავტორი ფონეტიკის გვერდით ასახელებს ორთოგრაფიას და ფონოლოგიის პარალელურად – გრაფოლოგიას. ეს დონეები ენის ყველაზე დაბალ იერარქიაშია მოქცეული. მკვლევარი ზეპირ მეტყველების პარალელურად ასახელებს წერილობით ენას საკუთარი პარამეტრებით.

ნიშნის არამოტივირებულობის და მოტივირებულობის საკითხის განხილვისას თ. გამყრელიძე უშვებს ნიშნის როგორც ერთ, ისე მეორე პარამეტრს და შესაბამისად არამოტივირებულობის შემთხვევაში წინ წამოწევს „ვერტიკალურ მიმართებას“, ხოლო მოტივირებულობისას – „ჰორიზონტალურს“. ანალოგიურ მიმართებებზე მსჯელობს ამერიკელი მკვლევარი ს. ლამბი თავის „სტრატეგიკაციულ გრამატიკაში“. ერთი მხრივ, ეს არის რეალიზაციის წესები, რომლებიც ცალკეულ სტრატას (ენის რეალიზაციის განზომილება) ვერტიკალურად აკავშირებს და მეორე მხრივ – ტექსტური წესები, რომლებიც შეეხება ჰორიზონტალურ ურთიერთობებს ერთსა და იმავე დონის მარტივ და რთულ ნიშნებს შორის. ლამბი აცალკევებს სამ სტრატას: ფონოლოგიურს, გრამატიკულსა და სემიოლოგიურს (LAMB, 1966). ამ თეორიის მიხედვით შესაძლებელი ხდება თითოეული ენობრივი დონის წარმოდგენა, როგორც რაღაც ნიშანთა

ერთობლიობისა სხვადასხვა იერარქიულ საფეხურზე, ვინაიდან ენობრივ დონეებშიც ისევე მოქმედებს კერტიკალური და პორიზონტალური მიმართებები, როგორც ცალკეულ ნიშნებში. ბუნებრივია, რაც უფრო მაღალია დონე, მით უფრო კომპლექსურია ნიშანი ანუ, ზედა დონეზე მოქმედი ერთეული არის ქვედა დონეების ერთეულების ჯამი.

საინტერესოა აგრეთვე რ. ე. ლონგაკრის (LONGACRE, 1970) მიერ წარმოდგენილი ტაგმემური სტრატეფიკაცია, რომლის დამსახურებადაც მიჩნეულია ტექსტუალური დონეების ჩართვა ტაგმემურ სტრატეფიკაციაში. იგი განასხვავებს ფონოლოგიურ და გრამატიკულ იერარქიებს, ცალკე განიხილავს ენის ლექსიკონს და ყოველი იერარქიის ბოლო საფეხურად დისკურსს, ანუ ტექსტს მიიჩნევს. ანალოგიურად გენერატიულ მოდელში პ. სგალსი (SGALLS, 1969) ზედა დონედ ასახელებს ტექსტოვრამატიკულ დონეს.

ენობრივი სისტემის სტრატეფიკაციის საკუთარ მოდელს ქმნის პრალის ლინგვისტური სკოლის წარმომადგენელი ფ. დანემი. მისი მოდელი აგებულია შემდეგ მახასიათებლებზე: „[...] (1) ბილატერალურ ენობრივ ნიშანთა იერარქიულად დანაწევრებულ შინაგან კომპლექსურობაზე, (2) ენის ფუნქციონალურ ხასიათზე [...], (3) იმ ვითარებაზე, რომ ყოველი მოდელი წარმოდგენს ემპირიულ მონაცემთა იდეალიზებასა და სათანადო გამარტივებას და ა.შ. იგი იმდენად უნდა იყოს მოდიფიცირებული, რომ ენის „არაიდეალური“ თვისებები განიხილოს (DANEŠ, 1982, 160). დანემის მიერ წამოყენებული სტრატეფიკაციის საფუძვლებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანია ის ფაქტორი, რომ ავტორი ხაზს უსვამს ენის ფუნქციონალურ ხასიათს და არა სემიოტიკურს, ეყრდნობა რა პრალის სკოლის წარმომადგენლების მიერ მიღებულ ენის კლასიკურ დეფინიციას, რომლის მიხედვითაც ენა არის ფუნქციონალური სისტემა (THESEN [1929] 1976, 43). აქედან გამომდინარე ენის ერთეულები ემსახურებიან კომუნიკაციას, ყოველი ენობრივი სისტემის მიზანი კომუნიკაციის წარმართვაა.

მოდელის აგებამდე დანემი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ კონსტრუქციის ფუნქცია, ანუ დამოკიდებულება საშუალებასა და მი-

ზანს შორის, როგორც დონეთა იერარქიის მიხედვით კონცეფციაში გაიგება, არამც და არამც არ უნდა აირიოს ენობრივი ნიშნის ფორმისა და შინაარსის სემიოტიკურ მნიშვნელობაში. ამასთან, იგი იქვე დასძენს, ნიშნის თვისებები აქვთ როგორც მორფემულ, ლექსიკურ და სინტაქსურ დონეთა, ისევე ტექსტის დონის ერთეულებს. ხოლო ამ უკანასკნელთ, როგორც ბილატერალურ ნიშნებს, კონსტრუქციის ფუნქცია ენიჭებათ. ამრიგად, მიმართებაში – „საშუალება – მიზანი“ გამოყენება პოვა როგორც ფორმამ, ისე მნიშვნელობამ.

დაბოლოს, დანეში განასხვავებს უნილატერარულ და ბილატერალურ საშუალებებს. უნილატერარულად მიიჩნევს ფონოლოგიურ, გრაფიკულ და სემანტიკურ ნიშნებს, რომელთაც ნიშნის წარმომქმნელი ფუნქცია აქვთ. უნილატერალურები წარმოქმნიან ბილატერალურ, კონსტრუქციის ფუნქციის მქონე ნიშნებს. ამ ჯგუფში შედის მორფემული, ლექსიკური, სინტაქსური და ტექსტუალური საშუალებები, რომელთა საფუძველზეც აგებს თავის სტრატეგიკაციულ მოდელს. ეს მოდელი ითვალისწინებს მორფოლოგიურ (ME), ლექსიკურ (LE), სინტაქსურ (SE) და ტექსტის დონეებს (TE). დონეებს შორის მიმართება ზევით გამოიხატება ფორმულით E_{n+1} . ხოლო ქვეით – E_{n-1} (DANES, 1982, 163).

ფონეტიკური, გრაფიკული და სემანტიკური ნიშნები, როგორც უნილატერარული საშუალებები, დანეშთან უკანასკნელ, ნულოვან დონედ არის მიჩნეული და სტრატეგიკაციული მოდელის მიღმა რჩება.

მონო- და ბილატერარულ დონეებზე მსჯელობს ი. შარნპორსტი, წარმოგვიდგენს რა ენობრივ ნიშანთა სისტემის მოდელს, სადაც, ისევე როგორც დანეშთან, მონოლატერარულ დონეში იგულისხმება სემანტიკური, ფონოლოგიური და გრაფიკული დონეები. სემანტიკური დონე აისახავს შინაარსობრივ მხარეს, ხოლო ფონეტიკური და გრაფიკული – ფორმას. რაც შეეხება ბილატერარულ დონეებს, ისინი თავიანთ თავში აერთიანებენ როგორც შინაარსობრივ, ასევე ფორმალურ მხარეებს. ამ დონეებს ერთმანეთის მიმართ ფარდობითი დამოკიდებულება აქვთ, რაც

ნიშნავს, რომ მათი თვისებები მხოლოდ მათ ახასიათებს მკაცრად და სწორედ ამ თვისებებით განირჩევიან ისინი სხვა დონეებისაგან. მონო- და ბილატერალური დონეები ურთიერთმიმართებაში არიან ერთმანეთთან, კერძოდ, როგორც შარნჰორსტი წერს: „ფონოლოგიური დონე წარმოადგენს ტექსტის, სინტაქსური, ლექსიკური და მორფემატული დონის ფორმალური მხარის ინტეგრაციას განბგერების თვალსაზრისით [...] ამის ანალოგიაა გრაფიკული დონე, დასახელებულ დონეთა ფორმალური მხარის ინტეგრაცია დაწერილობის თვალსაზრისით“. (SCHARNHORST, 1986, 48-49) ფონოლოგიური დონის საფუძველია ფონემა, ხოლო გრაფიკულის – გრაფემა; მათი ცალმხრივი, ანუ მონოლატერალური ხასიათის გამო, ისინი მიჩნეულია აგრეთვე ნულოვანი დონის სისტემებად.

ზემოთ განხილული ენობრივი სისტემების მოდელებიდან ყველაზე ოპტიმალურად და საფუძვლიანად მიგვაჩნია დანეშისა და შარნჰორსტის მოდელები, სადაც ქვედა ზღვარი წარმოდგენილია ენობრივი სისტემის უმცირესი ელემენტების ფონემებისა და გრაფემების სახით, ხოლო ზედა ზღვარი იკეტება ყველაზე სრული ერთეულით – ტექსტით.

* * *

თუ ამოვალთ იმ დებულებიდან, რომ ენა ნიშანთა სისტემაა, შეგვიძლია ვამტყიცოთ, რომ უმცირესი ენობრივი ერთეულებია, ერთი მხრივ, ფონემა, ხოლო, მეორე მხრივ, გრაფემა. ბუნებრივი ენის სისტემა (langue-ი სოსიურთან, code-ი ეკოსთან) შედგება ორი ქვესისტემის: ზეპირმეტყველებისა და წერილობითი ენისაგან, შესაბამისად ზეპირმეტყველების უმცირეს ელემენტად ჩაითვლება ფონემა, ხოლო წერილობითი ენისა – გრაფემა. ეს ენობრივი ნიშნები, როგორც ქვეკოდები გარკვეულ წესებზე დაყრდნობით ურთიერთმონაცვლეობენ და ერთი ენის რეპრეზენტაციის ორ სხვადასხვა ფორმას წარმოადგენენ.

მონოლატერალურ ნიშანთა პორიზონტალური მიმართება განაპირობებს ერთი ენობრივი დონის შემდგომ ზედა საფეხურზე (E_{n+1}) გადასვლას, შედეგად მივიღებთ ბილატერალურ ნიშანს. თუ

კერძო შემთხვევას დაეუშვებთ, ეს აღმოჩნდება მორფონოლოგიური დონე, რომლის ერთეულები ბილატერალური ნიშნებია, ამასთან არა მარტო ფუნქციური, არამედ სემიოტიკური თვალსაზრისითაც.

ბილატერალური ნიშნები ორი განზომილებით შემოიფარგლება — ვერტიკალურითა და ჰორიზონტალურით. ვერტიკალურ განზომილებაში ნიშანი თავის დონეზე რჩება, ხოლო ჰორიზონტალურ განზომილებაში, როდესაც ნიშნები ერთმანეთს უკავშირდება (და მარტივი ნიშანი კომპლექსურ ნიშნად იქცევა), მოცემული ენობრივი დონე გადაილახება ზევითკენ მიმართულებით. შესაბამისად, იქნება მიმართება მორფემა → ლექსემა → სინტაგმა → დისკურსემა/ტექსტემა. ჩამოთვლილ ბილატერარულ ნიშანთა შორის დისკურსემა/ტექსტემა მაღალორგანიზებული ენობრივი ნიშანია ენობრივი სისტემის ზედა ზღვარზე, ანუ დისკურსის/ტექსტის დონეზე. იგი შეიძლება წარმოდგენილი იყოს სხვა დანარჩენი ქვედა დონეების მსგავსად როგორც ზეპირი მეტყველების, ისე წერილობით ენის ნიშნებით. ეს საკვებით ლოგიკურია, რადგან ზეპირმეტყველებას და წერილობით ენას, რომლებიც ერთ საერთო გლობალურ სისტემაშია მოქცეული, საკუთარი პარამეტრები აქვთ, მათი ნიშნების საშუალებით წარმოქმნილი დისკურსემა/ტექსტემა განსხვავდება კერძო მახასიათებლებით. ეს განსხვავებები არ აისახება შუაენობრივ დონეზე, რომელიც ენის სისტემის შიდა სტრუქტურას (გრამატიკას) წარმოადგენს.

აქვე დავძენდით, რომ ჩვენს მიერ ზემოთ დასახელებული ორი განზომილება მოქმედებს ისეთ თუნდაც ფუნქციონალურ ენაში, როგორცაა ანგლურა, სადაც ჰორიზონტალური მიმართულება აღინიშნება X-ღერძით (აბსცისა), ხოლო ვერტიკალური მიმართულება — Y-ღერძით (ორდინატა). მზახველობით გეომეტრიასა და არქიტექტურაში ფუნქციონირებს მესამე მიმართულება, ანუ Z-ღერძი (აპლიკატა), რომლის მეშვეობითაც ობიექტის სივრცის შევსება ხდება ნახაზზე. ამ საკითხს შემთხვევით არ ვეხებით, რადგან ბოლო ხანს ტექსტის დონის გამოყოფა ენაში განპირობებული იყო ტექსტის კვლევის ინ-

ტენსივობით. სწორედ ტექსტის კომპლექსური ნიშანი, რომელიც განეფინება აღნიშნულ სამ ღერძზე. ტექსტში არსებულ ორ ხილულ განზომილებას – ჰორიზონტალურსა და ვერტიკალურს ვ. ფურცელაძე ნაშრომში, „ტექსტი როგორც ენობრივი მოღვაწეობის გაცხადება“ (1998), ურთავს მესამე განზომილებას, რომელიც ბათიზმატური ველის სახელწოდებით მოიხსენიება. ჩვენი აზრით, ბათიზმატური ველი ანალოგიურია Z-ღერძისა და მისი საშუალებით ხდება ტექსტის, როგორც მთელის წარმოდგენა, ანუ მისი „სივრცული“ აღქმა (საზრისის გააზრება), ისევე როგორც ფიგურისა არქიტექტურაში.

ენობრივი სისტემის ნიშანთა იერარქიული მიმართება შეიძლება წარმოდგენილი იქნეს ენობრივი დონეების პარალელურად სტემის სახით, სადაც ქვედა ზღვარს წარმოადგენს მონოლატერარულ ფონემათა და გრაფემათა დონეები, ხოლო ზედა ზღვარს ზეპირი მეტყველების დისკურსება და წერილობითი ენის ტექსტება. როგორც ჩანს, ქვედა ზღვრის ნიშნები გარკვეულწილად განპირობებენ ზედა ზღვრის ნიშნის კვალიფიცირებას დისკურსებად და ტექსტებად. დისკურსებისა და ტექსტების გამოყოფა განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ უკანასკნელ პერიოდში ლინგვისტიკაში მოხდა დისკურსის (ზეპირი გამონათქვამი) გამოჯვანა ტექსტისაგან (წერილობითი ტექსტი), ხოლო მათი კვლევა მიმდინარეობს შესაბამისად ცალ-ცალკე ლინგვისტური დარგების – ტექსტის ლინგვისტიკისა და დისკურსული ლინგვისტიკის ფარგლებში.

ამრიგად, ენა, როგორც ნიშანთა სისტემა, ნებისმიერ დონეზე მანიპულირებს ნიშნებით, განურჩევლად დონის იერარქიული ადგილისა საერთო ენობრივ სისტემაში. ენობრივი სისტემის ქვედა ზღვრის დონეების ელემენტარული ნიშნების თვისობრივი განსხვავებულობა ხდება საფუძველი ზედა ზღვრის მაღალორგანიზებული ნიშნების თვისებრივი თავისებურებებისა.

1. ფურცელაძე ვ. 1998 ტექსტი როგორც ენობრივი მოლვაწეობის წერილობითი გაცხადება. სამშობლო. თბილისი;
2. Bentele, G. Bystrina, I. 1978 Semiotik. Grundlagen und Probleme. W. Kohlhammer. Stuttgart. Berlin-Köln. Mainz;
3. Benvenist, E. 1966 Les niveaux de l'analyse linguistique. In: Problèmes de linguistique générale. Paris;
4. Daneš, F. 1982 Theorie des sprachlichen Zeichensystems. In: Grundlagen der Sprachkultur. Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege, T. 2, RSP. B. 8/2. Akademie. Berlin;
5. Eco U. 1977 Zeichen Einführung in einen Begriff und seine Geschichte. Suhrkamp. Frankfurt a/M;
6. Halliday, M. A. K. 1961 Categories of the Theory of Grammar. In: Word 17;
7. Lamb, S. M. 1966 Outline of Stratificational Grammar. Georgetown University;
8. Longacre, R. E. 1970 Hierarchy and Methodology. In: Method and Theory in Linguistics. Edited by P. L. Garvin. The Hague.
9. Scharnhorst, J. 1986 Modelle des Sprachsystems. In: Linguistische Studien. RA-145. Akademie. Berlin.
10. Sgalls, P., u. a. 1969 A Functional Approach to Syntax in Generative Description of Language. New York;
11. Thesen der Prager Linguistenkreises zum I. Internationalen Slawistenkongreß 1929. 1976. In: Grundlagen der Sprachkultur. Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege. Teil I, hrsg. von J. Scharnhorst und E. Ising. Berlin.
12. Vachek, J. 1965 On functional Complementation as an All-Level Analytical Prosedure in Language Research. In: Symbolae linguisticae in honorem G. Kurylow. Wroclaw. Warszawa. Kraków.

КИМЕРИДЗЕ НИНО

К ВОПРОСУ ЗНАКА В СТРАТИФИКАЦИОННОЙ МОДЕЛИ
ЯЗЫКА

Резюме

В статье язык рассмотрен как сложная семиотическая система. Эта система по традиции делится по уровням, ко-

торым соответствует определенный тип знаков. Нижнюю границу представляют уровни монологических фонем и графем, а верхнюю границу – полилогические дискурсы и тексты. На любом уровне язык манипулирует знаками независимо от иерархического уровня в общей языковой системе. Основное различие элементарных знаков уровней нижней границы языковой системы становится основой свойственной особенностью высокоорганизованных знаков верхней границы.

N. KIMERIDSE

ZUM PROBLEM DER ZEICHEN IM STRATIFIKATIONSMODELL DER SPRACHE

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag ist die Sprache als ein kompliziertes System behandelt. Dieses System gliedert sich in die Ebenen, denen bestimmte Arten der Zeichen entsprechen. Die niedrigste Grenze machen die Ebenen der monologischen Phoneme und Grapheme aus, die obere – die der polylogischen Diskurse und Texte. Die letzteren werden von den ersteren einigermassen bedingt. Die Sprache manipuliert auf der beliebigen Ebene mit den Zeichen ungeachtet dessen, welche hierarchische Stelle im gemeinsamen Sprachsystem einer Ebene zukommt. Der qualitative Unterschied der Elementarzeichen der niedrigen Ebene bestimmt die qualitativen Eigenartigkeiten der hochorganisierten Zeichen der oberen Ebene.

И. ПХАКАДЗЕ

ЯЗЫКОВАЯ ОТНОСИТЕЛЬНОСТЬ И ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА

Носитель языка знает свой язык по степени своей осведомленности о тех фрагментах мира, которые являются объектами его опыта в прошлом, в настоящем или в будущем.

Осведомленность о мире означает рассуждение о тех объектах, которые составляют мир, о качествах, характеризующих объекты, и отношениях, существующих между этими объектами; рассуждения о мире отлагаются в мнениях, верах и знаниях носителя языка; носитель языка или непосредственно участвует в опыте в силу своего сенсорного присутствия, или опосредованно. Любой контакт с миром, любой опыт носителя языка воплощается в языковой форме и приобретает смысл. Контакт носителя языка с миром имеет онтологический характер, то, что есть, и – гносеологический, то, что познается.

Все формы соприкосновения носителя языка с онтологическими или гносеологическими проблемами выражаются языком. Для этого носитель языка пользуется, в первую очередь, естественным языком. В силу своего физиологического строения и психологической установки носитель языка устроен так, что он может пользоваться языком для того, чтобы воспринять мир и познать его. В силу своей социальной предопределенности восприятие мира языком и исследование языка становится intersubъективным, социальным.

Как бы не определялась способность носителя языка быть носителем концептуальной схемы, он посредством этой схемы проникает в мир, расчленяет, организует его и выражает на языке. Существует или нет до-вербальный уровень становления

концептуальной схемы (системы в социальном понимании), носитель языка осмысленную деятельность относительно мира проводит уже на языковом уровне и на языке. Концептуальная схема (система) и язык, ее выражающий, участвует в постановке и разъяснении онтологических и гносеологических вопросов.

В зависимости от намерений и целей носителей языков в их соприкосновении с миром создаются отдельные науки и другие области человеческой деятельности с соответствующими универсумами рассуждения и языками. Но естественный язык присутствует как основное средство коммуникации на всех уровнях познавательной деятельности. В различных науках используются специально для них приуроченные языки, строгие и свободные от неоднозначностей. Но это все еще естественные языки и в них не выделяются разные уровни языка, призванные анализировать другой язык. Существуют искусственные языки, созданные человеком для специальных целей, предназначенные для того, чтобы устранить парадоксы, противоречия и неоднозначности, присущие естественному языку. Такие языки (логические, математические), примененные для анализа естественного языка, вскрыли те логико-философские трудности, которые связаны с анализом значения через естественный язык.

С целью максимального устранения неоднозначностей и противоречий были построены такие искусственные языки, которые могли бы дать точное описание языка на основании четко разработанного синтаксиса и логико-семантических правил. Создаваемые вместе с ними метаязыки содержат переводы таких языков на словесные языки. Логические языки успешно применяются для анализа естественного языка, в связи с чем многие лингвистические проблемы перестали быть чисто лингвистическими и анализируются с логико-философской точки зрения.

Значение присутствует во всех сферах человеческой деятельности. Это фундаментальное понятие лингвистики. В настоящее время вокруг значения не утихают бурные дискуссии, что склоняет к мысли о неопределяемости значения; семантические концепции соперничают друг с другом и никак не могут прийти к единому пониманию значения; у каждой концепции есть слабые, незавершенные стороны и каждая из них оставляет без ответа многие вопросы; некоторые из этих вопросов все же имеют более

или менее четкие очертания: знаковый характер языка признан всеми, экстенционал и интенционал, функциональный характер смысла референция и значение, статус глубинных и поверхностных структур, «семантические примитивы», дескрипции и проблемы, соприкасающиеся с логикой и философией, эссенциализм, квантификация, модальные языки, абстрактные объекты составляют предмет бесконечных разногласий. Результатом этих разногласий является проблема описания и анализа самих языков, каждый существующий метод подвергается беспощадной критике со стороны соперничающей концепции.

Так или иначе, следующие положения предполагаются неоспоримыми:

1. Каждый естественный язык отличается от другого естественного языка;

2. Каждый естественный язык обладает фонологическим, синтаксическим, семантическим и прагматическим измерениями.

3. В каждом естественном языке возможно провести целенаправленный, намеренный анализ и выделить разные иерархии языка: а) первопорядковый (язык индивидов и предикатов), б) язык второго порядка (индивиды, общие имена, абстрактные имена, одноместные, двухместные и n-местные предикаты), в) язык третьего порядка (означающий переключение мировых координат).

4. В каждом естественном языке можно выделить язык – объект и метаязык – описывающий язык объект.

5. В каждом естественном языке присутствует значение в том или ином проявлении.

6. В силу психофизиологической и социальной обусловленности человека носители разных языков сходятся в определенных общих глубинно-логических и семантических зонах своих концептуальных систем и языков и обладают единым фондом осведомленности о мире и, следовательно, взаимопониманием.

7. Каждый язык переводим на другой язык с определенной степенью сложности, адекватности и определенности.

8. Каждый естественный язык противоречив.

9. Каждый носитель языка не знает полностью своего языка.

10. «Идеальный носитель языка знает свой язык полностью и, следовательно, он всезнающий».

12. უბათუმის უნივერსიტეტი

11. Каждый носитель языка понимает свой язык по мере своей осведомленности о мире.

12. Не каждый естественный язык совершенен до такой степени, чтобы выразить все знания своими средствами.

В научных описаниях естественных языков не всегда все протекает гладко. Лингвистические теории описывают естественные языки сравнительно легко, самые большие трудности возникают как только дело доходит до анализа значения. Таким образом, лингвистические теории анализа значения формулируют и пытаются решить именно те противоречия, которыми характеризуются конкретные естественные языки, или же эти противоречия присущи вообще языковой деятельности человека: омонимия или неоднозначность, осмысленность и адекватность языковых выражений, языковые парадоксы, статус имеет несуществующих объектов и т. д. Таким образом, каждый естественный язык сам по себе является довольно сложной загадкой для лингвистов, психологов, логиков, философов, для каждого, кто соприкасается со смысловой стороной языка.

Для оценки адекватного и эффективного применения той или иной лингвистической теории в любом ее осмыслении в настоящее время нет критерия. Появление такого критерия – дело будущих исследований, направленных на создание искусственного интеллекта. Предположительно, такое направление может способствовать дальнейшему раскрытию механизма взаимоотношений мира, мышления, языка.

В выражениях естественного языка дается та концептуальная схема (системы), согласно которой человек создает и воссоздает определенную картину мира. Язык является создателем и выразителем этих концептуальных систем. Чем определяется эта схема (системы), это дело психологов и философов (может быть биологов и т. д.). Насколько правильно отражает и выражает её человек, это дело логика, как истолковать то, что говорит язык и о чем он говорит – это дело философа. Нормальный носитель естественного языка использует свой язык во всех названных и неназванных целях, не раздумывая об этих проблемах.

Концептуальная система носителя (носителей) языка конструируется по определенной схеме, принципу, и содержит все множество концептов над определенным естественным языком.

Концептуальная система, механизм ее построения и функционирования, отражает познавательную процедуру человека, которая заключается в построении смыслов, концептов от примитивных, изначальных, до более глубоких и усложненных образований; наличие определенных концептуальных систем обретает языковую форму в грамматике, в фонологии и семантике, и создает определенную «картину мира». Особое значение в этом отношении приобретает семантика, как учение о значении, и прагматика, как учение об использовании языка.

В пределах одного естественного языка строится в принципе одна стереотипная картина мира с точки зрения онтологической ограниченности универсума объектов возможностями одного языка и в силу концептуальной ответственности носителей этого языка перед социальными, культурными, эстетическими и другими специфическими стереотипами данного языкового сообщества. Хотя не исключаются совершенно неординарные осмысления носителями индивидуальных концептуальных схем информации о действительном и возможном положении дел в пределах данного языкового единства. Картину мира, созданную в пределах одного естественного языка, можно назвать миром этого языка, т. к. здесь все выражается на данном языке.

Установление межъязыкового соответствия или межъязыковой синонимии имеет логико-философский, а не только лингвистический аспект: это, обобщено говоря, – проблема перевода.

Проблема перевода занимает особое место в концепции Куайна. Куайн ввел понятие о неопределенности перевода. В дальнейшем изложении труд переводчика идентифицируется с деятельностью лексикографа, так как они оба занимаются поиском и обнаружением синонимичных соответствий, оговаривая, очевидно, специфику работы переводчика уже после установления адекватного подстрочника. Деятельность переводчика в действительности во многом напоминает работу драматурга или баснописца, строящих свои произведения, разыгрывающих одни и те же сюжеты на разных языках, не располагая при этом единым руководством по переводу и находясь полностью во власти глагола: «что могло бы быть?».

Перевод связан прежде всего с языковой относительностью. Языковая относительность выражается в степени расхождения и

совпадения между различными естественными языками; вопрос стоит следующим образом: можно ли перевести всю информацию, заключенную в одном языке, на другой язык, не утратив ее онтологической и гносеологической значимости, при очевидном наличии того факта, что языковые средства концептуализации мира на разных языках различны, и следовательно, различна сама концептуализация. Не только на межъязыковом уровне, а даже внутри одного языка многие логические утверждения имеют силу относительно какого-то выделенного языка, т. е. языки сами становятся переменными. Эта проблема в равной мере сложна для обычных и искусственных языков.

Семантические правила, добавляемые многими исследователями к искусственным языкам, являются правилами перевода на обычный язык аналитических утверждений, которые можно признать аналитическими на основании аналитичности их специфицированных переводов на обычный язык.¹

Проблема перевода тесно связывает понятия аналитичности и синонимичности утверждений.

С точки зрения теории верификации и когнитивной синонимии утверждения синонимичны, если и только если они одинаково ведут себя с точки зрения метода эмпирического подтверждения или отрицания. Из данного определения синонимичности можно вывести синонимичность для других лингвистических форм. Аналитичность определяется в терминах аналитичности и логической истины. Аналитические утверждения определяются как синонимичные с логически истинными предложениями.

Принятием теории верификации в качестве адекватного выразителя синонимичности утверждений сохраняется и понятие аналитичности. Синонимичность утверждений определяется как сходство метода эмпирической состоятельности или несостоятельности. Отношения между утверждением и опытом могут подтвердить или опровергнуть эти утверждения.

Самое простое понимание такого отношения – это прямой отчет: любое утверждение можно перевести в утверждение (истинное или ложное) о непосредственном опыте. Это метод радикального редуccionизма и он предвосхищает теорию верифика-

¹ W. Quine. From a logical point of view, p. 37.

ции значения. Семантически эта доктрина означает, что терм должен быть именем чувственных данных, или сложением таких имен, или сокращением такого сложения.

Кроме того, доктрина ограничивается только дословным переводом. Радикальный редукционизм определяет язык чувственных данных и перевод значимого дискурса в утверждение за утверждением на этом языке. Редукционизм предполагает, что каждое предложение, взятое изолированно, может иметь «истинностное» значение: против такого подхода решительно возражает Куайн: «Утверждения о внешнем мире должны предстать перед судом чувственного эксперимента не индивидуально, а только как «организованное единство».¹

Теория верификации – результат радикального редукционизма, и они в основном сходятся в понимании того, что истинность утверждения зависит от языка и от экстралингвистического факта, а это допускает возможность того, что утверждение подразделяется на лингвистический и фактический компоненты. Фактический компонент подтверждается или устраняется опытом. При наличии только лингвистического компонента истинное утверждение считается аналитическим.

Куайн считает бессмысленным такое разделение на аналитическое и синтетическое, ибо оно отвергается наукой в целом.

Дело решается эффективностью утверждения с точки зрения всей системы; утверждение можно считать подходящим и эффективным только в том случае, если оно основывается на свободной ассоциации, отражающей относительное сходство.

Работу переводчика можно сравнить с работой лексикографа. Они оба соотносят языковые формы, синонимы с синонимом, и решающим является сходство значений; переводчика, кроме синонимичности, занимает проблема осмысленности синонимичных пар: он устанавливает класс осмысленных утверждений на одном языке и ищет их синонимичные пары на другом (или третьем...) языке. Утверждения можно считать осмысленными, если они сводимы к минимальным единицам, допускаемым как единицы анализа.

¹ W. Quine. From a logical point of view. p. 41.

Для осуществления перевода переводчик использует ту логико-лингвистическую доктрину, которая предполагается наиболее адекватной для обнаружения подходящих соответствий между языковыми системами и решения возникающих затруднений на каждом уровне перевода (грамматическом, семантическом, прагматическом).

В основе синонимии лежит принцип взаимозаменяемости. Взаимозаменяемость двух лингвистических форм состоятельна, если она удовлетворяет следующим вопросам:

а) в каких позициях, если не во всех, взаимозаменяемы формы?

б) при взаимозамене форм что остается неизменным?

На второй вопрос ответ был следующий: неизменным остается истинное значение; для интенциональных языков такой ответ малоинформативен. Ответ на первый вопрос оказался неудачным, т. к. взаимозаменяемость ограничивалась только словом.

Переводчик, подобно лексикографу, склонен считать синонимами даже те формы, которые заметно различаются образными ассоциациями и поэтическими значениями, поэтому он не может с полной уверенностью ответить на второй вопрос.

Необходимо определить синонимичность для длинных отрезков дискурса.

Взаимозаменяемость коротких синонимов можно ограничить синонимией в пределах одного языка.

Межъязыковая синонимия предполагает отношение между достаточно длинными отрезками дискурса; они должны быть достаточно длинными для того, чтобы нести в себе абстрактные соображения из содержательного контекста конкретного языка.

Толкование того или иного слова иногда завершается неубедительными частичными синонимами и вместе с ними даются некоторые сценические ремарки; такая процедура может считаться первоначальным шагом, экспликацией того, как перевести или перефразировать длинные дискурсы.

Таким образом, происходит каталогизация синонимичных пар достаточной длины. В этот момент уже можно поступать как грамматист, косвенным путем, т. к. затрудняется перечисление

синонимичных пар из-за неограниченности в числе и в разнообразии.

Грамматист фиксирует класс исчисляемых атомарных единиц, а затем вырабатывает правила для образования из них всех значимых последователей.

Лексикограф должен тоже косвенным образом определить бесчисленное множество истинных пар длинных синонимов; для этого фиксируется перечисляемый класс коротких форм и систематически эксплицируется как построить из этих коротких форм подлинные синонимы достаточной длины; короткие формы представляют собой словесные наполнения – глоссарии, правила построения подлинных синонимов достаточной длины приравниваются к глоссам в его глоссарии; глоссарий в целом состоит из квази-синонимов и сценических ремарок.

Аналогична работа переводчика.

Они оба производят каталогизацию неограниченного класса подлинно синонимичных пар; оба, и переводчик и лексикограф, оказываются во власти оператора «могло бы быть» (could be), который представляет класс К – осмысленных синонимичных пар, Н – класс совместимых пар, I – вероятные пары синонимов, J – класс всех синонимичных пар, когда-либо встречаемых в настоящем, в прошедшем или в будущем временах. Классы эти постепенно увеличиваются и исключаются из них те пары, которые считаются неправильно образованными.

Синонимия двух форм означает приблизительное сходство ситуаций, возникающих при обеих формах, и приблизительное сходство воздействия каждой формы на слушателя.

Но ни одна ситуация целиком не похожа на другую ситуацию. Даже ситуации, в которых высказывается одна и та же форма, разнообразны в бесчисленных своих проявлениях.

Эмпирическая наука должна открыть релевантные отношения, существующие между ситуациями; релевантные отношения – это корреляции или т. н. казуальные отношения между произнесением (написанием) синонимичных пар (шумов, написанного текста). Релевантность того или иного качества разгадывается в эмпирическом процессе поиска корреляций или казуальных отношений и впоследствии, посредством наблюдений или опыта, подтверждается или отвергается принятая гипотеза.

В лексикографии и при переводе поиск возможных релевантных качеств определяется естественным знакомством с основными направлениями человеческой (субъективной) заинтересованности.

Субъективная заинтересованность в поиске совпадения релевантных ситуаций обусловлена личностью субъекта, его окружением. Это скрытые качества субъекта; здесь решающим является не выбор подходящей пары для обнаружения релевантных качеств сходных ситуаций, а то, что каждый человек является носителем не только узкоязыковых навыков словаря и синтаксиса.

Субъективные трудности, возникающие при соприкосновении разных языков, носят конкретный характер, сопряжены с практической неуверенностью и с заблуждениями и они нерелевантны для дефиниции синонимии. «Основная трудность заключается в обособленности мира от остального языка. Основные различия в языке связаны с теми различными способами, к которым обращаются говорящие при дроблении (расчленении) мира на предметы и качества, время и пространство, элементы, силы, духи и т. д.»¹

Слова синтаксис меняются от языка к языку. Содержание остается неизменным, — это фикция, которую создает синонимия, говорит Куайн.

Человеческий способ концептуализации окружающего мира характеризуется многими базисными качествами концептуализации, которая заключается в дроблении мира на предметы, общие для всех культур. Если существует общий фонд концептуализации, то говорящие на разных языках люди во внешне похожих ситуациях должны различаться только тем, как они говорят нечто, но не тем, что они говорят. На этой стадии проникновения в чужой словарь референция играет важную роль, но ее недостаточно, она не может заменить значение.

Лексикограф и переводчик начинают с того, что подбирают определенный первоначальный словарь чужого языка и соотносят чужие предложения с предложениями на родном языке. В этой сфере сходятся две культуры, и большинство таких предложений классифицирует явно выделенные объекты.

¹ W. Quine. From a logical point of view. p. 61.

Затем предложения чужого языка разбиваются на короткие составляющие элементы и переводятся на родной язык, перевод должен быть совместимым с первоначальным переводом предложений. Здесь возникает гипотеза относительно новых дальнейших комбинаций переводимых компонентов. Разрешение конфликтных ситуаций способствует верификации гипотезы.

По мере того как последующие переводы отделяются от непосредственных отчетов, конфликты уменьшаются, и лексикограф (переводчик) становится все более зависимым от того, как он со своим Индо-европейским *Weltanschauung* облачится в скандалии информанта на калаба; он все больше и больше обращается к последнему убежищу всех ученых; это призыв к внутренней простоте его все более увеличивающейся системы. Завершенный словарь имеет вид *ex pede Herculum*, но с той разницей, что, возводя Геркулеса из ноги, утешает тот факт, что есть нечто, о чем можно сказать, что оно неправильно,... тогда как в словаре лексикограф не имеет ничего, относительно чего можно было бы сказать, что оно правильно или ложно.¹ Причиной такого состояния является отсутствие дефиниции синонимии. Предлагаемое тетрадическое отношение может оказаться выражением степени, диадическое отношение: *a* синонимично *b*, можно заметить: *a* более синонимично с *b*, чем *e* с *C*; не экспликация, а дефиниция такого отношения должна решить вопрос об отклоняющихся от прямых отчетов перевода..

Проблема перевода соприкасается с косвенной речью (цитацией). Перевод можно рассматривать как косвенную цитацию между языками.²

Перевод предложений наблюдения – самая примитивная фаза, и она ограничивается стимульной синонимией.

Стимульная синонимия может быть употреблена в качестве стандарта перевода вообще для всех случайных предложений, благодаря знакам социализированной межсубъективной синонимии и билингуам.

Не существует установленного стандарта для определения меры отклонения косвенной цитации ни для вечных (постоянных

¹ W. Quine. From a logical point of view, p. 63.

² W. Quine. Word and object. p. 216.

предложений), ни для предложений вообще. Степень отклонения цитации зависит от цели цитации. Проблема заключается в том, какие черты цитируемых замечаний говорящего следует передать; предполагается, это те черты, которые должны быть сохранены для того, чтобы косвенная цитация рассматривалась как истинная.

Актуальное высказывание является тем стандартом, с которым сравнивается то, что опосредованно и неточно передается в косвенной цитации. Перемещаясь в косвенную цитацию, в зависимости от ремарок и других указаний, переводчик воображает, в каком состоянии находится говорящий, и на своем языке он высказывает то, что естественно и значительно с его точки зрения в воображаемом состоянии сознания говорящего.

«Косвенная цитация может быть сделана лучше или хуже, более или менее правдиво, даже не надеясь на более или менее строгий стандарт; подразумевается оценка драматического акта с точки зрения специальных ролей»¹

Косвенная цитация, как и другие контексты пропозициональных установок, относится к тем идиомам, которые разделяют референциальное употребление от неререференциального, бихевиоризм от ментализма, действительную принципю от конечной цели, дотошную теорию от драматического описания.

Косвенная цитация несводима к бихевиористским терминам, ее можно только подключить к прямой цитации для дополнительной информации.

Переход от стимульной синонимии случайных предложений к построению терминов означает необходимость аналитической гипотезы, не определяемой словесными предрасположениями и употребление детерминативного интенционального словаря.

Существование альтернативных схем перевода, несовместимых между собой, но совместимых с вербальным поведением носителей языков, ставит вопрос о феномене перевода.

Принятие интенционального употребления означает допущение отношений перевода, как имеющих некоторую объективную ценность, хотя в принципе неопределенных относительно всего множества вербальных предрасположений. «Такое допущение,

¹ W. Quine. Word and object. p. 219.

если оно не имеет под собой более солидной почвы, чем те отношения перевода, которые предполагаются языком семантики и интенционала, мало что могут дать для научного понимания».¹

Таким образом, отношение к феномену перевода Куайна означает признание неопределенности перевода вообще и признание неопределенности радикального перевода.

Перевод предложения является неопределенным, если имеется два неэквивалентных предложения S_1 и S_2 , при которых предрасположения носителей языка к словесной реакции недостаточны для выбора между S_1 и S_2 . Перевод относителен избранной гипотезе перевода, хотя не детерминируется реальностью.

Неопределенность перевода не означает невозможность перевода. Просто не существует разрешающей процедуры для альтернативных гипотез перевода. Прагматические параметры могут предоставить те оценки, в терминах которых будет решаться степень эффективности и удовлетворительности совершаемого перевода.

Изложенные положения должны составить методологическую основу не только научных текстов, где перевод протекает сравнительно гладко, а также и более сложных текстов (языка I и II).

Вспомним в этой связи слова Фреге: «Человечество обладает общей сокровищницей мыслей, которые передаются из поколения в поколение... чем научнее изложение, тем меньше в нем чувствуется автор и тем легче его переводить. Но вместе с тем, вследствие упомянутых фактов, перевод поэзии труден, а иногда совершенно невозможен. Языки различаются между собой именно поэтическим значением. Тональность, аромат, поэтическое видение, особенность, придаваемая цезурой и рифмой, все это не принадлежит мысли».²

ЛИТЕРАТУРА

1. W. Quine. From a logical point of view. Harvard University Press. Cambridge, Mass. and London. Second edition.

¹ W. Quine. Word and object. p. 221.

² G. Frege. Recherches logiques, p. 177.

2. W. Quine. Word and Object. Harvard University.
3. G. Frege. Ecrits logiques et philosophiques. Paris, 1971.
4. Р. И. Павленис. Проблема смысла. Москва, 1983.

ი ა შხაკაძე

ენობრივი უარღობითობა და თარგმანის პრობლემა რეზიუმე

სათარგმნი ტექსტის ალტერნატიული ვარიანტების არსებობის ფაქტი, როგორც მოვლენა, განპირობებულია ისეთი ერთმნიშვნელოვანი ანალიზური სტანდარტის არარსებობით, რომელიც საშუალებას მოგვცემდა შემოგვეყარავლა ენათა სინონიმური არეების ზღვარი, ხოლო ეს განუსაზღვრელობა წარმოადგენს თარგმანის, როგორც ენათა ფარდობითობის ერთ-ერთი გამოვლენის ძირითად ნიშანს (ამ მოვლენას პირველად ყურადღება მიაქცია კუინმა). კუინის თვალსაზრისი, მკაცრი ლოგიკური სისტემების პირობებში, მრავალი ფაქტორით საბუთდება, მაგრამ თუ ბუნებრივი ენობრივი მოვლენების ანალიზისას გამოვიყენებთ არა მხოლოდ ორმნიშვნელოვან ლოგიკას, არამედ მოდალურ, თავისუფალ, ან ბუნდოვან ლოგიკას და ა. შ. (ეს ჩამოთვლა შეიძლება კიდევ გაავარძელოთ), მაშინ თარგმანი, როგორც პროცესი და როგორც პროცედურა, განსხვავებული თვალსაზრისით განიხილება.

I. PCHAKADZE

RELATIVITÉ LINGUISTIQUE ET INDÉTERMINATION DE LA TRADUCTION

summary

L'existence des procédés analytiques alternatifs de la traduction pose le problème de l'indétermination de la traduction en général.

La traduction d'une langue dans une autre est indéterminée à cause de l'absence des standards analytiques de synonymie des termes à tous

les niveaux, à l'exception des rapports qui s'expriment en termes de stimuli-synonymies.

L'image conceptuelle de l'univers représentée dans une langue diffère de celle, rendue dans une autre.

Ainsi, la divergence en modèles conceptuelle détermine la relativité linguistique, que se manifeste en ceci que les sujets parlant une langue effectue la structuration de l'univers dans le cadre des possibilités expressives de celle-ci.

L'image conceptuelle donnée dans une langue peut être considérée comme l'univers (possible) de cette langue.

Cependant, l'existence d'une zone, où toutes les langues se rencontrent et qui est la base profonde logico-sémantique commune à tous les sujets parlants, rend possible le transfert de cette base d'une langue dans une autre.

Les efforts, effectués par le lexicographe, quand il dépasse les limites d'une langue et pénètre dans une autre rappellent le travail du traducteur. Tous deux cherchent à cataloguer des synonymes, des fragments de discours longs afin de pouvoir les manipuler.

Le traducteur multiplie ses efforts en les renforçant par ses aptitudes personnelles en tant que dramaturge et fabuliste. Il essaie de rester impartial, mais sa conception du monde et sa langue, dans laquelle cette conception s'est formée, doivent jouer un rôle décisif dans son œuvre.

Par conséquent, le rôle auquel il aspire accéder lui apparaît sous le jour de son modèle conceptuel construit dans sa langue. La seule évaluation possible de l'œuvre du traducteur se fait d'après des critères pragmatiques de coopération, d'adéquation et d'efficacité.

ქეთევან ბაბუნია

აოსტოიზიციური კონსტრუქციების კომუნიკაციური ნიშნაღობა ღროის ბარემოებითი ღამოკიდებული წინაღღების მასალის მიხედვით თანამედროვე ფრანგულ ენაში

რთული წინაღღების ნაწილთა წყობასა და მათ საკომუნიკაციო ღატვირთვას შორის არსებული ურთიერთობის დაღვენა ითვალისწინებს შემღვეი საკითხების გაღაწვეეტას: არსებობს თუ არა რთული ქვეწყობილი წინაღღების ნაწილთა გარკვეული თანმიმღვერობა და წარმოაღვენს თუ არა აღნიშნული თანმიმღვერობის ცვლილება აქტუალიზაციის, გამოყოფის საშუალებას.

ვ. აღმონი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ გარკვეული კონსტრუქცია შესაძლებელია განისაზღვრებოდეს როგორც ამოსავალი, ჩვეულებრივი არააქტუალიზებული, მაგრამ, სხვა კონსტრუქციასთან შეღარებით, არა მისი რაოდენობრივი სიჭარბის, არამედ კონტექსტისაგან მაქსიმალური დამოუკიდებლობის ნიშნით.

ანალიზისათვის შერჩეული წინაღღებებიდან, შემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, დასაშვებად მიგვაჩნია გამოვეოთ პოსტპოზიციურ დამოკიდებულ ნაწილიანი წინაღღებები, რაღვან:

ა) გარემოების აღვილი, ფრანგული ენის სიტყვათა წყობიდან გამომღინარე, წინაღღების ბოლოშია; წინაღღების შესწავლა მისი კომპონენტების ფუნქციონალური თვალსაზრისით კომუნიკაციურ ასპექტში საშუალებას იძლევა წინაღღების გარემოებითი წვერი და გარემოებითი დამოკიდებული წინაღღება, ჩვენს შემ-

თხვევაში დროის გარემოება და დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება – ერთმანეთთან დაახლოვოს.

ბ) $GN_1 + GV \rightarrow$ quand $il_1 + GV$ ტიპის სტრუქტურებში პრონომინალიზაცია რთული წინადადების შიგნით ხდება და არ სცილდება წინადადების ფარგლებს; რაც შეეხება $il_1 + GV \rightarrow$ quand $il_1 + GV$ ტიპის სტრუქტურებს, მიუხედავად იმისა, რომ ნაცვალსახელის ანტიცედენტი პრეტექსტში იმყოფება, იგი გავლენას არ ახდენს წინადადების ნაწილთა განლაგებაზე, რადგან მთავარი და დამოკიდებული ნაწილების ორივე ნაცვალსახელი ერთი დიაფორული ჯაჭვის რგოლებს წარმოადგენს.

გ) წინადადებები – სენტენციებისათვის, რომლებისთვისაც ნიშანდობლივია კონტექსტისაგან მაქსიმალური დამოუკიდებლობა, ნიშანდობლივია წინადადების დამოკიდებული ნაწილის პოსტპოზიცია.

საწყისად (ამოსავლად) პოსტპოზიციური დამოკიდებული ნაწილიანი კონსტრუქციის გამოყოფას მეორე საკითხის გადაწყვეტასთან მიყვართ: წინადადების ნაწილთა ამ თანამიმდევრობის ცვლილება იწვევს თუ არა პირველ ადგილზე წამოსაწევი (გამოსაყოფი) კომპონენტის აქტუალიზაციას?

წინადადებაში პირველი ადგილის მნიშვნელობაზე არაერთი ლინგვისტის ყურადღებაა შექრებული. ვ. ადმონი გამოყოფს წინადადების წევრის სამ ძირითად ფუნქციას:

1. მოცემულ წინადადებასა და პრეტექსტს შორის კავშირის (ბმულობის) გამოხატვის ფუნქცია;
2. ისეთი ცნების გამოყოფის ფუნქცია, რომელიც პირველ ადგილზე მდგარი წინადადების წევრით გამოიხატება,
3. ლოგიკური თანამიმდევრობის გამოხატვის ფუნქცია წინადადების გაშლა-განვითარებაში.

პოსტპოზიციურ დამოკიდებულ ნაწილიან წინადადებებს შორის, ზოგიერთი ფორმალური და სემანტიკური ნიშნების მიხედვით, შესაძლოა წინადადებათა შემდეგი ტიპების გამოყოფა:

1. წინადადებები, რომლებშიც imparfait მთავარ ნაწილში ესადაგება წარსული დროის ერთ-ერთ ფორმას (passé simple ან Passé composé) დამოკიდებულ ნაწილში.

[Aux approches du soir, l'homme entendit la fillette: "Boutout! Boutout!" et il vit son chien sursauter, bondir vers l'enfant; ("Rossuré, il continua son ouvrage) Il frappait, frappait, tête basse sous son chapeau, lorsque devant son tas de cailloux il aperçut de grosses jambes rondes montées sur des souliers brillants]. /Susi-ni M. C' était cela notre amour. p. 31/.

2. წინადადებები, რომლებშიც კომპონენტთა თანმიმდევრობა არ ასახავს მოქმედებათა ქრონოლოგიურ თანმიმდევრობას:

[On n' avait d' ailleurs aucune raison de s' en souvenir puisque finalement] Carlotta s' était fait épouser par Quesnel quand elle avait compris qu' Edmond lui échappait... (Aragon Z. Aurélien. p. 17-18).

მოქმედებათა თანმიმდევრობა აისახება შემდეგ ტრანსფორმში.
→ Quand elle avait compris qu' Edmond lui échappait Carlotta s' était fait épouser par Quénsel.

რამდენადაც დამოკიდებული წინადადების ადგილის არჩევაში დიდ როლს ასრულებს ქრონოლოგიური ფაქტორი, შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ საწყის წინადადებაში კომპონენტთა ისეთი განლაგება, რომელიც ეწინააღმდეგება მოქმედებათა ქრონოლოგიურ განლაგებას, გარკვეულ კომუნიკაციურ დავალებას ასრულებს მართლაც, პოსტპოზიცივაში მყოფი დამოკიდებული ნაწილი. კომუნიკაციურად ნიშნადია (მარკირებულია), რომელიც მომდევნო წინადადებასთან ერთად ხსნის მთავარ წინადადებაში გამოხატულ მოქმედებას.

3. წინადადებები, რომლებშიც დამოკიდებული ნაწილი მოცილებულია, გამოყოფილია მთავარი ნაწილისაგან.

ამგვარ კონსტრუქციებს პარცელირებულ კონსტრუქციებს უწოდებენ. ლინგვისტები ხაზს უსვამენ მათ ორ თავისებურებას.

1. პარცელირებულ კონსტრუქციებში დამოკიდებული ნაწილის კავშირი მთავარ ნაწილთან, მართალია, არ ქრება, მაგრამ ერთგვარად სუსტდება.

2. პარცელაციის დროს დამოკიდებული ნაწილი აქტუალიზაციას განიცდის (აქტუალიზდება) და იგი იძენს მაღალ კომუნიკაციურ ნიშნადობას (მარკირებას).

პარპელაცია ყველაზე უფრო დამახასიათებელია პოსტპოზიციური დამოკიდებული ნაწილისათვის, რომელიც დამოუკიდებელი წინადადების ერთგვარ ნიშნებს იძენს, აქცენტირებულია და განზრახ გამოყოფილია ავტორის მიერ:

Il ne se récriait pas, même aux passages de mon récit que je croyais les mieux faits pour étonner un homme si loin de mon milieu d'origine. Quand après l'episode du désaveu de paternité il a demandé et c' était sa première interruption: j' espère qu' apres ça vous avez coupé tous les ponts et que c' est fini. bien fini?

(Hériat Ph. Le temps d' aimer. p. 197).

3. წინადადებებში, სადაც დამოკიდებული ნაწილის პოსტპოზიცია წინააღმდეგობაში იმყოფება რთული წინადადების ნაწილთა წყობის ტექსტობრივი განპირობებულობის დებულებასთან. ამ დებულების არსი ისაა, რომ იმ ნაწილის პოზიცია, რომელშიც არსებობს პრეტექსტთან კავშირის მაჩვენებლები, ფიქსირებულია; ის აუცილებლად პრეპოზიციაში იმყოფება.

წინადადებაში: On retrouvait sur tous les meubles ce buste en plâtre aux yeux hagards, la tête envoleppée de pansements). Mariette mourait de peur chaque fois qu' elle entrait dans une pièce éteinte et l' apercevait dans l' ombre. (Cocteau I. Les enfants terribles, p. 59).

ტექსტობრივი განპირობებულობა მოითხოვს დამოკიდებული წინადადების ყოფნას პრეპოზიციაში, რადგან მასში მოთავსებულია წინამავალ წინადადებასთან კავშირის მაჩვენებელი ნაცვალსახელი *le*. დამოკიდებული ნაწილის ისეთ მდებარეობაში მოთავსება, რომელიც ნიშანდობლივია წინადადების კომუნიკაციური ცენტრისათვის (პოსტპოზიციაში), მაგრამ რომელიც ეწინააღმდეგება რთული წინადადების ნაწილთა წყობის ტექსტობრივ განლაგებას, მიუთითებს მის მაღალკომუნიკაციურ დატვირთვაზე.

პოსტპოზიციური დამოკიდებული ნაწილის მაღალი კომუნიკაციური ნიშნადობა უფლებას გვაძლევს, იგი განვიხილოთ როგორც წინადადების კომუნიკაციური ცენტრი.

რაც შეეხება მთავარ ნაწილს, იგი კომუნიკაციურად ნაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე პოსტპოზიციური დამოკიდებული ნაწი-

ლი. მაგრამ, როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, მისი კომუნიკაციური დატვირთვა არათანაბარია.

პოსტპოზიციურ დამოკიდებულ ნაწილიანი კონსტრუქციების დამახასიათებელ თვისებას დამოკიდებული ნაწილის მაღალი კომუნიკაციური მარკირება წარმოადგენს, რომლის გაზრდას ხელს უწყობს:

– მთავარ და დამოკიდებულ ნაწილებში გამოხატული მოქმედების ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის დარღვევა.

პარცელაცია;

რთული წინადადების ნაწილთა წყობის ტექსტობრივი განპირობებულობის დებულების დარღვევა.

პოსტპოზიციურ კონსტრუქციებში მაღალი კომუნიკაციური ნიშნადობით (მარკირებით) მთავარი ნაწილიც გამოირჩევა, რაც ვლინდება:

– ინვერსიულ კონსტრუქციებში:

წინადადებებში, სადაც გამოყოფილია მთავარი ნაწილის ერთ-ერთი წევრი.

მთავარი ნაწილის პრეტექსტთან კავშირის შემთხვევაში მიზეზის ან შედეგის მიმართებით;

– მთავარ ნაწილში ისეთი ფორმალური მარკენებლების ხმარების შემთხვევაში, როგორიცაა შედარების ზმნიზედა tout aussi და კავშირი et.

ამრიგად, ბოლო პოზიცია განისაზღვრება როგორც კომუნიკაციურად ძლიერი, რაც რთული წინადადების პოსტპოზიციური კომპონენტის მონაწილეობით დასტურდება თხრობის განვითარებაში.

ლიტერატურა

1. Адмони В. Г. Формы, факторы и функции порядка слов. – В кн.: Грамматические описания славянских языков. М., 1974;
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974.
3. Бунина М. С., О порядке размещения компонентов сложного предложения. М., 1968.

4. Гак В. Г., Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис. М., 1986.
5. Гостюк Т. Н., Коммуникативное членение сложноподчиненного предложения и его отношение к структуре текста. М., 1977.
6. Золотова Г. А., Коммуникативные аспекты русского синтаксиса, М., Наука, 1982.
7. Льюиз Д., Общая семантика. Семиотика. М., 1983.
8. Реферовская Е. А., Лингвистическое исследование структуры текста. Л., Наука, 1983.
9. Blinkenberg A., L'ordre des mots en français moderne. Kobenhavn: Munksgaard; 1933.
10. Chétrit I., Syntaxe de la phrase complexe a subordonnée temporelle, Khineksieck, 1976.
11. Gross M., Grammaire transformationnelle du français: syntaxe du nom - P.: Larousse, 1977.
12. Systax and semantics, v. 11-supposition, N.Y.-S. F.-L., 1979.

К. ГАБУНИЯ

КОММУНИКАТИВНАЯ НАГРУЗКА ПОСТПОЗИТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В ПРЕДЛОЖЕНИЯХ С ПРИДАТОЧНЫМ ВРЕМЕНИ В СОВРЕМЕННОМ ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В анализируемых предложениях выделены предложения с постпозитивной придаточной частью. Конечную позицию в сложном предложении занимает наиболее коммуникативно значимый отрезок высказывания, его коммуникативный центр. Конечная позиция может быть определена как коммуникативно сильная позиция, что доказывается участием постпозитивного компонента сложного предложения в развитии дальнейшего повествования.

Постпозитивный компонент остается коммуникативным центром предложения и в случае его высокой тематичности. Таким образом, высокая коммуникативная нагрузка постпозитивной придаточной части позволяет рассматривать ее как коммуника-

тивный центр предложения. Что касается главной части, то она менее коммуникативно значимо, чем постпозитивная придаточная часть. Но, как показал анализ, ее коммуникативная нагрузка неодинакова.

K. GABUNIA

**L'ASPECT COMMUNICATIF DES CONSTRUCTIONS EN
POSTPOSITION DES SUBORDONNÉS TEMPORELLES EN
FRANÇAIS MODERNE**

Summary

En face du système sémantique parfaitement ordonné, la structure morpho-syntaxique des subordonnés temporelles est fort disparate.

Elles dérivent en effet d'éléments lexicaux et grammaticaux les plus divers, comprenant des syntagmes nominaux ou prépositionnels, des adverbes de temps ou de lieu ainsi que des comparatifs.

La subordonnée de la construction en postposition se caractérise de haute marque communicative et c'est elle qui devient le centre communicatif de l'énoncé. Quant à la principale, elle est moins communicative que la subordonnée, mais sa participation dans la communication est assez importante.

ГАБУНИЯ Т. Г.

ОТ СТАНДАРТА – К ЭКСПРЕССИИ

Многообразие ситуаций, вызывающих необходимость составления деловых писем, сегодня все увеличивается. Предусмотреть их просто невозможно. Вот почему клишированные фразы нельзя выработать для всей деловой корреспонденции. Стандартные средства языка «обслуживают» нерегламентированные тексты в гораздо меньшей мере, чем регламентированные. Этикетные фразы, лексическая сочетаемость, шаблонность речи – вот, пожалуй, и все. В остальном сам принцип построения текста существенно отличается от жесткой регламентированной структуры, приближаясь то к обычному повествованию (история вопроса, изложение сути дела), то к рассуждению (убеждающая часть), то к описанию (технические характеристики, описания конструкций, проектов и т. п.).

Это могут быть инструктирующие письма, рекомендации, письма декларативного характера, письма-объяснения и проч. Мощный поток рекламной деловой корреспонденции (письма-презентации, письма-объявления, предложение-представление, информационные письма рекламного характера), так же как и нерекламные письма, о которых сказано выше, носят нерегламентированный характер. Но в отличие от деловых регламентированных писем, язык рекламных текстов сочетает характерные черты делового и публицистического стилей речи: языковой стандарт, шаблонность, с одной стороны, и экспрессия – с другой.

Речевая экспрессия, которая не встречается или почти не встречается в регламентированных деловых письмах, чаще всего реализуется в оценочной лексике. Бесчисленные: «полезный»,

«удобный», «надежный», «эффективный», «лучший» и т. п. — составляют важнейший пласт лексики рекламных писем.

Речевая экспрессия на синтаксическом уровне может быть представлена восклицательными предложениями, повторами, инверсионным порядком слов — все это призвано фиксировать интерес на содержании письма.

Для рекламных писем этот вопрос стоит особенно остро. И это объяснимо. Если официальное деловое письмо является документом (сочетает черты документа и сообщения) и поэтому не может быть не рассмотрено, то рекламное письмо официального статуса не имеет. Как всякий рекламный текст, оно должно завоевать внимание адресата (потребителя).

Помогают достичь поставленной коммуникативной цели наряду со стандартными, клишированными фразами и стилистические примеры, фигуры речи, которые, в основном, используются в рекламных текстах.

В качестве примера возьмем образцы из книги М. В. Кольтуновой «Деловое письмо». Встречаются следующие стилистические средства языка:

Риторический вопрос — это фигура, представляющая вопросительное по форме, но утвердительное по существу высказывание.

Риторический вопрос — это определенный этап в обсуждении темы, формирующий точку зрения адресата речи на тот или иной предмет.

Нужно ли объяснять выгоду такого решения?

Кто не знает сегодня преимуществ электронной почты?

Риторический вопрос — это эффективное средство диалогизации речи. Этой же цели отвечает вопросно-ответная структура текста, демонстрирующая процесс рассуждения.

Почему именно Direct Mail (прямая почта)?

1. **Направленность:** *прямую почтовую рассылку можно нацелить на нужную группу потребителей как по отраслевой, так и по территориальной принадлежности.*

2. **Попадание в нужные руки:** *Ваша информация попадает непосредственно к руководителю — человеку, принимающему решения.*

3. **Оперативность:** доставка писем по Москве занимает 3 дня, по регионам – в зависимости от их удаленности.

Риторическое обращение и восклицание – это выделение важных смысловых позиций текста.

Уважаемые бизнесмены!

Все желающие преуспеть в строительном бизнесе!

Цена – всего 4, 5 ДМ!

Чужая речь вводится в текст как средство аргументации, например, для того, чтобы доказать высокие потребительские свойства товара.

Наши клиенты говорят: «Мы строим дома с чугунной канализацией, чтобы в них приятно было жить. Мы не строим дома с пластмассовой канализацией, потому что в них люди мучаются всю жизнь».

Антитеза – это оборот, в котором для усиления выразительности речи резко противопоставляются антонимичные понятия. Из приведенного выше примера:

«приятно жить» – «мучиться»,

«найти» – «потерять».

Градация – это стилистическая фигура, состоящая в особом расположении слов, при котором каждое последующее содержит усиливающийся (или уменьшающийся) элемент значения. Благодаря этому создается нарастание (или ослабление) производимого данным порядком слов впечатления.

Звоните, приезжайте, покушайте!

Яркие, незабываемые впечатления останутся у Вас от посещения города на Неве в период «белых» ночей.

В рекламных текстах помимо перечисленных приемов используются также сравнение, гипербола, метонимия и др.

Как видно из вышеприведенных примеров, специфика рекламных текстов заключается в большей раскрепощенности и, по сравнению с другими разновидностями деловой корреспонденции, в открытости для использования самых разнообразных приемов.

От стандарта – к экспрессии, от речевой заданности – к речевой свободе – таков диапазон жанровых разновидностей деловой корреспонденции, стилистических особенностей делового письма.

სტანდარტიდან მქსარესიამდე

რეზიუმე

საქმიანი წერილი მიეკუთვნება რეგლამენტირებული დოკუმენტების ჯგუფს. სიტუაციათა მრავალფეროვნება, რომლებიც განაპირობებენ მათ შედგენას, დღეს სულ უფრო და უფრო იზრდება. დასახული კომუნიკაციური მიზნის მისაღწევად გამოიყენება არა მარტო სტანდარტული ფრაზები და კლიშეები, არამედ სხვადასხვა სტილისტური საშუალებები და რიტორიკული ფიგურები.

T. GABUNIA

FROM THE STRANDARD TO EXPRESSION

Summary

The business letters concern to the category of the least regulated documents, however causing drawing up of them of a situation's variation is increased today. And stylistic receptions, figure of speech help to achieve the put communicative purpose along with standard phrases.

ГАБУНИЯ Т. Г.

УСТНАЯ И ПИСЬМЕННАЯ ФОРМЫ ДЕЛОВОЙ РЕЧИ

Технический прогресс, принесший человечеству телеграф, телефон, телекс, телефакс, электронную почту, значительно сузил сферу применения письма. В современном делопроизводстве к письму, как правило, обращаются всякий раз, когда нельзя ограничиться телеграммой или телефонным разговором.

Деловые письма относятся к разряду наименее регламентированных документов, однако все требования, предъявляемые к языку деловых бумаг, существенны и для них в полной мере.

Язык деловых бумаг должен соответствовать традициям официально-делового стиля литературного языка, особенностями которого являются **точность и языковой стандарт**. Названные черты отражаются в оформлении деловых бумаг: характере композиции, расположении частей текста, выделении абзацев, рубрикации, шрифта и т. п.

Помимо этого, язык деловых бумаг характеризуется таким качеством, как **логичность**. М. В. Колтунова – автор книги «Деловое письмо» – называет принцип изложения в деловых текстах формально-логическим. «Это означает, что предмет рассматривается с позиции экономико-правовых, социальных отношений, а не межличностных». Отсюда отсутствие экономико-экспрессивной оценки ситуации, объективность содержания.

Краткость письма (письмо редко превышает объем одной-двух страниц) сочетается в деловых письмах с требованием полноты информации, точнее с принципом ее достаточности: повторы, подробные описания составляют характерную особенность языка деловых бумаг.

Устная же деловая речь всегда индивидуальна, чаще всего она представляет собой межличностный официальный или неофициальный диалог, реже – монолог (презентационная речь, отчет, выступление). Так, нарушением функционально-стилевой нормы считается использование неприсущих деловому стилю языковых средств, которые противоречат требованию логичности, точности и краткости языка деловых бумаг. Это, прежде всего, слова и фразеологизмы просторечно-разговорной и эмоционально-экспрессивной окраски.

Сравните:

Разговорный стиль

Знаешь, ЗИЛ – самый лучший и прочный холодильник. Он много лет работает без ремонта.

Официально-деловой стиль

Холодильный агрегат ЗИЛ рассчитан на многолетнюю работу без замены холодильного агента.

Преимущество телефонного разговора по сравнению с письмом такое же, как и устной речи перед письменной: телефонная связь обеспечивает непрерывный и двусторонний обмен информацией на любом расстоянии. По телефону проводятся переговоры, даются консультации. В свою очередь, письменная речь обладает тем очевидным преимуществом перед устной, которое заключается в ее способности к **воспроизводимости**. Как правило, телефонный разговор в промышленной практике не записывается на пленку, и поэтому он не может быть объектом ссылок. Между тем письмо как вид документальной речи позволяет возвращаться к нему как информационному и юридическому источнику всякий раз, когда в этом возникает необходимость.

Телефонный разговор – это вид устной диалогической речи. Для него характерна неоконченность фраз, обилие реплик. Собеседник через определенные промежутки должен подтверждать, что информация воспринята. Если в обычном разговоре это достигается кивком головы, жестом, то в разговоре по телефону, когда стороны не видят друг друга, прибегают к репликам:

- Я Вас понимаю...
- Да, конечно, но...
- Все ясно.

- Нет, позвольте...
- Разве не так?
- Совершенно верно... и т. д.

Именно эти реплики обеспечивают непрерывность речи.

Влияние устной речи на деловое письмо сказалось в том, что составители деловых писем предпочитают употреблять простые предложения, а не сложные. Говоря об отличии устной речи от письменной, Л. В. Щерба указывал, что структура предложения в устной речи напоминает структуру реплики в отличие от монолога, что характерно для письменной речи. По этому поводу он писал: «...структура реплик... и структура монолога совершенно различны. Репликам абсолютно не свойственны сложные предложения, которые являются уделом лишь монолога. Зато в монологе обычно не бывает неполных предложений, из которых нормально состоят все реплики». В деловом письме не должно быть неоконченных фраз и оборотов, уместных лишь в разговоре.

Устная речь не обеспечивает такого важного момента делового текста, как точность. На устную договоренность, вернее, на сам факт достижения такой договоренности можно сослаться, но нельзя сослаться на какую-нибудь фразу из устной беседы. Это связано со специфическим свойством устной речи: необратимостью речевого потока. Отсутствие момента предварительного обдумывания высказывания обуславливает совершенно иное строение речи, нежели текстовая система.

Несмотря на развитие новых средств связей, неизменным остается письмо. Сегодня, как и много лет назад, при помощи письменного диалога фирмы и организации решают сложные вопросы взаимоотношений, производственные и экономические проблемы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Колтунова М. В. Деловое письмо. М., 2000. с. 97-98.
2. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. М., 1975, с. 115.
3. Колтунова М. В. Деловое письмо. М., 200, с. 97-98.

საქმიანი მიტყველების ზეპირი და წერილობითი ფორმები

რეზიუმე

საქმიანი წერილი, ზეპირი შეტყველებისაგან განსხვავებით, უზრუნველყოფს დოკუმენტის ისეთ მნიშვნელოვან თვისებებს, როგორცაა: სიზუსტე, ლოგიკურობა და ადღენის უნარი. ყოველივე ამას განაპირობებს ჩამოყალიბებული ლინგვისტური სტრუქტურა, საქმიანი წერილის სტანდარტული კომპოზიცია. სწორედ ამიტომ საქმიანი წერილი დღესაც აგრძელებს ინფორმაციის ოფიციალური გადაცემის ფუნქციის შესრულებას.

T. GABUNIA

THE ORAL AND WRITTEN FORMS OF BUSINESS SPEECH

Summary

The oral speech does not provide such important quality of the document in contradistinction to written as accuracy. Apart from it the written form is always reproduced. While it is impossible to refer to any phrase from oral conversation. For this reason the business text continues to carry out functions of official transfer of the information.

ანტონ იოსების ძე კიზირია

ანტონ იოსების ძე კიზირია დაიბადა 1914 წ. აბაშის რაიონის სოფ. კოდორში. სენაკის პედაგოგიური ტექნიკუმის დამთავრების შემდეგ 1931 წ. მუშაობა დაიწყო სოფ. ტყემის არასრულსაშუალო სკოლაში, 1933 წ. ჩაირიცხა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე მშობლიური ენისა და ლიტერატურის განხრით. 1937 წ. წარჩინებით დაამთავრა ინსტიტუტი და სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტურაში პროფ. ვ. თოფურიას ხელმძღვანელობით. 1941 წლიდან ლექციებს კითხულობდა თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტზე და წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე: „მართვა-შეთანხმების საკითხები ძველ ქართულში“.

1941–43 წწ. მონაწილეობდა დიდ სამამულო ომში. ჩრდილო-კავკასიის ფრონტზე მძიმედ დაიჭრა, თბილისში დაბრუნების შემდეგ მუშაობა დაიწყო საქ. სსრ მ/ა ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ჯერ უმცროს მეცნიერ-თანამშრომლად, 1945 წლიდან კი უფროს მეცნიერ-თანამშრომლად.

სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის პარალელურად ა. კიზირია პედაგოგიურ მუშაობას ეწეოდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ქუთაისისა და თელავის პედაგოგიურ ინსტიტუტებში.

1965 წ. წარმატებით დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე: „მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში“.

ა. კიზირია ავტორია 70-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომისა, რომელთაგან 6 მონოგრაფიაა და ერთი სახელმძღვანელო.

ა. კიზირიას, როგორც ძველი და თანამედროვე სინტაქსის ჩინებულ მკვლევარს, საერთო აღიარება მოუტანა ვრცელმა მონოგრაფიებმა: „მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში“ (1963), „როული წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში“ (1969), „მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში“ (1982 წ.), „მარტივი წინადადების ტიპები წვერთა შედგენილობის მიხედვით და კომუნიკატივები“ (1987 წ.).

1953 წ. თსუ შრომების № 53 ტომში გამოქვეყნდა ა. კიზირიას გამოკვლევა „სინტაგმის საკითხისათვის“, რომელშიც ჩამოყალიბებულია საგულისხმო დასკვნები:

1. წინადადებაში სიტყვათა შეკავშირების წესების დადგენისათვის მნიშვნელობა აქვს სინტაგმის მართებულ გაგებას.

2. სინტაგმა უმცირესი სინტაქსური ერთეულია, რომელიც ემყარება ორ სიტყვას შორის სინტაქსურ ურთიერთობას. ასეთი ურთიერთობა გამოიხატება შეთანხმებით, მართვითა და მირთვით.

3. სინტაგმას ქმნიან ერთმანეთთან შეკავშირებული სიტყვები. შეკავშირება კი მხოლოდ წყვილებს შორის შეიძლება არსებობდეს.

4. სინტაგმის, როგორც სინტაქსური ერთეულის, საფუძველია სინტაქსური მონაცემი. იგი ემყარება სიტყვათა ფორმალურ დამოკიდებულებას, რომელიც ვლინდება აფიქსების საშუალებით.

მონოგრაფიაში „მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში“ განხილულია მარტივი წინადადების სახეები ძველი ქართული სამწერლობო ენის მიხედვით. I ნაწილი შესიტყვების საკითხებს ეძღვნება. ქართული გრამატიკული ლიტერატურის მიმოხილვით გამოიკვეთა, რომ შესიტყვების რაობა, წინადადების მთავარ და მეორეხარისხოვან წვერთა განსაზღვრა უკვე მოცემულია ძველ ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში.

ქართული ენის ისტორიული ანალიზი ამგვარად წარმოგვიდგენს საქმის ვითარებას: მირთვაში ურთიერთობის უძველესი ფორმაა შემონახული, ხოლო შეთანხმება და მართვა ჩამოყალიბდა ზმნისა და სახელის გრამატიკული კატეგორიების საფუძველზე. მირთვა, როგორც სინტაქსური დამოკიდებულების სახე,

დაუპირისპირდა დანარჩენს მაშინ, როდესაც სინტაქსური ურთიერთობა დამყარდა ზმნასა და სათანადო სახელს შორის.

იკე-ს IV ტომში გამოქვეყნდა გამოკვლევა „შერწყმული წინადადება“, რომლის შესავალ ნაწილში ავტორი მსჯელობს შერწყმული წინადადების რაობაზე. სტრუქტურულად იგი მარტივსაც შეესაბამება და რთულსაც უახლოვდება, ამიტომ მას ხშირად ცალკე ტიპად არც კი გამოყოფენ, აიგივებენ ან მარტივ, ან რთულ წინადადებასთან.

ჩვენება იმ პროცესისა, რომელიც გაიარა შერწყმულმა წინადადებამ, ძნელია, მაგრამ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ შერწყმული წინადადება მიღებული იყოს წინადადებათა შერწყმით, რასაც ავტორი ასახულებს ძველი ქართული ტექსტებიდან მოხმობილი მასალით. მეორე გზად კი ავტორს მიაჩნია თანწყობილი წინადადების პირველი თუ მეორე შემასმენლის კონვერსია. შემასმენლის კონვერსიის შედეგად თანწყობილი წინადადების ერთი მარტივი წინადადების პირდაპირი დამატება ქვემდებარედ გამოვა ან პირიქით, — ქვემდებარე დამატებად იქცევა და შემდეგ დაიკარგება.

1969 წ. გამოქვეყნდა მონოგრაფია „რთული წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში“, რომელიც 1953–66 წწ. იწერებოდა: ნაშრომი ორი ძირითადი ნაწილისაგან შედგება: I. რთული თანწყობილი წინადადება და II. რთული ქვეწყობილი წინადადება, რომელიც ემყარება V–X ს. ენის მასალებს. მონოგრაფიაში დაწვრილებითაა გაანალიზებული რთული თანწყობილი და რთული ქვეწყობილი წინადადების აგებულებისა და შედგენილობის საკითხები, მიმოხილულია წინადადებათა შეერთების საშუალებანი, შემადგენელ წინადადებათა წყობა და სხვ. აქვეა გამოყენებული ცოცხალ მეტყველებაში შემონახული არქაული ფორმები და ეძღვნება ძვირფასი მასწავლებლის, აკად. ვარლამ თოფურას ნათელ ხსოვნას.

რთული თანწყობილი წინადადების შედგენილობაზე მსჯელობას ავტორი იწყებს ისტორიული ანალიზით, რომ განვითარება 3 მიმართულებით წარიმართა:

1. თანწყობილი წინადადება დარჩა თანწყობილადვე.

2. თანწყობილი წინადადებისაგან მივიღეთ რთული ქვეწყობილი წინადადება კომპონენტ წინადადებათაგან ერთი წინადადების მეორე წინადადებაზე დაქვემდებარების შედეგად.

3. თანწყობილი წინადადებისაგან მივიღეთ შერწყმული წინადადება. განვითარების ამ უკანასკნელი სახეობის უძველესი საფეხური გულისხმობს თანაბარუფლებიან წინადადებებს, რომელთაც შეიძლება ქვემდებარე ან შემასმენელი ერთნაირი ჰქონდეთ.

თანწყობილი წინადადების აზრობრივი მიმართება სამ ძირითად სახეობას იძლევა. ესაა: 1. ერთდროულობა, 2. თანმიმდევრობა და 3. დაპირისპირება. ავტორი აქვე აყალიბებს მათთვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ ნიშნებს (გვ. 22-25).

ძველი ქართული ენის მასალის ანალიზის შედეგად მკვლევარი იძლევა თანწყობილ წინადადებათა შერთების ძირითად საშუალებებს: კავშირიანსა და უკავშიროს და აქვე წარმოაჩენს ძველსა და ახალ ქართულს შორის არსებულ სხვაობას: რთული თანწყობილი წინადადება ძვ. ქართულში არ ხასიათდება შერთების ისეთი მრავალფეროვნებით, როგორც თანამედროვე ქართულში გვაქვს.

მონოგრაფიის მეორე ნაწილი - ქვეწყობილი წინადადების ანალიზი მოიცავს ყველა ტიპის დამოკიდებული წინადადების რაობას, შერთების საშუალებებსა და ადგილს.

მონოგრაფია „მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში“ - 1982 წ. გამოიცა.

ნაშრომში ძირითადად გაანალიზებულია ქართული ენის მასალა, ზანურისა და სევანურის მონაცემები განხილულია ქართულთან მიმართებით. გათვალისწინებულია საკითხის ისტორია, რის გამოც თანამედროვე ქართულის ფორმები შედარებულია ძველ ქართულთან.

ქართულ-ზანურ-სევანურის სინტაქსურ თავისებურებათა გვერდით შეინიშნება განსხვავებებიც. მაგ.: ქართველურ ენებში ერთნაირად გვაქვს ერთპირიანი, ორპირიანი და სამპირიანი ზმნები, რომლებთანაც დაკავშირებულია სათანადო სახელები. სახელებისა და ზმნის ურთიერთდამოკიდებულება ბოლომდე არაა ერთნაირი:

ქართულში გარდაუვალ ზმნასთან სახელობით ბრუნვაშია, გარდა-
მაკვალთან კი ბრუნვაცვალებადი: დაისმის სახელობითში, მოთ-
ხრობითსა და მიცემით ბრუნვაში. ირიბი ობიექტი მუდამ მიცე-
მითშია, პირდაპირი – ბრუნვაცვალებადია. ასევეა სვანურშიც.

ზანური მეტ თავისებურებას ამჟღავნებს. ქართულ-სვანურისა-
გან განსხვავებულია. განსხვავებულია თვით მეგრულისა და ჭა-
ნურის კილოების მთავარ წვერთა სინტაქსური ურთიერთობა:
1. S-ისა და გარდაუვალი ზმნის ურთიერთობა ჩვეულებრივ ერთ-
ნაირია ქართულში, სვანურსა და ჭანურში, განსხვავებულია
მეგრულში. 2. სუბიექტ-ობიექტისა და გარდამავალი ზმნის ურ-
თიერთობა ერთნაირია ქართულში, სვანურსა და მეგრულში, გან-
სხვავებულია ჭანურში; 3. ირიბი ობიექტისა და ზმნის სინტაქ-
სური ურთიერთობა ერთნაირია ქართველურ ენებში: განსხვავებაა
რიცხვის გამოხატვის ფორმებში. 4. პირდაპირი ობიექტისა და
ზმნის სინტაქსურ ურთიერთობაში ცალკე დგას ჭანური: პირდ.
სახელობითშია. 5. ქართულისაგან განსხვავებულია სხვა ქართვე-
ლურ ენათა ობიექტის რიცხვის გამოხატვის ფორმები.

მორიგი ნაშრომი, რომელშიც მარტივი წინადადების სხვა
საკითხებია განხილული, გახლავთ მონოგრაფია „მარტივი
წინადადების ტიპები წვერთა შედგენილობის მიხედვით და
კომუნიკატივები“ – 1987 წ. გამოცა.

მონოგრაფიის II ნაწილში კომუნიკატივებია განხილული. ავ-
ტორი აღნიშნავს: „საკომუნიკაციო საშუალება ორი სახისაა: ერ-
თია წინადადება, რომელიც მოიცავს სინტაქსური კანონების მი-
ხედვით ერთმანეთთან დაკავშირებულ სიტყვებს – წინადადების
წვერებს; მეორე კი დაუნაწევრებელი ერთეულებია, რომელთაც
პირობითად ვუწოდებთ კომუნიკატივებს... კომუნიკაციისათვის ნი-
შანდობლივია ინფორმაციის მიწოდება ყოველგვარი საშუალებით:
წინადადებით, ცალკე სიტყვებით, ხელისა და სახის მოძრაობით,
სიგნალებით, საიდუმლო ნიშნებით ან ფარული სასაუბრო ენით“.

წინადადება და კომუნიკატივი ერთმანეთისაგან განსხვავებული
საურთიერთო საშუალებებია... კომუნიკატივებად უნდა მივიჩნიოთ:
1. „სახელდებითი წინადადებები, 2. ცალკეული წამოძახილები, 3.
აბრები და მათზე წარწერები, გაზეთებისა და ჟურნალების სა-

ხელწოდებანი, ნაწარმოებთა სათაურები და ქვესათაურები, 4.
შორისდებულები და 5. მიგებითი ნაწილაკები.

ეს უკანასკნელი მონოგრაფია იყო ბ-ნი ანტონისა, რომლის გამოცემას ვეღარ მოესწრო. საგულისხმოა, რომ წიგნი წარმოებას 1986 წლის 19/XII-ს გადაეცა, ბ-ნი ანტონი კი 8 დეკემბერს გარდაიცვალა. ბუნებრივია, ბექდვის პროცესს ნანა კიზირია ხელმძღვანელობდა. ბატონი ანტონი ვერ მოესწრო ვერც ნანას საინტერესო მონოგრაფიის „სალიტერატურო ქართულის ინტონაციის საკითხების“ გამოცემას და ვერც სადოქტორო დისერტაციის ბრწყინვალედ დაცვას. მაგრამ, საბედნიეროდ, ვერ მოესწრო მის უდროო გარდაცვალებასაც.

მანანა ტუსკია

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ვ. იმნაიშვილი, თ. უთურგაძე – უცხოელი მკვლევარი ქართული ბგერების ბუნების შესახებ	5
ი. კიკნაძე – დერივაციულ ცვლილებათა ერთი სახეობისათვის (საკითხთა დასმის წესით)	16
თ. მახარობლიძე – ბასკური ზმნის ადრესატობისა და ქართული ზმნის ვერსიის კატეგორიათა ტიპოლოგიური შეპირისპირების ზოგიერთი საკითხის შესახებ	24
ჯ. ჯინჯიხაძე – კვლავ ექვსობით და ოცობით თელის შესახებ (რუსულ ენაზე)	45
ე. ლაზარევი – ბერძნული სიტყვები სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში	46
თ. ფუტყარაძე – პერიფრაზა პოეტურ ტექსტში (რუსულ ენაზე)	61
ნ. ყოფიანი – სიტყვები ფუძით ნიარ ძველრუსულ ენაში (რუსულ ენაზე)	66
მ. ალექსიძე – „ქართული საქმეების“ დიპლომატიური ლექსიკის შესწავლისათვის (რუსულ ენაზე)	73
ტ. სიხარულიძე – ბილინგვიზმისა (მულტილინგვიზმის) და დიგლოსიის სახეები და მიზეზები (რუსულ ენაზე)	84
ა. ქურდოვანიძე – მ. ბულგაკოვის რომანის „ოსტატი და მარგარიტა“ სინტაქსი (რუსულ ენაზე)	92
რ. ენუქიძე – პროცესუალობა როგორც ტექსტობრივი კატეგორია და მხატვრული ტექსტი	94
თ. ჯაფარიძე – ტექსტის პრაგმატულ-კომუნიკაციური ასპექტის მოქმედების ზოგიერთი ნიშანი კიპლინგის საფამწვილო ზღაპრებში	108
ე. ჩხოტვა – ინგლისური ზმნის ინტრანზიტივაციის შესახებ (რუსულ ენაზე)	130
რ. ჩხარტიშვილი – მოვლენათა განპირობებითი დამოკიდებულებების ლოგიკურ-სემანტიკური თვისებები ქართულ და ინგლისურ ენებში (რუსულ ენაზე)	138
ს. მუჯირი – წინადადების აქტუალური დანაწევრების თეორია ლოგიკური სწავლების შუქზე (რუსულ ენაზე)	162

ბ. ქიქრიძე – ნიშნის საკითხისათვის ენის სტრატეგიკული მოდელში	164
ო. ფხაკაძე – ენობრივი ფარდობითობა და თარგმანის პრობლემა (რუსულ ენაზე)	188
ქ. გაბუნია – პოსტპოზიციური კონსტრუქციების კომუნიკაციური ნიშნადობა დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების მასალის მიხედვით თანამედროვე ფრანგულ ენაში	190
თ. გაბუნია – სტანდარტიდან ექსპრესიამდე (რუსულ ენაზე)	200
თ. გაბუნია – საქმიანი მეტყველების ზეპირი და წერილობითი ფორმები (რუსულ ენაზე)	204
მ. ტუსკია – ანტონ იოსების ძე კიზირია	205

СОДЕРЖАНИЕ

Имнаншвили В. И., Утургадзе Ф. Г. - Зарубежный исследователь о природе грузинских звуков	14
Кикнадзе И. Г. - Об одной разновидности деривативных изменений	23
Махароблидзе Т. - О некоторых вопросах типологического сопоставления категории адресатности баскского глагола и категории версии грузинского глагола	40
Джинджихадзе Дж. - Вновь о шестеричном и двенадцатеричном счете	42
Лазарев Э. - Греческие слова в словаре Сулхан-Саба Орбелиани	51
Путкарадзе Т. Д. - Перифраза в поэтическом тексте (слово, словосочетание, предложение)	52
Кипиани Н. А. - Слова с основой благ - в древнерусском языке	62
Алексидзе М. - Из наблюдений над дипломатической лексикой документов „Грузинских дел“	68
Сихарулидзе Т. - Причины и виды билингвизма (мультилингвальности) и диглоссии	75
Курдованидзе Анна - Синтаксис романа М. Булгакова „Мастер и Маргарита“	85
Енукидзе Р.И. - Процессуальность как текстовая категория и художественный текст	105

Джапаридзе Т.К. - Особенности прагматико-коммуникативного аспекта в детских сказках Киплинга	120
Чхотуа Э. Н. - О явлении интранзитивации в английском глаголе	124
Чхартшвили Р.И. - Логико-семантические типы обусловленности событий и их модальная классификация в английской и грузинской речи	131
Муджири С.А. - Об актуальном членении предложения в свете традиций логического учения	140
Кимеридзе Н. - К вопросу знака в стратификационной модели языка	173
Пхакадзе И. - Языковая относительность и проблема перевода	175
Габуния К. - Коммуникативная нагрузка постпозитивных конструкций в предложениях с придаточным времени в современном французском языке	195
Габуния Т. Г. - От стандарта - к экспрессии	197
Габуния Т.Г. - Устная и письменная форма деловой речи	201
Туския М. - Антон Иосифович Кизирия	205

CONTENTS

V. Imnaishvili, F. Uturgaidze. Foreign Explorer about the Nature of Georgia	15
I. Kiknadse. Über eine Besonderheit der derivatiwen Veränderungen	23
T. Makharoblidze. About some questions of the typological comparison of the verbal categories of adressedeety in Basque and version in Georgian	41
J. Jinjikhadze. About the 6- and 12- counting systems again	45
E. Lasarew. Griechische Wörter im Wörterbuch von Sulchan-Saba Orbeliani	51
T. Putkaradze. The Periphrasis in the Poetic Text	61
N. Kipiani. Words with base "Blag" in the old Russian language	67
M. Alexidze. Pour l'étude du lexique diplomatique des "Affaires georgiennes"	74
T. Sikharulidze. Les causes les diversités du bilinguisme (multilinguisme)	84

A. Kurdovanidze. The syntax of the novel "Master and Margaret" by M. Bulgakov	92
R. I. Enukidze. Processuality as textual category and fiction	106
T. Japaridze. Some Peculiarities of the Pragmatic - Communicative Aspect of a Text in Rudyard Kipling's "Just So Stories"	122
E. Chkhotua. On the intransitivity Problem of the English verb	130
R. Chkhardtishvili. Causal relations of events and their modality in English and Georgian Language	139
S. A. Mujiri. Zur Theorie der aktuellen Satzgliederung im Rahmen der logischen Sprachbeschreibung	162
N. Kimeridse. Zum Problem der Zeichen im Stratifikationsmodell der Sprache	174
I. Pchakadze. Relativité Linguistique et Indétermination de la Traduction	188
K. Gabunia. L'aspect communicatif des constructions en postposition des subordonnées temporelles en français moderne	196
T. Gabunia. From the standard of expression	200
T. Gabunia. The oral and written forms of business speech	204
M. Tuskia. Anton Kiziria	205

გამომცემლობის რედაქტორები: მ. ინასარიძე,
რ. ჩირვაძე

ტექნოლოგიური ფ. ბუდალაშვილი
კორექტორი მ. ქუმსიაშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 27. XII. 03
საბეჭდი ქაღალდი 60×84
პირ. ნაბეჭდი თაბახი 15
სააღრ.-საგამომც. თაბახი 10,1
შეკვეთა № 119 ტირაჟი 120

ფასი სახელშეკრულებო

საბეჭდო-გრაფიკული მუშაობის
11 მარტისთვის 2010

საბეჭდო-გრაფიკული მუშაობის
11 მარტისთვის 2010

A. Kachavaishvili. The history of the Georgian language and literature from 1870 to 1917	106
B. I. Tskhadadze. The history of the Georgian language and literature from 1917 to 1945	112
C. Dzhaparidze. The history of the Georgian language and literature from 1945 to 1978	122
D. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 1978 to 1990	132
E. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 1990 to 1999	142
F. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 1999 to 2003	152
G. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2003 to 2007	162
H. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2007 to 2011	172
I. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2011 to 2015	182
J. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2015 to 2019	192
K. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2019 to 2023	202
L. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2023 to 2027	212
M. Tskhadadze. The history of the Georgian language and literature from 2027 to 2031	222
N. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2031 to 2035	232
O. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2035 to 2039	242
P. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2039 to 2043	252
Q. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2043 to 2047	262
R. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2047 to 2051	272
S. K. Kikvidze. The history of the Georgian language and literature from 2051 to 2055	282
T. Gakhov. From the standard of the Georgian language	292
T. Gakhov. The oral and written standard of the Georgian language	302
M. Tskhadadze. Anton Kizuri	312
	322
	332
	342
	352
	362
	372
	382
	392
	402

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 14.

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 1.

n8/49

